RHETORICORVM
LIBRI IIII.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI THEOLOGI, AC POETAE laureati, ex diſciplina militari diui Iacobi Enſigeri;

Ad Gaſparem Veleſium Alcocerum.

CVM ANNOTATIONIBVS ANTONII Moralij Epiſcopi Meſchuacanēſis, quę rem omnem quàm breuiſſimè explicant.

ANTVERPIÆ,
Ex officina Chriſtophori Plantini.
M. D. LXIX.

CENSVRA.

Hos quatuor Rhetoricorum libros ab eruditißimo viro D. Benedicto Aria Montano Doctore Theologo, & Poëta laureato, artificioso atque docto admodum carmine conscriptos, & breuibus, eruditis ac perspicuis ad marginem annotationibus, ab amplißimo viro D. Antonio Moralio Meschuacanensi Episcopo præstantißimo, illustratos, maximo cum fructu prælo tradi posse censeo. V. Nonas *Martias* M. D. LXIX.

Augustinus Hunæus
Louanij Theologus Regius.

ANTONIVS MORALIVS EPISCOPVS MESCHVACANENSIS, GASPARI VELESIO ALCOCERO HISPALENSI

S. P. D.

ETSI nunquam mihi hactenus contigerit tuam faciem intueri, vir ornatissime; tamẽ ex Benedicti Areij Montani crebris sermonibus (quocũ mihi antea fuerat familiaritas, ac nunc demum ex eodẽ instituto ac conuictu maxima intercessit necessitudo) quis esses, cognoui. iugis igitur tui mentio, & perpetuę laudes, quibus te mihi vir ille mirus amicos efferendi artifex graphicè depinxit, effecere, vt tam raras tãque varias tui animi dotes, quas in te vir ille sitas prædicat, ita exoscularer ac suspicerem, vt nihil mihi in võtis proponerem potius, quàm, vt quẽ toties absentem ex ore de te narrantis pendens sum admiratus, præsentem contemplari; optatissimoq; colloquio frequenter excipere liceret: quod mihi profectò, nisi tanta maris terræq; distantia disiungeremur, vt contingeret, curarem. tantum tui desiderium ex laudatissimi viri commendatione concepi. Huius rei gratia inter alia quamplurima, quæ Benedictus noster se digna olim posteritati donanda comprimit, miris modis mihi Rhetoricorum liber placuit, quem heroicis

roicis carminibus tuis auſpiciis me excipiente, vtq; abſolueret importunè efflagitante, dictauit. Non enim facile fuit illum grauiſſimis intẽtum ſtudiis, quæ, vt ſacræ paginę libros elucidet, mira laude capeſſit, ad Muſarum fluenta reuocare. Ego verò vt tãti viri acceſſione aliquid mihi gratiæ conciliarem, annotatiunculas quaſdam vice commentarij legentibus futuras, eaſdemq; non incommodas raptim inſerui. Quanquam verò Montanus noſter qui artem hanc præceptis diffuſiſſimam doctorumq; illam excolentium ſtudio penè obrutam in methodũ redigere, Poeſiq; ac ſua innata iucunditate exornare, & breuitati conſulere curauerit, idq; quod propoſuerat quã optimè præſtiterit; (namque & carminum iucũditate, & magna dictionis perſpicuitate præſtat;) tamen quòd vel eo ipſo quòd carmine hæc ſunt ſcripta, & ob breuitatem interdum atq; ob poetici ſtyli rationem nonnulla indice ſaltem indigent: operęprecium me ſtudioſis omnibus facturum ſperaui, ſi totius rei ſummam quibuſdã annotationibus indicatem; & ne in tuo libro quicquam te non auſpice prodiret, breuem quidem expoſitionem, certam tamen & ad Poetæ mentem accommodatam, ipſe etiã tibi dicare volui. Accipe igitur, eruditiſſime Gaſpar, deſideratiſſimi amici munuſculum vel hoc nomine non ingratum, quòd à tui Montani diſcipulo miſſum fuerit. Vale.

BENE-

BENEDICTI ARIÆ MONTANI THEOLOGI, AC POETÆ LAVREATI, &c. RHETORICORVM LIBER I.

AD GASPAREM VELESIVM.

PINGE mihi egregiam vultu formaq; puellam,
Cui q; genæ roseo surgant de lacte colore,
Lumina stellanti denigrent luce Pyropũ;
Assistant labiis Veneres; sit nasus Amoris
Quam solet hamatis pharetram complere sagittis.
Pinximus. Adde etiam Pario de marmore collum,
Cæruleas tenuis diuertat linea venas,
Persequere exactè auratos numeraq; capillos,
Pars micet in gemmis: coeat pars diuite nodo,
Partem etiam iubeo permittere lenibus auris:
Distingue & teretes digitos, manus ipsa niuenti
Contendat, massæ; preciosa cetera veste
Arte laborato ex auro cum murice circum
Scribito; sed deceat cunctis in partibus, atque
Hæreat, occultosq; chlamys circumnotet artus.

Similitudine proposita ex pictura, probat nullam artem esse iucũdam, vbi eloquentia desideratur.

Perfeci. Ecce tibi ridentia virginis ora
Spiranteis vultus reddo blandeq; tuenteis.
Nil moueor; sed enim totam consumpsimus artem.
At mihi non vllo pectus succenditur igni;
Nulla tenet mentem cura, & nihil vsque laboro:
Iam satis est, vidi, cedo, transferre licebit:
Nec sequar, absentis nec erit mihi cura petendæ.
Vnde hoc? nam verba hic desunt, suauisq; loquendi
Vsus, & his multo mentis formosior index,
Naturæq; decus, diuumq; ab imagine sermo

Vt pictura quantũuis pulchra neminẽ sui amatorem reddit ob sermonis defectum, ita & artes omnes eloquentia destitutæ, neq; gratum neque commendabilem reddere possunt eum qui possidet.

Redditus, humanæ pulcherrima munera vitæ.
Crede mihi, Gaspar, quidquid mortalibus vn- (quam
Contigerit, vel diuitiis quis vicerit Indos,
Seu Seres cultu; claro seu stemmate natus
Prouocet Alcidem bello, victorá coronam
Eripiat, cursu valeat præuertere ceruos,
Quid moror? exactis cumula virtutibus vnum:
Sit sapiens, sit multa sciens, sit denique quiduis,
Desit at vna illi facundia, cætera pictum
Iudico, & algentes vmbras, vultusq́ tabellæ
Affictos, sunt vana & nomina prædita nullo
Viuendi sensu, tenebrisq́ absconditus ignis:
Quas laudes quæ pulcra petat sibi præmia quisquis,
Nil homines iuuit, nulla aut monimenta suarum
Virtutum, nullas species ostenderit vnquam?

Propositio, quæquid tractaturus sit, ostēdit, & quam methodum sequi velit.

Ergo vitanda tibi Gaspar imagine cauto
Experiar monstrare viam, qua mente tenere
Rhetoricam possis formam & præcepta loquendi:

Rhetoricē non præbere materiam eloquentiæ, hoc est, nō suppeditare rerum & verborum copiā, sed rationem præbere qua quicunq; & eruditione & doctrina præditus sit, de quacunque re aptè & copiose & distinctè dicere possit.

Non quòd in his rerum species, facundaq́ verba
Comperias, nec enim nisi sit prudentia rerum.
Tum longo studio, tumque vsu & munere diuûm
Parta tibi, si non de pectore copia fandi
Affluat, has steriles normas inopesq́ fatemur.
Sed cùm verborum cumulos rerumq́ redundans
Obtulerit natura tibi, assiduusq́ legendi
Et labor & studium, quo non confusa vagentur
Pectore cuncta tuo, prodanturq́ ordine nullo,
Efficient agitata viris præcepta disertis:
Vt tanto in numero tempus non omnia quoduis
Arripiant, non in quamuis aliena ferantur
Materiam, propriis seruentur commoda causis
Illa, hæc præsenti non desint iure petita:
Ac tandem ne te quantum bene dixeris iure

Pœniteat: neu iudicio te auditor acuto
Respuat, impatiens vitij sæuusq́ alieni
Arbiter, in nostraq́ inuitus iura trahendus.
Hæc etiam præcepta, libros dum voluere doctos
Instituis, comitemq́ manum certumq́ parabunt
Indicium, vires quo & formam noscere possis,
Queis niti soleant sapientes, queis ue decere.
Hoc igitur, formare viam qua incedere possis,
Rhetorica est, non nempe pedes gressus ue carenti.

Docet Rhetoricę præcepta multum cōferre ad optimos quosque auctores intelligēdos & corū artem qua in dicēdo vsi sunt inuestigandam.

Huic soror est ventre ex vno concepta gemella,
Præcipuo Logicen dixerunt nomine Graij,
Quæ rationis opes, vires, neruosque ministrat
Dicenti, viuos adhibet germana colores;
Hæc vincit, victum illa sequi parereq́ suadet.

Dialecticæ cognitionem exercitationemq́ue necessariā esse Rhetoricā profitētibus. Tres enim sunt artes quæ rationales vocantur, Grammatica, Dialectica, Rhetorica: sed Dialectica rationalis appellationem sibi præcipuè vindicat.

Ridiculos reddunt homines phalerata loquendi
Commenta, & florum dicendi ingestus aceruus,
Multiplici variata modo sententia simplex;
Illis si tantum studium consumimus omne,
Noctes atque dies agitamus inania verba,
Nullo connixi rationum pondere, neruis
Defecti, nullis recti per compita habenis:
Quales ipse viros præstanteis sanguine auito,
Principibus natos summis, seruile videbam
Exercere genus studij cassumq́ laborem:
Assiduis instant tantum, intersuntq́ magistris
Complentes numerum, vacuis ne sedibus vsquam
Sit locus, & memorant annos à consule primo
Plus decies, postquam repetunt gymnasia, tantum
Rhetoricæ addicti: tandem didicere profari
Aut nihil, aut, Patres conscripti, & docta iuuentus;
Etsi mille mihi linguæ & facundia Tulli,
Mille (inquam) si sint linguæ, & facundia Tulli.
Quidnam vltra? nil post INQVAM *hoc deducere*
possunt.

Damnat peruersa quorundam studia, qui nullo in Dialectica iacto fundamento, Rhetoricis incumbunt, vanam quandam verborū & figurarum congeriem affectantes, eāque solam Rhetoricam esse putantes.

O gens vana, inquam, ô vanissima Rhetoricorum
Temporibus nostris omni nudata lepôre,
Imbellis, nullis & prædita viribus, atro
Errore immersi, cæca & caligine rerum;
Tanta nihil vos vt moueat iactura dierum?
Hic vsus patientis erit viridisq; iuuentæ?
Heu queis vos opibus fraudatis robore tanto &
Isto æuo potius tam præcipitante parandis,
Si seruare modum discendi, & lege daretur
Instituí, rerumq; caput disquirere primum:
Ante alia ingressum sacro sapientia templo
Excipit, & gaudens reserat penetralia Gaspar;
Vt qui non leuiter cures virtutis amorem,
Et diuæ doctrinæ vsum, pulcherrima certe
Ornamenta hominum multo & sudore petenda.

Rationem natura omnibus dedit hominibus: quidam sunt qui eius vsu præstant maximè, sed omnibus accedit perfectus vsus ex arte dialectica.

Ergo tibi rationis opes, natura benigna
Quas dedit atque vsus vitæ, quas arte secunda
Perficis, hæ multum audentem maiora iuuabunt,
Substituentq; manus firmas, humerosq; volenti
Vincere dicendo cuiuslibet ardua causæ.
Nonne vides quantos referat tibi commoda fructus
Ars hæc, quam Græco Logicen sermone vocamus?
Non etenim Latiæ norunt confingere Musæ,
Artibus in cunctis valeant quas reddere voces;
Vt nobis longis vtendum ambagibus hic sit,
Aut certè in nostros aduectas remige fines
Compellare sono patrio atque tenore licebit,
Rettuleritq; nihil, dum sit mora nulla vocatis,
Exhibeantq; suas merces, vendantq; rogatæ.

Dialecticæ partes & officia, docendi methodus & discēdi. Prędicamenta & genera rerum. Similiū & oppositorum ratio.

Hæc igitur varios fructus dignosq; parari
Asportat: primum, quo possis sine docere,
Quo didicisse queas, rerum quis ductus & ordo,
Quid socias iungat formas, quid ue incitet illis

Dissi-

Diſſidium; iam quos agnoſcant ſingula fines,
Seu genus indigenum fuerit, ſiue aduena rerum:
Adde etiam quæ fonte cadunt & ſtemmate ab vno
In quas nam ſoleant ſedes diducta migrare.
Iudicibus demum adductis, ac teſtibus actis
Audire, & quod quiſque ſuum dicat ue, negetue;
Aſſerere, aut cauſa immunem dimittere iuſtè.
Adde & quæ ratio ſtatuendi iudicis, atque
Teſtis ducendi, quæ ſit vel vtrumque leuandi:
Ad ſummam ſacros ignes, quos mentibus altis
Occuluit natura parens, hæc excitat vna,
Incenditq́; agitans, ac luſtra per omnia præfert,
Quo reperire latens verum nimiumq́; remotum
Vſibus humanis ſolerti indagine poſſis.
An ne putas tantis ornarent laudibus artem
Et ſtudiis colerent Graiæ duo lumina gentis
Nicomachi natus, nuſquamque ingrata magiſtro
Lingua ſeni, tantum niſi præferat illa nitorem?
Anguſtis igitur cùm pingere cuncta figuris
Noueris, atque ſitus ſoleant quos membra tenêre:
Tunc tibi procêras tempus formare dabit iam
Effigies rerum dicendo, omniq́; lepôre
Cuncta ſequi penitus quæ ſunt in corpore membra,
Particulas cunctas vitæ motuſq́; miniſtras
Succeſſu decorare ſuo, viuoſq́; colores
Addere, & obiectis attollere protinus vmbris.
Tunc merces ſperanda tibi & laus magna laborum,
Cum ſpectatores viuis præſtringere ſignis
Iam datur, atque ſtylo nuſquam fallente manuque.
Hoc dabit ergo tibi hæc quam nunc præſcribimus artē,
Longior vt poſſit rerum tibi ſurgere imago,
Diſpoſitis diducta locis, cunctiſque peracta
Partibus; hic nobis labor eſt, hæc cura docendi.

Definitio, & deſcr i ptio.

Diuiſio.

Inuentio locorum. que ratio.

Argumentationum figuræ & modi. Redargutionum co gn.tio.

Laudat dialecticam à iudicio Ariſtotelis & Platonis.

Concluſio & documentum; prius in dialecticis exerceri oportere eum, qui in Rhetoricis proficere ſtudeat, vt pictores prius paruas imagines delineare diſcunt, deinde maioribus operā dant.

Dialecticam ſimilē eſſe dicit minoribus imaginibus quas in tabellis delineare ſolēt picturæ ſtudioſi, rhetoricē verò maioribus & omnibus numeris abſolutis imaginibus aſsimilari.

Nec tibi curandum qualis nam Musa canenti
Assonet, aut quales modulos properemus: ad artem
Accingor: prodesse tibi quàm maxime Gaspar,
Optamus, quam mente velim te posse tenere;
Vtendum breuibus spatiis, quærenda viarum
Quæ citius ducat, quamuis salebrosus anhelo
Interdum locus occurrat, vincendaq; saltu
Rimula, decliui properanda aut semita cursu.
Namq; hæc dum meditor, nullis mea tẽpora lauris
Ornantur, virides myrtos hederasque sequaces,
Atque omnem interdum patimur pendere coronam
Musarũ ante tholos; sint nunc mea præmia, Gaspar,
Maxima, te nostros non fastidisse labores.
Forsitan & magnis aderunt pia numina votis:
Et fuerit cùm gesta Deum Heroumq; canenti
Tempora perpetua repetita & fronde nitescant.
Ipseq; sacra feram, Diuûmq; altaribus ignem;
Et delecta iugis incendam thura Sabæis,
Interea dulci socians pia munera cantu;
Et longam texam historiam, quæ maxima Diuûm
Munera, quid societ pariterquè hominesquè deosq;,
Quæ via cælicolas nostras deducat in oras,
Quodquè iter ad superos pateat mortalibus ægris.
Tu mihi, Gaspar, eris socius, gratusquè minister
Sacrorum, trepidusquè ingenti & percitus vsque
Lætitia in nostrum cumulabis gaudia pectus.
Vos & adesse velim gratissima nomina semper,
Et numquam nostro labentia pectore amici,
Te Cypriane decus nostrum, te magne Cathena
Musarum antistes, quo iudice & auspice quondam
Ornauit viridis primum mea tempora laurus,
Hesperiis optata viris per sæcula multa,
Non concessa tamen: decuerunt munera nostrum

Tanta

Potius rationem habendam esse artis, quàm carminis. orñque ornari res ipsa negat contẽta doceri, vt inquit Manilius.

Non hoc ad Poëticam gloriam componi opus, sed ad legentium vtilitatẽ

Parecbasis qua se elegantius opus æditurum Poëta pollicetur.

Cyprianus Vergensis Monachus theologus.

Ludouicus Cathena cancellarius Complutensis.

Laureatus fui Arias Montanus Cõpluti, anno Christi 1552. qui primus omniũ laureã in illa Academia est adeptus.

Tanta caput: magnum duxi tam pulchra tulisse
Præmia, sed maius te magne Cathena ministro.
Te quoque More animæ nostræ pars altera, te'q; et
Altera Serrane, atque ijdem duo pignora, quorum
Auxilio antiquum nomen, veteresque ruinas
Iam reparare olim meditatur Corduba mater.
Queis etiam si posse frui nunc fata negarunt
Tam longo absenti spatio, si lumina multas
Diffluere in lachrymas cogunt sperando, licebit
(Non dubium) triste hoc fatum mutantibus astris,
Optatos nimium notosque reuisere vultus;
Iam mihi pro tanto voto cædenda paratur
Victima, tam gratos meditamur pectore versus.

Ambrosius Morus Cordubensis rhetor auunculus meus. PetrusSerranus doctor Theologus Cordubensis.

Interea nobis, Gaspar, patientibus adsis
Auribus; & si quid tibi vox non grata Camœnæ
Peccarit, latices si non de fonte petitos
Obtulerit semper, nimium diuersa docenti
Aonidum lucis ignoscas; tradere namque
Instituit præcepta tibi, & quæ nomina, quæque
Sit ratio ipsorum numerandi disque ferendi:
Ne tibi inauditas dum tendit fingere voces,
Mulcentes dulci sitientia pectora fluxu,
Bis tibi sudandum, duplici & quærenda labore
Nomina sint, & ars, possis quo scripta soluto
Sermone & vulgi notulis signata tenere.

Redit ad institutum opus.

Principio quæcunque tibi dicenda parantur,
Siue fori strepitus agites ciuilia iura;
Seu grauis intentes penitus discrimina causæ,
Seu populos pietate velis constringere, sanctis
Legibus, obsequio addictos Diuumque timori;
Seu pacem, seu bella cupis suadere, vel ortos
In vulgo tentes dictis sedare tumultus;
Vel monimenta Deûm recolis, festosque dierum
Cultus,

Docilitas, quæ significat quem ordinem sequi, & quam velit inire rationẽ. neque enim ab antiquorũ methodo se discessurũ esse, neque nomina artis vulgata mutaturum: cùm ad hoc hanc artem paret, vt antiquam orandi rationem ad nostras causas, nostraque tempora accommodet.

Primum commune præceptum, vt in quacunque causa vnus finis statuatur, ad quem omnis inuentio & omnia argumenta referantur

Cultus, ac meritis extollere laudibus ipſos
Eſt animus, ciuemq́ bonum ſanctumq́ ſenatum,
Quodcunque aut celebrare decus, virtutis amorem
Inijcere, & ſceleris turpeis proponere vultus:
Quidquid id eſt, quod voce tibi proponis agendum,
Vnius formam ſtatues ante omnia finis:
Fingendum excelſo fuerit tibi vertice ſignum,
Quo tendas, quod ſæpe queas repetendo videre,
Ne vagus erranti colluſtrans omnia curſu,
Nil tandem laſſuſq́ via, feſſuſq́ labore
Efficias, iterumque petens, iterumque recurſans,
Indigna & populo exibeas ſpectacula, qui te
Exigat, & turpis tota explodaris arena.
Vidimus in templis multos, cum numina Diuûm
Laudare inſtituunt, præceptaq́ ſancta docere,
Rumpere clamoſa conſtantes voce columnas,
Et tamen in cumulum voluentes omnia cæcum,
Dum varias fingunt ſpecies, tentantq́ remota
Semina miſcere & toto diſtantia cælo,
Nil præter ſomnos tandem aut faſtidia ſuadent,
Indigni ſacro aſcenſu, natiq́ ſiniſtro
Mercurio, atque auſis violantes ſancta prophanis:
Vnde fit, vt multi vel non ea templa frequentent,
In quibus ingratis perdendas vocibus aures
Pertimeant, multi riſus cauſaſque iocorum
Inde petant, indigna pijs deflendaq́ facta.
Aſt tibi tu certos præſcribere diſcito fines,
Quos ſæpè obſerues dicens, poſſiſque tueri,
Conficias quantum ne viæ, quam plurima reſtent
Tendenti ſpacia, & ducas ſpectantia tecum
Agmina, dum fixis oculis, dumque auribus hærent.
Occurrent olim forſan non pauca volenti
Dicere, quæ poſcant operam, nolintque taceri
Singula,

Hoc in toto opere obſeruãdũ eſt, quod ſingulorum præceptorum ſummam duobus vel tribus carminibus poeta complectitur, vt diſcentium conſulat memoriæ.

Vitium oſtendit eorum, qui non vnum ſibi finem ad dicendum proponunt.

Finis certi conſtitutio dicentem ducit facile & auditorem iuuat, & plurimum vtrique confert.

Secundum præceptum eſt, vt ſi quando plura proponantur dicenda, vnum

Singula, & ostentent tibi prætermissa periclum:
Hæc poteris blandè ingenio officioq́ue fouere,
Spemq́ue bonam cunctis promittere, dummodo causæ
Inseruire velint primæ, feriemque tenere,
Et cedant magis optato pro tempore fini;
Atque ita disponas, statuas sic ordine cuncta:
Sic certis spacijs, vt soluens littore primo
Omnia prætereas, & grata voce salutes,
Atque obiter præstes operam; sic denique ad ipsam
Peruenias metam placidus cursuque secundo:
Nedum tu innumeris confundere finibus, ipsos
Qui spectant, longo fallas fugiasque Meandro,
Aut saltu per cuncta leui fastigia raptus
Præstringas certi cupidos, dubiosque remittas.
Proderit ergo prius quidnam conemur habere;
Huc conferre modos omneis, viresque ministras,
Atque viam tentare, iterumque iterumque timere,
Et tentare iterum, donec notissima fiant
Singula, quâ plano possimus tendere gressu,
Quâve gradu incerto paulatim, atque vnde petitis
Substruere hoc saxis cumulantes aggere firmo.
Huic fini siue huic metæ, quam tangere curat
Dicendo sibique orator proponit anhelus,
Imposuit nomen perdoctæ Græcia linguæ,
Atque Thema appellans, primum ponenda putauit
Totius momenta tibi sermonis habendi.
Hoc treis in formas abijt, nec sedibus iisdem
Omnes coniunctæ, cupiunt sua quæque tueri
Imperia, & proprios fines agnoscere gaudent!
Namque genus primum, cum quis laudare peractâ
Instituit ciuis vitam charive sodalis,
Seu memorare Deos cupiat puerosq́ue Deorum,
Gesta ducum, & belli sortes aut munera sanctæ
Iustitiæ,

tamē inter ea quod ad præsentē causam maximè pertineat, deligatur, ad quod cetera referantur: vt si de fide, de charitate, de spe dicendum sit, vnus finis statuatur religio, ad quā omnia hæc referri possunt. & ita ordine disponenda singula sunt, vt non de pluribus diuersis, sed cohærētibus inuicem verba fieri credantur.

Vno fine certo proposito argumēta examinanda sunt an ad finem illū faciāt. Quod si non omnia quæ inueniuntur argumenta cohærere & ad propositum finē conferre videantur: ingenio tamen & arte formanda sunt, ita vt quanuis non certitudinē pariant, probabilitatē tamen afferant. Hoc autem dicitur in carmine per translationem sumptam ab ijs qui vias aperiunt nouas.

Quod poeta finē vocat, Græci thema appellāt quæ dictio in communi concionatorū vsu est. Thema autem positionē siue constitutionem significat.

Thema omnē ad vnum ex tribus generibus pertinet.

Primum genus demonstratiuum laudem vel vituperationem personarum actionū atque factorū & rerū continet

Iustitiæ, & leges, & quas pax longa creauit
Doctrinas, mentis quæcunque inuenta quiete;
Nam sunt qui summis extollant laudibus artem,
Qua meruit tantos olim Polycletus honores,
Qua superare vices naturæ creditus olim
Pingere dum Gnidium numen contendit Apelles.
Quidam etiam qui non contentus sancta probasse,
Et meritis laudum cumulis ornasse deorum
Prolem iustitiam, atque humani nominis vnum
Præsidium, & nostræ gratissima vincula vitæ,
Ingenium potuit tantæ virtutis ad hostem
Vertere, & iniustas dictis extollere fraudes,
Ac Diuis cælo renuentibus vsque locare.

Carneades philosophus Romam legatus à Græcis missus, altera actione iustitiam laudauit, altera verò iniustitiam iustitiæ prætulit. refertur à Quintiliano lib. xij. c. 1.

Nec minor est ratio, si quis scelerata malorum
Exagitare velit facta, aut si fraudis iniquæ
Cõmenta, aut si quodque nefas, si denique quidquid
Ferre a post habitis pepererunt sæcula Diuis:
Hos aditus petere, & solet hinc dicenda parare.
Tandem si grates referendæ, est hoc genus vnum,
Quod sibi præscriptis hæc vendicat omnia normis:
Cui iam præsenti signatum stemmate nomen „
Demonstratiuum veteres fecêre patroni, „
Demonstrat quoniã tantũ reprobúmq; probũque: „
Securus, licet, auditor sis, nam hic tibi nullas
Astruit insidias orator, nullaque tendit
Retia, vt ad proprios furtim te transferat vsus;
Ni forsan (sed tutum est id) cogaris amare
Quas probat, & viua depingit imagine formas,
Odisse aut dictis quas insectatur amaris.

Gratiarum actio ad demonstratiuum genus pertinet.

In demonstratiuo genere nihil suadetur aut dissuadetur. vnde & à nonnullis à Rhetorica ratione reiicitur: nam Rhetorica ars est bene apteq; dicendi ad persuadendum.

ALTERA *dicendi forma est, quæ non sibi solos*
Expetit assensus mentis, contenta probari
Non fuerit, si non etiam permoueri ipsum,
Quisquis adest, celerêque manu, celerêque sequẽdo,
Reddi-

Secundum causarũ genus deliberatiuũ dicitur, continetque suasionem & dissuasionem ad populares causas maximè aptum, & cuius præ-

Reddideritq́ue auidum quæ ſunt orata patrandi,
Siue ſequenda ſtrat, magè ſeu fugienda profitur
Orator, cùm bella cupit ſuadere, duceſq́ue
Seu pacem, ſeu prætores, ſeu iura nouanda,
Siue probet leges, ſiue auerſetur iniquas;
Supplicibus votis ſeu poſcat munera Diuos,
Siue malum terris auertat, flectat & iras
Numinis orando, ſiue obiurgare relictum
Officium gnato cupit, infidoq́ue ſodali:
Iam ſi quis charum precibus commendet amicum,
Mærorem ue paret ſocijs dicendo leuare,
Hoc genus eſt, huc ſe recipit, petit hincq́ue miniſtras
Voces. Heu numquam te inceſſat dira libido
Poſcere, quæ noris nimium nocitura parando,
Quæ ue tibi ſolum commendet fœda voluptas;
Præterea & nihil eſt iucundum atque vtile in illis,
Plusque aloës quàm mellis habent, ſpecieq; maligna
Virtutum pulchras poſſunt diſperdere formas.
Errator, non eſt orator, quiſquis iniquus
Contendit placidis ſuadere nocentia verbis.
Diuinum, quondamq́ue in commoda noſtra repertũ
Hoc fuit, & priſcos homines à lege ferarum
Ad placidos vſus vitæ & connubia iuſta
Tranſtulit, hoc ciues coniunxit legibus æquis;
Hoc ſocias iunxitq́ue manus, communia ſuaſit
Commoda, & humanum deuinxit pectus amore:
Antiquas Thebas (notiſſima fama) canendo
Surrexiſſe olim, lapideſque venire coactos
In numerum, & pulchris diſtinguere mænia portis.
An ne erit (heu facinus) qui iam formata quietis
Et pacata diu ſub ſedibus audeat vnquam
Diruere, & verſis confundere vocibus vltro?
Non mihi perdendi, ſit copia ſola iuuandi. "

cipuus vſus hodie eſt in Chriſtiana religione. ad hoc genus multæ pertinẽt ſpecies quas ferè omnes enumerat Poeta.

Omnis ars ad vitæ vtilitatem reperta eſt: & Rhetorica maximè ad ea quæ honeſta, iuſta, & vtilia ſunt ſuadẽda ab antiquis in artiũ numerum eſt redacta: ex quo fit vt grauiter peccent illi, qui ad ſuadendum inhoneſta, turpia, & inutilia, Rhetoricæ artis officio abutũtur.

παρέκβασις altera, qua oſtendit huius artis excogitandæ finem.

Ex Mythologia veteris fabulæ arguit Rhetoricæ vtilitatem.

Tertia

Tertium genus thematum siue causarum iudiciale vocatur, continens accusationem & defensionem. in ciuilibus autem & criminalibus causis versatur.

Tertia dicendi pars est, quæ crimina sæua
Accusat, quodcumque nefas sceleris[q]; maligni
Ausa, vel officum præstandum, iura, fidem[q];
Postulat, aut dictis studia in contraria versis
Eleuat obiectas fraudes, aut crimina vitæ,
Defendit[q]; reos libertatem[q]; loquendo
Molitur: tandem hæc agitat quæcunque bilibris
Iustitia exercet, numeris[q]ue examinat æquis. „
Hæc mouet vna forum, lites strepitus[q]ue frequẽtat. „

Oratorem studiosissimum suæ artis, & nulla in re negligentem esse oportere.

Si quæ res studio indiguit duro[q]; labore,
Hæc vna orandi magnis sudoribus vsque
Indiget, & totos conatus exigit vna,
Et commenta diu meditata, & lancibus æquis
Explorata diu: nam si reliquis ego forsan

Confirmat propositionem hoc argumento in iis artibus, quarum finis est sola cognitio, aut nullo aut leuissimo erratur periculo; in quibus vero artibus preter cognitionem finis est actio, grauissimo periculo erratur.

Doctrinis fallar, si non nimis anxia cura
In cunctis mihi sit, nostris ego negligo tantum
Id damnis, mea res agitur, vel forte meorum,
Quos doceo, quibus & minimum fallendo nocebo.
Non etenim Solis[q]ue viam cæli[q]ue meatus,
Atque vagos Lunæ cursus, & sidera toto
Fixa polo dum demonstro, si quando fefelli
Exacto in numero motus, aut tempore certo,
Continuo decus auertam, nec munera Solis,
Nec deerit placidus terræ quem percipit vsus,
Sydera constabunt, constabunt tempora veris,
Autumni atque hyemes sua per vestigia rursus,
Errore & nihil illa meo tardata, redibunt.
At multum sibi[q]ue & multis incommodat errans
Orator; nam cum cupiat suadere loquendo
Astantem populum, placidis[q]ue impellere dictis,
Vt spernat quicquam fugiens, auidus ue sequatur;
Aut nihil efficiet, nimium ve aduersa petitis;
Dedecus vnde sibi molitur, deterit omnem

Dicendi

Dicendi fructum, & cui sit res commoda, fraudat.
Heu mihi non vnquam contingat, quod quis iniquo
Iudicio est ausus, sibi dum praeconia captat,
Et nomen docti nimium facilisq; magistri,
Conspicuus solet is conscendere pulpita saepe.
Dicturus promissa Deûm, obsequiumque fidemq;.
Non vllo prius arrepto sibi tempore tantis
Cogendi in formam rebus sacrasq; videndi,
Argumenta parat causae dum commoda, chartas:
Turpius id multò, quod sese ante omnia iactant,
Nil legisse prius, nil consuluisse deorum
Arcana, & nec sacra Patrum commenta piorum.
Ergo ne ita in miseros populos eluditur, vt non
Dignos ipse putes, queis horam impendere tantum
Nempe velis? sed dicta queant quaecunque mereri
Eximias laudes, & munera quae tibi cuncti
Supplicibus mittunt votis, admissaq; gaudent
Esse tibi, quae tu non tempore respuis vllo:
Ergo nihil ducis cuiusnam munia tractes;
Quam rem agites? Diuû tibi dum cõmissa docenti
Relligio, dum verba Deûm sanctissima narras
Arcanis inclusa libris? quos non sine magno
Fas erat vlli hominum vel conspexisse timore.
Sint procul à nostris, procul haec sint, mentibus ausa;
Atque optem potius, tardi crassiq; tenere
Ingenij nomen, tantum respondeat ipsum
Officiis factum, Diuis populisq; probanda
Dicamus, tanta & pro maiestate pauentes.
Namque olim vindicta Deûm testata minaces
Est iras, ac saepe cadunt, qui sancta timere
Non norunt, tractant leuiter, temereq; frequentat.
Quis dirum nescit fatum miserabilis Osdae?
Auspicium captans felix Bethlemmius Heros,

Damnat eos qui facilitatis laudem affectantes, studium & diligentiã ad sacras conciones adhibere negligunt. explodẽdos autem censet, propterea quòd religionis, operis & hominum contemptum fateantur.

Probat non esse affectandam negligẽtiam aut temeritatem in rebus sacris, exemplo Ozae, qui subita & miseranda morte extinctus est,

quoniam mysticam Dei arcam manus religiosè contrectare est ausus. historiã legimus secũdo lib. Reg. cap 6. & 1. Paralip cap. 13. quam hoc in loco Poëta eleganter & poëticè narrat, ac obiter quæstiones quæ circa eam versantur disputat.

De Cariathais transmissam sedibus arcam
Instituit patriæ sacrandam manibus vrbis:
Illa Dei fuerat sedes augusta superni,
Quam super, & index, certa & responsa daturus
Astabat, vindexque Deus, populoque stupenti
Dignatus certis fuerat se ostendere signis:
Dumque ipse accitis coniungit carmina sacris

Iessiades Dauid.

Iessiades numen celebrans, dum candidus Epho
In numerum ludit citharæ momenta secutus,
Turba nouo excipiens venientia numina plaustro
Occurrit supplex palmis, & vota frequentat:
Iam circum ingentes pulsabant sydera voces,
Intonsi imprimis pueri, innuptæque puellæ
Alternis sacras patrio sermone camœnas

Hæc omnia ex Psal. 103. & 115. & ex Exodi lib. sumpta sunt.

Concelebrant, & prisca nouant monumenta, ducéq;
Conclamant regemque Deum, imperioque potẽtem,
Cui mare, cui terra, & rupes, cui flumina cedant,
Quem montes nec ferre queant, concussa tremore
Quem tellus magno paueat, fumansq́; salutet:
Has cytharæ voces referunt, resonantia rauco
Tympana congeminant pulsu, certantq́; sonora:
Sistra crepant, resonantq́; cauis tinnitibus æra.
Dumq́; omnes variè pompam celebrare, diesq́;
Sollicitant festos, atque hospite numine gaudent,
Ecce nouis plaustrum tremit axibus, ipsa ruinam
Arca minabatur nutans similisque cadenti:
Nam bos, seu stimulis actus, seu percitus œstro,
Seu magis impositum numen præsentiat, atque
Contremat, is sacro sub pondere contrahit artus,
Collaq́; non vsquam talem perpessa laborem.

Achai & Oza filij Nadab de Cariatharim.

Forte duo fratres proles Nedabæa magistri
Astabant plaustriq́; duces, Achaius alter
Præcedit, monstratq́; viam, ducitq́; iugales:

Alter agit retro ſtimuliſq; opponitur Oſdas:
Hic dum ſacra putat iam collapſura, morandi
Impatiens, ac nil veritus, ceu numina iactans
Contrectanda ſibi, patriis quæ in ſedibus olim
Aſſeruata, modo nota de ſede migrarent,
Accurrit, manibuſq; ſacrum temerarius audet
Tangere, & impulſu melius ſuper axe locare.
Protinus accenſas perſenſit numinis iras,
Heu puer infelix, ſubita nam morte peremptus
Concidit, & miſeros artus conuulſaq; membra
Prouoluit, terram pulſans bis térque quatérque;
Triſtiaq; oſtendit cunctis ſpectacula turbis;
Iamque oculis fixo, & viſu cælumque tuenti,
Iam muto gemitu, commotiſque artubus ipſos
Innuit vltores ſuperos, teſtatur & iras
Numinis, atque docet ſanctum ſuadetque timorem:
Protinus erectus ventura in ſæcula aceruus
Indicat vltrices iras, auſuſque prophanos.

LIBER II.

Propositio qua ostendit se de singulis causarum generibus dicturũ, quæ scilicet inuentionis ratio in vnoquoque eorum obseruetur.

*N*VNC *age quæ ratio ſtatuendi, Gaſpar, in ipſis*
Partibus, & quæ ſit cuiuſuis forma, docebo:
Vt varios ineant ſaltus, indagine luſtrent
Diuerſa, quærantq́ & opes, & commoda captent.
Nec mihi diuerſus vulgato naſcitur ordo,
Nam fuerint nobis nuſquam linquenda priorum,
Oſtendenda tamen celebri veſtigia cantu:
Sic poteris, dum tu obſeruas, dumq́ auribus ipſam
Pertingis comitis vocem, non fallere greſſu.

Primũ cõmune præceptũ, in quocunq; argumento & in quacunq; causa cõsiderandũ esse quod sit pondus quæ vis expectata, & quid sit illud. quod si præstiterimus firmã nobis causam efficiet: & patroni officium explebimus. Admonet non omnes causas eandem habere probationis facultatem. nã quædam sunt quæ facilẽ præbent argumẽtorum copiam ad sui probationem, vt si de vtilitate iustitiæ agitur: quædam vero quæ difficiliorẽ viam ostendere videntur, vel si differatur iniustitiã non nunquam vtilem esse, in his maiori ingenio opus esse, in illis minori. Exemplo explicat quod superius docuit. Pellæo milite, Alexandri exercitu.

Iam quod opus cumq́ & quæcũque negotia tẽpus
Offerat, aſpicias, & quæ ſint, quid ſibi poſcant
Diſcute, non etenim fruſtra venere rogatum
Vt placidam præſtes operam, aſſiſtaſq́ patronus.
Tum tibi præſcriptos habeant quos ſingula fines
Pone oculis animoq́: & certus cerne, procul nam
An prope ſint forſan: nam ſunt quæ longius abſunt
A fine, & quibus haud multum ſit ſemita nota.
Tota tibi quæ ſe tradunt ducenda, petuntq́
Maiora ingenij auxilia ex te totaq́ pendent.
Et ſunt quæ ſpacio diſtant breuiore, tenentq́
Iam ferme ſignum, minus hæc tibi dura minuſq́
Sunt operoſa tibi, facilè deduxeris ipſam
Ad metam, properant ipſa & præcurrere gaudent:
Hinc maior tibi laus cedit, minus inde laboris:
Res geſtas regumq́ decus Mauortia bella,
Atque triumphatum Pellæo milite mundum,
Cunctaq́ regna olim terraq́ mariſq́ ſubacta,
Cui non ſeſe illa oſtentant? quem non ſibi callem
Pandunt? non deerit quid dicas ſola ſecuto
Agmina, & inſtructas acies, ſeriemq́ notanti,

Fortunam belli, prædam, captaq; tumultus
Gentis, & ipsa ducis resonantia nomina ouantis.
Si tamen exiguo nobis tum cortice, quo se
Hyblæumq; thymum, flores aut pasta salicti
Claudit apes, regnum inuenias, regesq; ducesq;,
Et pacem, atque decus rerum, sanctumq; senatum,
Iuraq;, legesq;, & communis commoda vitæ;
Incendas animos furiis, iraq; tumenti
Sollicites vix dum capientia pectora nomen:
Iamq; acies cuneosq; struas, geminamq; phalangem;
Et tuba de tenui resonet lituumq; susurro:
Hoc opus, hic labor est, tibi nam formanda petuntur
Cuncta hæc, orantem agnoscunt viresq; negatas
Natura, ingenio sese debere fatentur.

Exemplum minoris argumenti, & ab ingenii fœcunditate pendentis. quale argumentum Maro felicissime persecutus est quarto Georgicorum lib. ad quod exemplum hoc in loco alluditur.

Imprimis quæcunque mihi exornanda parentur,
Nuda prius videam, graciles sint corpore, sint ve
Robusta, & densis constent compagibus artus:
Sic melius possim sinuosis vestibus illa,
Hæc habitu tantum facili circundare, nilq;
Supplebo, nihil implebo: namq; omnia recta,
Omnia plena sibi consistunt. Id quoque multum
Contulerit suscepta prius distinguere, quod nam,
Quæq; genus seruent: nam si persona sit, aut res,
Non eadem tentanda via est, diuersa petentur
Ornamenta locis variis, diuersa sequentur
Tempora ponendi ornatus, ratioq; locandi,
Vt cuique & vis est, vtq; est natura, decebit. „
Ne grauibus leuia, aut calidis ne frigida sunto „
Mista, nec in cæco voluantur corpore cuncta. „
Nec finis decet imprimis, nec prima locantur „
Partibus extremis: sapiens natura dedit iam „
Et seriem certam, & leges, quas ipsa frequentat.: „
Huius qui insistit gressu, & vestigia longè „

Docet tenuiora argumenta variis & accommodatis argumentis amplificanda, exornandaq;. quæ verò fœcundiora sunt, simplicius exponenda. de qua re latius agetur, cum de locis communibus tractabitur.

In quocunque genere aut agitur de personis aut de rebus: in omni autem genere naturæ ordinē sequi oportet, quod & ad disertè & copiosè dicendū plurimum confert, & memoriam dicētis atque auditoris iuuat maximè, vt suo in loco ostendetur.

Sicut rerum diuersitas est, ita & orationum quæ ad res accommodari debeant. Oratorem autem naturam rerum maximè perspectā habere oportet.

 Obti-

Obtinet, orator nobis ſapienſq́ue videtur. ״

Virorum laudatio à patria ſumit initiũ.

Ergo virum qui laudabant, vrbemq́ue larémque,
Et natale ſolum longè patriámque petebant:
Quærebántque loci ingenium, noménque ſitúſque,
Quas artes, quos ille viros quæ magna ſoueret:
Edocti cunctas partes, atque inde reuerſi
Plurima ſuſceptæ referebant commoda laudi:
Illuſtrant nam ſæpe homines vel nomina ſolum, ״
Et titulus patriæ, magno & diſcrimine refert ״
Romanus fuerim, doctis aut natus Athenis: ״

Ingenioſi oratoris eſt, ibi laudem inuenire, vbi nulla eſt laus.

An Scytha, vel gelidi productus ad oſtia Ponti.
Quod ſi luſtrata patria nihil inde tuliſſent
Dignum fama olim, nam cuncta obſcura iacebant:
Corrigere ingenio poterant, & vertere laudi
Maiori, tanta eſt oranti parta poteſtas:
Iam noua dicebant cælo cunctiſque ſtupenda
Signa dari, magnumq́ue virum, quem cura deorum
Finxerit à patria diuerſum gente nouumq́ue,

Secundus locus eſt à ſexu, ſiue mas ſiue fœmina ſit de quo dicimus.

Et patriæ decus eximium gentiſq́ue futurum.
Nec leuiter curant natura quid afferat illis
Ingenio ſexus: varias hinc vertere formas
Laudando norunt, fuerit ſeu fœmina, ſeu vir.
Nam iuxta ſexum vires oſtendere, laus eſt:
Si rectè oſtendas: ſi vincas munera ſexus, ״
Laus maior; latè locus hic diffunditur, atque ״
Plurimus occurrit, dicenti plurima præfert.

Tertius locus à parentibus.

Nec minus eſt, quibus è patribus ſit natus, habere;
Obſcurus, primumq́ue nitens, an ſtemmate auito
Lampada, virtutes patrias, lucémque ſequatur.

Ab ingenio & diſciplina, & ab his artibus quæ ad ingeniũ pertinent, tertius locus.

Ingenio quo ſit quærendum, quiſque magiſter
Aſtitit, & quas res didicit, queis artibus auctus
Imbutuſque fuit, docuit quid, præbuerit quæ
Doctrinæ exempla, vt cuncta illi tempora vitæ.

Diſper-

Dispertita patent, & quonam exercita cultu,
Quid dignum gessit, rebus quæ præmia gestis.
Ipse etiam à cunctis spectabitur exitus, atque
Quid suprema dies ostendat, quóq; decore
Decedat, quid fata probent, utque ultima primis
Conueniant: gelidos cineres quæ fama secuta est.
„ *Idem suscipitur vita & dicentibus ordo.* Summa omnium locorū.
Iamq; erit, vtque locos cunctos lustrando pererres,
Sed vacuos videas plures, nihil inde labori
Suscepto proprium inuenias ac laudibus aptum;
At forsan magis infame id, dignumqúe notari:
Nil desperandum, namque hæc potes ingenioqúe
Arteqúe mollire, & minus vsque nocentia verbis
Reddere, namque solet cantando vertere serpens
Naturam immanem, posito & cessare veneno:
Iamque olim cultu assiduo nimiumq; fouendo
Dum cauet interdum, interdumqúe audacius hæret,
Blandius & tractat manibus, parêre magistro
Natura oblitos vidi nemorisqúe leones;
Donec per vicos, donec per compita cunctis
Tractandasqúe iubas & acutos præbuit vngues;
Et iucunda sui præstat spectacula, qui nunc
Horridus & cunctis nimium intractabilis ibat.
„ *Nil sæuum usq; adeo est, quod non mitescere sit spes,*
Si modo non cultus, si non patientia desit.
Sic ego dumq; locos repeto, dum lustra reuiso,
Si quid in his toruum inueniam, natumq; nocendo,
Audebo, & cunctas paulatim vertere formas,
Iamqúe fouens, etiamqúe cauens, nil sæuus, amice
Tractabo, donec tandem mansueta videnda
Exhibeam populis, nimium mirantibus artem,
Ingeniumqúe meum, possim qui vertere laudi,
Omnibus horrendum quod sit, nec laudibus aptum.

A totius vitæ cursu & exemplis morū & doctrinæ, quartus locus.

A iudicato quintus locus: hoc est ab opinione de moribus & vita eius de quo agitur, quo in loco narrātur præmia ob res gestas accepta.

Sextus locus ab exitu vitæ quam honestū mortis genus obierit: qui locus in diuorū laudibus amplissimus est, maxime autem ad martyrum encomia accommodatus.

Septimus locus, à fama quæ post mortē sequitur. quo in loco miracula collocātur, quibus sancti viri post mortē claruerunt.

Antipophora qua docet quid agendū sit, cum nullum argumentum ad laudandum in superioribus locis inueniatur. aut forte argumenta occurrāt vituperij potius quàm laudis.

Si tale (inquit) quippiam occurrat, excolendum est arte, & paulatim insinuandū auditoribus verborum mutatione aut alia quapiam ratione.

Similitudinibus duabus ostēdit omnem feritatem industria atq; arte mitescere.

Atque adeò si nulla boni momenta mali ve
Comperiam, populo ve nimis suspecta, nimisq́;
Inuisa, & toto omnino explodenda theatro,
Quocunque ipsa modo studeam, tendamq́; proferri:
Prouidus hac nunquam tentabo, quiescere passus
Sedibus in proprijs, præteruolo protinus, atque
Quæro mihi propriumq́; magis, meliusq́; futurum.
Immo etiam interdum prudens ea lustra tenebris
Occulo, & iniectus saxis atque arbore tota
Dissimulo; iam cuncta loci vestigia furtim
Deleo, ne auditor quicquam putet inde petendum.
Quod si facta virûm, regum, vel gesta ducumq́;
Aggrederis laudare, tribus de partibus omnem
Dicendis cumulum rebus congesseris, vnum est
Quid deceat nosse, et pulchrũ quid, quid sit honestũ.
Hic figendus erit factis ante omnia finis: ,,
Huc primũ vertendi oculi, atq; hæc prima petẽdũ ,,
Præmia, ne vitam quicquam deforme per omnem ,,
Altera laudandi rerum pars ponderat ipsas
Tendendi vires, quanto sudore parentur,
Quasque vias habeant, & quanta pericula primũ
Vincenda. Alcidem quantis latratibus horrens
Rictibus, & quantis tentato terreat orco
Cerberus: ille tamen victum vinctumq́; cathenis
Presserit, atque Herebi tandem penetralia fortis,
Plutonisq́; domos subiens turbamq́; stupentem
Immanes ausus Furiasq́; coegerit ipsas
Cedere, & obiectis frustra cessare colubris:
Optatis donec spolijs prædaq́; superbum
Attoniti tantis ausis, plausuq; benigno
Lux ipsa, ipse dies totusq́; exceperit orbis.
Nam quæ difficili constant magnoq; petuntur ,,
Conatu, voluêre fore hæc pulcherrima Diui. ,,

Prudentissimum præceptum ad eandem rem. Si, inquit, in aliquo loco aliquid offenderis omnino inuisitosum, prætermittendus est locus ille; neque omnino mouendus, ne totam corrũpat orationem. Verbi gratia, Si in laudatione cuiuspiã, cùm ad parentes, qui secundus locus est, ventum fuerit, inuenimus patrem eius qui laudatur tyrannum, aut patriæ proditorem fuisse: nulla patris mentio habenda est. itaque prætercurrere oportet hunc locum, ac si necessarius non esset, neque ex arte; quandoquidem vel ipsa nominis recordatio acerba & inuisa auditoribus futura est.

Secunda pars huius generis factorũ laudatio, tribus è locis eruitur.

Primus locus in laudibus factorum est honestas, omnium locorum pulcherrimus, & humanorũ factorum optimus finis.

Secundus locus, facilitas vel difficultas.

Exemplum huius loci ex laboribus Herculis.

Si qua breui tamen & facili sese obuia cursu
Exhibeant, est quod laudes, miserata labores
Esse hominum, & tenues vires, & tempora vitæ
Angusta, hinc mage se nobis vicina dedisse,
Promptaq́; ceu pluuiæ, ceu lumina Solis & auræ.

Quæ factu facilia sunt, sua laude non carent, vel ex eo quod ad nostram imbecillitatem se accommodant.

Illud sæpe etiam rerum ostendisse memento
Laudator, quos hæc fructus quidquid vtile portent.

Tertius locus vtilitas, quæ sola plures homines ad agendũ excitare solet.

Maxima pars hominum vtilissima præmia poscit,
Hæc sequitur, totoq́; petit sibi commoda voto,
Posthabitis nudam ostentant quæ pulchra figuram.
Nil etenim refert, facias quæ exercita nullos
Sint habitura vsus: vagus vt si flumina circum
Ipse erres leuibus testis leuibusq́; lapillis,
Dexter vt oppositam semper iaculatus in oram
Traijcias vndas saltu lambentia summas.

Non immerito in factis exspectatur vtilitatem: nam si omnino inutile quippiam sit, nullo studio aut labore dignum est.

Esse igitur pulchrum, magnumq́;, esse vtile porrò „
Quod dictis ornare paras; ostendere, laus est. „

Summa locorum.

Atque eadem rerum est species, factiq́; probandi.

In rebus laudandis, eadem ratio quæ in factis omnino est.

Vnum etiam multa amplexum præcepta docebo;
Si meminisse queas. Ex paruis maxima sæpe
Sermone efficiunt docti fandique periti,
Instantes operi exiguo, tempusq́ue trahentes.
At si suscepto interdum metuere labori,
Laxat asq́ue vident libras, leuioraq́ue massæ
Pondera, surripiunt ascitas vndique furtim
Particulas, videas & opus procedere, nec tu
Deprendas furtum, color vnus, & vna figura est.

Admonet res exiguas interdum sermone amplificãdas: quod si ipsa res sterilis sit ad amplificandum, ex aliis rebus & rerum rationibus amplificationis materia paratur.

Nec tibi nũc longam rursus præscribimus artem, „
Qua turpes hominum mores, atque impia facta,
Res quoque non pulchras damnes, infamia rerum
Atque hominum versis, quas diximus ante probãdi
Artibus ostentat sese: non exigit vlla
Præcepta: atque vtinam non illaudabilis vsquam

Quandoquidem eadem oppositorum disciplina est, docet Poëta vituperationis artem totidem locis constare, quot laudatio; sed omnino oppositis.

Optare se, inquit, vt nulla res vitupera-

 Materies

bilis esset, nullaque ad vituperandũ ars, sed & multa sunt, quæ vituperari possint, & plures artis huius periti quàm par esset.

Materies, nusquam extarent præcepta premendi.
Omnia laus fierent, laudandaque cuncta darentur.
Nunc facinus facile est, facile & latrare patrato, „
Innumeros videas carpendi sæpe magistros, „

Alludit ad Euangelium Matth. cap. 7.

Qui proprio quæcunque sinu sensere foueri „
Obliti, & quasnam gestent in pectore flammas; „
Exagitant errata hominis communia fratris. „
Heu seclum infelix & rerum perditus ordo. „

Secundum causarũ genus continet suasionem vel dissuasionem.

Altera dicenti cura est suadere, vel alto
Pectore conceptos motus, animoque petita
Diruere, optatisq́ auertere finibus ipsum,
Quisquis adest, cuiusq́ agitur res, vnde vocatum

Deliberatiuum appellari genus hoc; eiusque appellationis rationem reddit.

Hoc genus est quod proposita deliberat in re.
Nam suspensa pari discernit pondera lance
Vtraque iudicio, librisque examinat æquis;
Quidq́ premat, trutina, aut possit quid tollere cautus
Præuidet, & partem dicendo suadet in illam,
Quæ grauiora sui ostendit momenta, probatque.
Interdum orator cautus compellere furtim

Nonnunquam contingit vt orator suadere studeat nõ præstantissima, sed quæ ipse cupiat eligi.

Alterius lancem partis solet, ipse parari
Quam cupiat: quoties æquantur pondera filo
Ancipiti, quoties que videt magis illa foueri
Quæ minus ipse velit, vel quæ nocitura putauit.
Hic labor ingenij est, hæc artis maxima virtus.

Enumerat causarũ species ad genus hoc pertinentes.
Hæ autem sunt petitio, negatio, exhortatio, dehortatio, cõsolatio, precatio, vota, oratio religiosa, & aliæ res, quæ in suasionẽ veniũt, aut dissuasionem, cuiusmodi argumẽta frequentissima in sacris concionibus sunt.

Multa quidẽ ex rebus pars hæc sibi vendicat: inde est
Quod petimus, quod & aduersi persæpe negamus,
Quod dubium incertumque viæ compellimus ire:
Aut auidum instantemq́ operi reuocamus amicum.
Solamenque mali præstabitur inde, precesque,
Votaque sacra Deûm, & quæcunque negotia nobis
Cum cælo, quæcunque oret quis numina supplex.
Omnia quæque piæ tibi sunt suadenda coronæ:
Siue animos pulses pauidos, Diuûmque timorem

In-

Incutias, errata hominum seu carpere cures;
Et penitus detestandis auertere factis.
Hinc fas, hincque nefas, hinc certa piacula suade;
Siue fidem, seu spem diuam, certæque salutis
Pignus, & in cunctis solatia dia periclis.
Huc ducas charum cùm commendare sodalem

Commendatio etiā ad hoc genus refertur.

Fortè velis, quæcunq; cupis infictaue factaue,
Et pete quæ rata vel fieri vel tu irrita poscas.
Argumenta petes animis orator agendis,

Primus in hoc genere locus est Honestas.

Proposito imprimis pulchro; nā quidquid honestū est,
Viribus obnixè summis summoq; petendum
Conatu, ipsa sui præstet sibi præmia virtus:
Hanc quisquis norit, sensuque hanc quisquis acuto

Honesti laus et commendatio.

Viderit, ô quanto feruens agitatur amore!
O quanta hunc rapiunt nostrarum obliuia rerum!
Felix ille animi cui iam mortalia nulla
Sunt cordi, superis iam conuersatur amicis,
Sydera iamque habitat, iam terras despicit omnes;
Terrigena & terræ præsens, gaudetque benignis
Muneribus Diuûm, sapiensque & lumine puro
Peruidet errores hominum ratione carenteis,
Et docet, & placida suadet meliora loquela.
Primum igitur sit sancta tibi pulcherrima rerum

Expositio cum exhortatione ad virtutem capessendam

Virtus, illius nunquam vestigia linquas,
Quo te cumque feret cedas, agilisque sequaris,
Siue per angustos calles, siue ardua monstrat,
Pronave, præcipitemque tibi minitantia casum.
Fortem animum præstes: nihil hanc tenebrosa viarū
Sollicitant, nil cuncta mouent discrimina: vinces,
Vinces; hoc illi Diuûm sator atque hominum rex
Præstitit, vt voto numquam frustrata coronam,
Nomen & æternum, non & casura reportet
Præmia, deuictis vel quæ fortuna periclis

Obij-

Obijciat, vel quæ inuidiæ commenta maligna,
Quæque metusque minæque truces; nõ fulmina ter-
Virtutem, non assiduis agitata procellis (rent
Aequora: non magno concussum murmure cælum.
Hæc tibi, cùm suades, dicenti prima locabit
Fundamenta, dabisque operam quô munus honesti
Præponas, ipsum celebres, & pectora vulgi
Concutias sacro affectu & virtutis amore.
Plurima ad hoc dederint sacræ tibi munera chartæ,
Quæque olim Hebræis Patribus dictata leguntur,
Aut Arabum celsis in montibus aut Iebusæis
Arcibus, intra aditus Solymique oracula templi,
Quæque per æternam sobolem Deus ipse stupenteis
Edocuit populos quondam, gnatumque loquentem
Visibus humanis & nostro præstitit orbi:
Et quæ per charos comites sociosque laborum
Sanctarum interpres legum Deus ipse supremo
Patre satus, populique salus, certusque magister
Tradidit, inque pios post se vulganda reliquit.
Diuinis ergo ex verbis repetemus honestum
Et pulchrum; nam certa sonant, nec fallere quicquã
Norunt, diuersum ve via seducere auentem
Discere quid proprio referant pia numina dicto.
Hoc primum repetas: post hoc tibi prisca loquãtur
Scripta virum, leges æquæ sanctumque secutæ
Lumen, & à sacris manantia iura loquelis:
Virtutum scriptas formas verosque colores,
Et totam pulchri effigiem vnde vnde petitam.
Multa leges, multa & volues: nã plurima sunt quæ
Expedit orantem variè didicisse, perennem
Si cupiat laudem, proprium si expendere curat,
Vt deceat munus, si publica commoda captet.
At quoniam non vna hominum mẽs oĩbus æqua est,
Non

Munus honesti, id est, rationẽ honesti.

Virtutis & honestatis præcepta in sacris libris potissimum continentur, quorum prior pars est vetus Testamẽtum.

Arabum in mõtib. i. in Sina Arabiæ monte.

Iebuseæ arces sunt Hierosolyma.

Nouum Testamentum continet Euangelia & Apostolorũ scripta.

Post Diuinos libros commendat Pontificum decreta, & cõciliorũ: deinde sanctorum auctorum monumenta, & tandem omne scriptorum genus quod ad formandos mores conducit.

Secundus locus ad suadendum vtilitas

Non eadem visus acies, quæ cernere possint
Vera bona, atque omnes non in virtutis amorem,
Non in pulchra omnes amoto errore feruntur.
Sed bona pars falsa specie decepta bonorum
Vtile præponit pulchris, & commoda laudi,
Dicentis studium fuerit coniungere honestis
Vtilia, & vulgus forma percellere vtraque.
Interdum coniuncta patent, seriemque bonorum
Conseruant, vno deducta ex fonte, suaque Vtile nonnunquam cum honesto coniunctum est.
Natura fuerint idem: cumque vtile honestum
In socias abeunt formas, vnamque figuram:
Hoc mage quærendum est, facilis nam cōstat agenti
Suasus, si formam liceat proponere eandem
Vtilis & pulchri: nemo est qui ferre recuset Vtilitas plures ad se rapit, honestas autem meliores.
Pondera, quæ magna captus mercede subiuit.
Pulcher honos raros capiat, quos sydera magnos „
Finxêre. Ast molles animas vulgusque videmus „
Præmia, mercedes operum, quodque vtile credāt, „
Viribus hæc summis summoque parare labore, „
Et petere: hinc magnis olim tentata periclis
Aequora, & hinc dubiam quæ ostentāt bella salutē;
Hinc rastros est passa graues, hinc Dædala tellus
Defossumque latus, penetrataque viscera quæsta est Docet multas artes ob vtilitatem inuentas fuisse.
A propriis natis, occultum vt redderet aurum,
Quæque sinu celata diu sunt munera auaro:
Tantum animos viresque mouet spes vtilis ausi.
Has formas atque hæc rerum momenta parabunt Epiphonema. Vtilitatis ratio cognoscitur ex fine & euentu rerum agendarum, deinde ex circunstantiis.
Propositi rebus fines atque exitus ipse:
Cætera quæ audentes sociabunt, quæque sequentes.
Ipsum etiam se sponte oculis præferre videndum
Vtile sæpe solet, speciemque parare probandam: Vtilitatis ratio notior est & vulgo probabilior, quàm honestatis.
Quippe minus diuina gerat primordia, crassum
Sit magis, & duros possit pertingere sensus.

Nam

Nam pulchri momenta animis cernenda parantur,
Quos mage purgatos virtute & munere cæli
Dij faciles, & multa dedit perceptio rerum.

Tertius in genere deliberatiuo locus est facultas videlicet an facile negotiũ sit an difficile.

Quod superest vt non possit te fallere suasus,
Sed vincat cunctosq; trahat: monstretur ad vnguem
Copia tentandi, facilisque ascensus, ad id quod
Informare velis: nam quod desperet agendum, »
Audierit frustra quiuis, frustraque rogabis. »

Nec solum facilitas in rebus agẽdis probanda est ab oratore, sed modus ostendendus, quo quid facillimè fieri possit

Tandem igitur tu sterne viam, facilemque petitu
Ostende; atque aditus monstra, queis libera possit
Turba gradi, nec pertimeat tentare recentes
Accessus; hortare animos, præcurre sequenteis
Dicendo, atque refer monstrata exempla priorum:
Moueris hinc cunctos, nullum vecordia tardum
Reddiderit, quisquis credat pulcherrima, quisquis
Vtilia, & facili speret vincenda labore.

Vt suasio est appetẽdorum, ita dissuasio fugiendorum, eadem autẽ est vtriusque partis ratio & ars, nã dissuademus ex oppositis locis.

Sed quoniam fugienda etiam proponere dictis
Accidit, atque instans damnumq; malumq; monere:
Iam nobis monstrata via est, qua auertere possit
Intentos animos, si scilicet omnia versis
Depingat formis, & turpe, & inutile dicat,
Nec facile inuentu, quidquid cupiere; nec artis. »
Altera sit ratio, quamuis diuersa probando »
Quàm reprobando fuit, præceptis vnicus ordo est »

Hactenus de demõstratiuo & suasorio genere, nũc vero de iudiciali, ad quod potissimum oratoria facultas excogitata videtur.

Hactenus, & laudum forma momentaque Pithus.
Tertia nunc restat dicendi & maxima cura:
Quæq; mouetq; agitatq; animos, quæ munera iuris
Sollicitat, cui vita subest, miserumque nocentum
Supplicium, cui diuitiæ, causæque seueræ,

Laudat genus iudiciale, propterea quod omniũ sit officiosissimum, vtpote quod adiuuãdos miseros & alienas iniurias propulsandas inuentum sit.

Et strepitus vndaque fori, & ciuilia cuncta.
Hinc noti celebres quondam dictique patroni:
Nam laudes suasusq; hominum & communia quæq;
Commoda, vel sese ostentant, facile atque sequentes
Perdu-

Perducunt. dum quiſque ſibi bene conſulit, atque
In proprios vſus aliena negotia transfert.
Aſt miſeras hominum cauſas vocéſque reorum
Pauci ſuſcipiunt, aliena iniuria paucis
Fit grauis: ut primum ſeſe extricare malignis [Similitudo ex venatione ſumpta.]
Caſſibus, aut agili tranſmittere retia ſaltu
Quiſque valet, ſiluis tutus ſeſe abdidit altis,
Securus, deſerta ferat quid turba ſuorum;
Seu canibus vexata animam ſaltuſque relinquat,
Excipiat ve leues calamos, rabiémque veneni.
Uſque adeo exigua eſt pietas, & cura iuuandi. ,,
Hinc quodam & praecelſi animi, & praeclara virorũ [Quales fuerunt Cicero, Cato, & alij innumeri.]
Pectora in hanc vnam ſtuduere impenſius artem,
Maiores & opes, & maxima praemia quiſque
Fortunis ſociũm duxit, vitáque tuendis.
Felices igitur magnae & praeconia famae
Commeriti, & miſeras hominum fulcire ruinas,
Soli auſi, ſoli, officium reuocare paratum
Cedere, ferventes vitijſque relinquere terras.
Ergo tibi Gaſpar fuerit ſanctiſſima pars haec
Dicendi, vt praeſens aliena pericula cures: [In ſacris concionibus locum eſſe iudiciali generi.]
Et cauſas agites hominum, cauſáſque deorum,
Námque etiam ſe ſaepe tibi commendat agendam
Relligio, ſaepe & dices pro numine Diuũm,
Próque fide, próque obſequio, pro legibus altis:
Quid melius vita in tota, quid pulchrius vſquã eſt
Munere, quod ſancti reſerat penetralia iuris,
Quod cum iuſtitia degit, quódque alma frequentat
Templa, quibus ſacris colitur clementia votis?
Haec etenim genere hoc fiunt, quod Rhetoris arte ,,
Iudicij formam, ſeu iudiciale vocamus. ,,
Tendit enim aduerſis opponere crimina noxis, [Ratio nominis quare iudiciale vocetur hoc genus.]
Accuſare malos mores, facinuſque paratum

Pellere,

Pellere, & algenteis incendere iudicis iras,
Aut contra sedare animos, auertere durum
Supplicium, obiectum crimen culpasq́ue nocenteis
Diruere, aut placidis leuiora relinquere dictis.
Durus vtrinque labor, sed quem peruincere possis,
Si capita & rerum formas, si pondera primum
Concipias, animosq́ue agites, & partibus ipsis
Quas tibi describam, prastes attentius aurem.

Repetit commune illud præceptum vnum finem esse statuẽdum; quẽ finem Statum vocãt Rhetores. est autem triplex, Coniecturalis, Definitiuus, Legitimus.

¶ Nil magis obscuris opponere lumina causis,
Aut lucere potest, quàm formas noscere certas,
Ad quas præcipuo videatur tendere cursu
Proposita oranti ratio. Namq; vnica causa „
Constituenda prius summa est, & quæstio tantum „
Vnica, cui totus rerum deseruiat ordo. „

In antiquis auctoribus enarrandis miram commentatorum diuersitatem & repugnantiam accusat: quod propterea accidere inquit, quòd ignoratur genus causæ, ad quod singulorum auctorum scripta referantur.

Quid nam est id? nebulas tantas erroris iniqui
Conceptas sensus dubios, & cæca librorum
Commenta, & veram nunquam promentia messem,
Tam vario antiquas vexari interprete chartas,
Vt dubites cuinam faueas, cuiusq́ue sequâre
Consilium, interdum desperes tanta perosus?
Est causa nescire genus, quid quæstio quæq;
Postulet, inq́ue vnam summam non cuncta referre.

Vnum igitur statũ in causis quærendũ esse.

Vnam nos igitur formam statuamus agendis,
Vnum quærendi fundamentum, vnde opus vnum
Procedat: cunctosq́ue sibi compaginet artus.
Hic status est. Olim hac vsi sunt voce priores,
Sistit enim, causamq́ue tenet molimine certo.

Partitio statuum. quemadmodũ, inquit, in vnaquaque re triplex est quæstio an sit res. quid sit, & qualis sit: ita triplex status his quæstionibus respõdens.

Quem triplici indugredi visum atq; insistere plãta.
Qua vocat atque viam demõstrat quæstio: namque
Quærendi triplex ratio, constatq́ue petitum
Vndique, & à nulla restat dubitabile parte,
Cum triplex exausta mihi sit quæstio. prima est,
An sit quod petimus, fuerit ne, aut certa futuri

Pignora

Pignora præstiterit. Nam si in non certa vagetur
Mens hominum, nulla est dicendi, nulla petendi
Spes, frustra impendas studium frustráque laborem;
Nam tandem inuentis verbis atque vndiq; partis
Nulla subest rerum series & notio nulla.
Frigidus hinc sudor fuerat dignusque cachinno
Cuiusdam, qui dum logicam finxisse Chimæram
Optaret, totum consumpsit perditus æuum
Intentus nihilo. Primum ergo quæritur an sit.
„Hic status est qui prima petit momenta, modósque
„Conijcit, hinc nomen deduxerat, hincq; tuetur.
Alter et huic varius status est, cum viribus æquis
Describit, cùm præsenti dat nomina causæ
Orator, proprio distinguens limite fines.
Occisæ conuictus erat genitricis Orestes:
Quæritur an facinus dicas, & an impius ille
Iura patrum excidio matris violanda pararit?
An ne hominis tantum occisi reus ille notandus?
Ille etiam qui totam Asiam temerarius audet
Ignibus admotis, Ephesinaq; lædere templa,
Crimen habet, dubium sed erit, quo nomine culpam
Compelles: an sacrilegum, anne incendia tantum
„Promentem dicas, petit hunc tibi quæstio quid sit.
„Diffinitiuo est nomen, nam fine petendum est,
Atque notis rerum quod factis indere nomen,
Et quam naturam causis ascribere possis.
Constiterit forsan factum, natura q; facti,
Sed dubium est iniusta nimis, num iusta patranti
Mens fuerit, venia dignum ne an vindice pœna.
Hæc rota voluenda est, dicenti hæc vltima moles.
Tentanda est: nam sæpe solet rem fassus vtramque
Huic vni neruos intendere, sedq; periclis
Eruere: & non facta negat, sed iura profatur:

Superuacaneã esse disputationem de rebus quę neq; fuere, neque sunt, neq; futura aliquando sunt.

Summa nominis & rationis circa hunc statum.

Secundus status diffinitiuus, qui rei rationem inquirit & constituit, & nomen imponit.

Exemplum. Orestes matrem interfecit: quæritur an sit parricidium, aut homicidium simplex, an paterni sanguinis vltio.

Herostratus, vt nomen memoria sceleris extenderet, incendium Dianæ têplo nobilissimo struxit. ex Solino.

Tertius status legitimus versatur circa rerum vel factorum qualitatem: vt cùm quæritur, iustum sit an iniustũ Milonis homicidiũ.

Indicat omissum officium, iustumq; dolorem,
Intentata sibi immeritò discrimina vitæ.

Legitimus status cognoscitur ab vtili, vel inutili; ab exemplo, à fine.

Hic status & facti series comprenditur, ex quo
Quæsitum est, qualis sit res, quid inutile portet,
Vtile quid, quale exemplum quæ prima sequatur.

De locis coniecturalis status sunt autem duo, s. impulsus animi siue volūtas, & facultas.

Prima igitur numerāda patet mihi causa duobus
Articulis, nec plura mouet coniector anhelus,
Dum prudens sequitur dubij vestigia facti,

Animi impulsus quot sint.

Primum animi impulsus tentat, quid sæua libido,
Quid metus, ira nocēs, quid spes, aut q̄d dolor ingēs,
„Suaserit. His etenim quondam concussa procellis
„Præcipiti fertur cursu, ruit omnia latè
„Mēs hominum, atq; hinc prima capit momēta pa-
Siue petat, captetq; bonum, vel inutile vitet. (trandi
Nec dispar ratio est, stimulo perculsus eodem
Æstuat, vt similes animus persentiat æstus
Dum cupit, aut metuit, dumq; iras concipit, aut dū
Feruet amore graui. gaudet ve, dolet ve; feroci
Quadrupedi assimilis, qui dum per libera campi

Pulchra similitudo, qua animum omnibus affectibus pariter perturbari ostendit.

Æquora non equitem dorso, non ore lupata
Sensit, vesano præteruolat aëra cursu:
Tamq; agitur Boream versus septemq; triones,
Siue ortus spectet Solis, Zephyrum ve, Notum ve;
Quàm si transuerso cursu fallentia semper
Atque obliqua nimis ponat vestigia: demens
Circum agitur, demens decurrit tramite recto.

Facultas alter locus qui ex circūstantijs cognoscitur.

Nec satis esse potest solum coniecta voluntas:
Quare & agentis opes, & vires discute cunctas,
Quid possit, quid non possit, quid tela, quid arma
Præstiterint, quid diuitiæ, quod præstet amicus
Auxilium, loca cuncta nota, nec temporis horas
Negligito, hæc numerāda tibi, & repetēda docemus,

Circunstantiarum summa.

Quis, quid, vbi, quib' auxilijs, cur, quomodo, quādo.

Sæpe

Sæpe fidem inuertit, fecitq́ ostensa facultas.
Signa petas, numeresq́ modos, & pondera cuncta
Obserues; nam quæ cumulum fecere minorem
Singula, iuncta simul maiorem crescere molem
Iussêre, & vires paulatim adquirere magnas.
Hoc mentis solertis opus: disquirere signa,
Et deprensa simul iustis expendere libris.
Nam testes, nam verba hominis sua gesta professi,
Et tabulæ, extortum dictum verumq́ coactum,
Cæteraq́ à simili ducta argumenta periclo,
Adduxisse sat est: ipsa hæc se ostendere possunt,
Arte carent, non hæc rhetor sua munera dicet:
Ast aliis accepta refert, seu testibus ipsis,
Siue reo, siue actori seu denique vulgo.
Plurima præcipiunt legum iurisq́ periti
De signis, quæ visa prius præcedere factum,
Quæq́ simul comitemq́ operam auxiliumq́ tulere,
Et quæ mox opus exhaustum factumq́ secuta.
Consulit Orator leges, legumq́ magistros:
Hinc bona dicendo pars, hinc prudentia rerum,
Hinc petitur multis iustiq́ æquiq́ figura.
Quod si non vllis potuere latentius vmbris
Facta hominum abscondi, tandē deprensa patescunt:
Tunc petitur nomen causæ, atque examine multo
Quas subeat legum species, quæ iura reposcat
Discutitur. Multum refert quo nomine quæque
Facta voces, num sacrilegus, num fur tibi fiat,
Qui pateras diuûm sacras atque aurea vasa
Aurificis rapuisse fuit conuictus ab arca.
Aut non rapta neget, sed furti auertere nomen
Conetur: nam dum patriæ, dum consulit vrbi,
Dumq́ parat magnis deuincere sumptibus hostes,
Commodiora capit, nec mens intenta nocendo est.

Hactenus de argumentis artificialibus. nunc verò breuiter de argumentis quæ vocantur inartificialia. qualia sūt, testes, confessio, tabulæ, tormenta.

Hæc argumenta nō inueniuntur ab Oratore, sed petūtur.

In iuris disciplina de signis antecedētibus, concomitantibus & sequentibus factum, multa præcipiuntur.

Laudat iuris prudentiam.

De locis ad diffinitiuum statum pertinentibus.

Difficilem esse rationem nominum imponendorum.

Non cuiuis facile est componere nomina rebus
Vt cupiat: voluisse prius molimina oportet
Multa, quibus ve leuet factum, vel deprimat, atq;
Conceptas animis species, & pondera causæ
Inuertat, minuatq; aliamq; referre figuram
Iudicis ante oculos cogat, diuersa putantis.
Fit tandem leuior nonnunquam infamia facti,
Aut grauior (namq; eiusdem sunt munera vtrinq;
Artificis) iisdemq; locis depromitur apta
Materies, eadem mouet instrumenta sciens, dum
Diruit, ædificatq;: & nec fit ars secus vlla.

Primus locus ad cõstituendum nomen causæ, est diffinitio, quæ vel ex genere & differentia cõstat, vel ex genere & proprio, vel ex genere & accidẽtibus. Propriæ rerum differentiæ desiderãtur ab eruditis; ideoque pro differentia accidentibus vtuntur in diffiniendo.

Disce igitur rerum fines describere primum,
Exactas species, generisq; expendito formas,
Officia inquiras rerum, & quæ semper adhærent.
Hinc propriora dabis rerum discrimina: namq;
Prima, olim visus, rem constituentia, nostros
Effugêre: genus patuit, tamen horrida nox iam
Occuluit veras formas, ac furta Prometei
Inuidit, sacras conata extinguere flammas:

Discendi difficultatem ostendit, quantoque studio & labore eruditio paretur.

Exigua illius tantum momenta caloris,
Sed nimium tractanda animis nimiumq; fouenda
Continuit natura hominum, dum plurima cautus
Colligit officia, atq; vsus, monimentaq; rerum
Obseruat, motusq; & contingentia cuncta.
Hinc capit Orator formas, operumq; colores
Depingit, res hinc describit imagine cunctas.

Proximus diffinitioni locus est Legũ cõsultatio, in quibus nomina rebus imposita sunt, & per quas omnis dirimitur cõtrouersia. in iis autem legibus ea pars eligenda est, quæ nobis magis faueat.

Tunc grauiora potes leuiora ve nomina factis
Indere, cùm fines aptè descripseris ipsos;
Sin minus obtineas, aduersas consule leges,
Quæ certare sibi, quæ non constare videntur:
Arripias prodesse tibi quas credis agenti,
Hasq; probes, toto & firmes conamine, iura
Ostendas, quæ sit ratio, quæ causa ferendi.

Iam-

Iamq; aliis alias præfer, sacrasq; prophanis
Præficies, vt quæque sui maiora tenebit
Principia aut fines, assertor, pone, probaq;,
Maxima diuinis cedat reuerentia chartis:
Nam Deus humanumq; genus miseratus, & alta
Vulnera tartareos nobis inflicta per hostes,
Vnde tot erroris nebulæ mortalibus ægris
Exortæ, intonuit Sineis in montibus; atque
Dum populis fulgur trepidis, dum flamma coruscans
Buccinaq; ex alto discidens aëra Olympo
Dant signum venisse Deum, pauidumq; timorem
Pectoribus populi incutiunt, vox clara Tonantis
Humanas aures tentat: diuinaq; vulgus
Verba omnis capiunt toto resonantia cælo.
Tuncq; iter angustum virtutis, & ardua pulchri
Atque æqui iustiq; homines elementa docentur
Mox digitis insculpta Dei, renouataq; rursus
Saxa legunt, primas penitus referentia voces.
Paulatim leges cunctas formasq; decori
Accipiunt, monitusq; Dei iam plenius audit
Turba pauens, donec iam iusta volumina iamq;
Accipit exactas leges, atque integra recti
Pondera non vllis adiuncta minuta ue membris.
Has igitur primum leges, diuinaq; verba hæc
Consule, dicenti magna adiumenta futura.
Non tantum Sol ipse iubar, non tantaq; terris,
Hibernas postquam nubes tenebrasq; fugauit,
Lumina dat, victorq; redit, fascesq; videtur
Congeminare suas orbi, totusq; fouetur
Mundus, opesq; nouas & semina concipit alma,
Et varios fructus, pulchra & spectacula siluæ
Aedunt, diuitiasq; suas natura ministrat;
Quantum dant lucis, diuinaq; verba caloris

Legum ordo est, vt sacræ profanis præferantur ab Oratore; & quæ minorem rationem in humanis legibus ostendunt, eæ cedant aliis potioribus.
Diuinæ legis dignitas.

Lex diuina prius voce è cælo personata est, & à populo audita; posteà verò in lapideis tabulis ad legendum proposita: deinde cæteræ leges & statuta in voluminibus per Mosem scripta.

Mentibus humanis præstant, tristesq́, tenebras
Excutiunt animis, multum & torpentia tentant
Pectora, præstantes vires virtutis & ampla
Ornamenta parant, alia & procedere vita
Et diuina palam momenta ostendere cogunt;
Siue docere velis socios, seu carpere mores
Et peccata hominum, seu quidquid denique cures.

Aliarum legũ laus.

Sunt etiam leges aliæ pietate colendæ,
Iura, magistratusq́ue omnes, & quidquid ab æquo
Ducitur, & pacem & communia cõmoda adornat.
Hæc vt quæque locum fuerint sortita priorem,
Sic primum venerare pius, sic consule primum,
Pontificum monitus sacros, decretaq́ue sancta,

Concilia, Canones, & sanctorũ decreta.

Diuinis quæ sunt manantia & eruta verbis,
Atque agitata viris doctis famaq́ue verendis:
Hæc nos humanis alijs præponimus, hisq́ue

Ciuilia iura antiqua & noua.

Parendum est, nec fas quemquam concedere contra.
Proxima sunt priscæ leges, & publica iura
Imperij, & legum tabulæ, quas nulla tyrannis
Infamet, quas nulla ferat violentia, quasq́ue
Indignum ratione boni nil constet habere.

Chirographa & testamenta & cætera quæ in quibusdam causis pro legibus habentur.

Succedunt priuata hominum iam dicta, tabellæ,
Testamenta simul, & quæ sententia sedit
Mandanti, seu leganti quando vltima dixit
Verba, vel impleuit ceras, aut annuit vltro
Non sine teste aliquid; non pauca negocia sunt hinc.
Magna hinc dicendo pugna, ac ingentia oborta

De concordia legũ, quæ inter se pugnare videntur, optimũ documentum.

Prælia nonnunquam fuerint, dum plurima legum
Congeries, quarum videas contraria sensa,
Atque alijs alias certare & sistere contra.
Quid facias, aut quo studio componere lites
Inter tam multa hæc legum discrimina possis?
Aut saltem si non possis sedare rebelles,

Inq́ue

Inq; vnum oppositas trahere & perducere sensum,
Cui nam te addicas parti, cuiusq; sequare
Signa? pares ne fugam, desperatusq; salutis
Deficias, nec te ingenium, nec sistere mentis
Robur, & ipsa queant repetita exempla priorum?
Difficile hoc multum est, dura & molimina multis
Ostentat, terretq; animos. Tamen accipe Gaspar,
Qua ratione queas peruincere, & omnia legum
Conciliare animo prudens discrimina. Primum
Hoc statuas, si quæ leges si iura vocentur,
Et tali quæcumque petant se nomine dici
Immeritò tales titulos prætendere, quamuis
Auctores iactentq; suos, responsaq; regum
Atque ducum, sapientis opus, vocesq; potentum
Se dicant, quæcunque sui primordia iactent;
Si tamen à iusto discedunt, pondera recti
Abijciunt, rationis opusq; viamq; relinquunt.
Si quid personis tribuunt, priuataq; tantum
Commoda, & affectus, priuataq; sensa sequuntur.
,,Namq; vna est recti facies, simplexq; figura
,,Nescia mutari, flecti quoque nescia, cunctos
,,Conditione pari tractans, nec regibus illa
,,Cedere, nec minimos didicit pessumdare, namq;
,,Ianua virtutis simplex, hac excipit omnes,
,,Quotquot sanctæ deæ penetrare sacraria curant:
,,Ceruices flexisse decet, cui contigit altum
,,Corpus, & exiguos nullas attollere cristas.
,,Impinget pariter pariterq; offendet vterque.
Hæc iusti mensura patens, hæc ianua recti est.
,,Nemo nocens fiat, nemoquè iniurius, atque
,,Emeritis nemo fraudetur partibus, vltra hoc
Quidquid erit, dānum atq; dolus, violētia, fraus est.
Non viuit, corrupta iacet, tetrumq; remittit

Præmonet rationē in legibus inuestigandam esse, in ciuilibus namque legibus non ad auctorem, sed ad rationem est respiciendum.

Omnium legum virtutem in æquitate consistere.

Totius æquitatis & iuris summa.

Fœtorem ratione carens lex, ipsaque sese
Indignamq; coli damnat, sese abijcit ipsa.

Si ergo, inquit, leges iniquæ sint, abijciendæ Oratori sunt.

Has igitur iuxta leges quæ pondera iusti
Deseruere, nihil Gaspar tu sollicitus sis,
Abijce quamprimum, & prorsus contẽne loquendo,
Absurdi tantum species, & quidquid iniquum
Contineant, dicto ostende: & propone videndum;
Explosu dignas conclama, atque auribus illis
Infensas, quas tu iustas, quas credis & æquas.

Nulla legum contrarietas circa iustũ & iniustum esse debet.

Vt facinus lex vna probet, quodq; improbat omne
Iudicium, penitasq; agitant, qui mente valere
Qui ratione queunt, fieri qui posse putandum est?
Vt merito virtutis opus lex fraudet honore,
Hoc vbi contingat, nisi cùm iustum exulat ipsum?

Omnem legum cõtrarietatem circa circumstantias quasdam esse quibus circumstantiis explicatis omnis controuersia componitur.

Sunt tamen interdum legum discrimina parua,
Quas facili sedare manu tibi constet, & ipsa
Conciliant sese certi seruamine pacti;
Nec verũ tamen atque decẽs parte vlla relinquunt:

Exemplo rem aperit.

Vt nocuos lex vna iubet punire, minatur
Supplicium, quicumque hominem conficit, & alma
Priuauit vita, tenebrasq; subire coegit.
Altera non nocuis parcit, nec crimina curat
Libera grassari impunè: sed crimine purgat
Illum, qui patriæ propter propriam ve salutem,
Dum sibi, dum socijsq; necem, certumq; periclum
Sentit adesse, suos fortis, seq; eximit, atque
Fortunam tentare parat, non altera vitæ
Spes patet, atque fugæ, nisi quam sibi fecerit ense.
Aut pœna leuiore tamen lex altera sontem
Afficit, vt tempus ratioq;, vt postulat ætas;
Iudicio si quis valeat, si lumina mentis
Non extincta tenet, potis est componere tales
Inter se legum lites, lucemq; videre

Quam

Quam præfert quæcumque sibi, si tempora seruet,
Si factiq; modos, viresq;, humanaq; cuncta,
Quæcumq; & variare solent res, sensaq; rerum.
Obscurumq; quod vna tulit lex, altera pandit,
Vltrices aliæ nimium, nimiumq; seueræ:
Aequior ast alia visa est, & mitior esse.
,, Vna omnes ratio sola quoque temperet: vna
,, Lux iusti ratio est, rationem agnoscimus vnam,
Iustitiæq; ducem eximiam, legumq; parentem.
Sed diuina tamen lex non vlla indiget vnquam
Humanæ rationis ope: at sola illa gubernat
Res hominum, cæliq́ue agnoscit libera numen,
Et lucem tantam secum tantumq; referre
Fulgorem solet, interdum præstinguat vt omnes
Mortales oculos, & nostræ lumina mentis
Tam superet, quàm diuinis humana minora
Esse solent: nonnunquam autem se attemperat ipsa
Captibus humanis facilis, lumenq́ue videndum,
Et species dat clara suas, non rarius altum
Euolat, & nubes transcendit, & æthera magnum,
Et caput & diuam faciem trans sydera condit:
Quo quicumque suæ fisus voluimine mentis,
Vel solam tentare viam contendat, in altas
Præcipiti casu tenebras miser excidet, atque
Insani Phaëthontis aget miserabile funus.
,, Dum quicquam lex ergo iubet diuina, nefas est
,, Si ratio humana id non approbet, hiscere contra.
,, Namq́ue satis dixisse Deum fuit, vlterius nil.
Tu studium curamq́ue adhibe, numenq́ue precare,
Obstrusos vt te sensus obscuraq́ue verba,
Atque viam veri doceat: solet esse benignus
Quærenti facilisq́ue Deus, ducitq́ue sequentes,
Illustratq́ue animos, reseratq́ue arcana docendo.

Repetit id quod dixerat, rationem legum condendarum inspiciendam esse, à quo tamen documento diuinæ leges excipiuntur, in quibus non sola per ratio, sed conditoris authoritas semper expectatur.

In obscuris diuinarum rerum mysteriis non oportere ingenium experiri, sed supplicibus votis à Deo intelligentiam petendam.

Discipulos facit ipse suos, qui mente valere
Iudicioque solent tantum, tantumque disertis
Vocibus erudiunt homines populosque pauentes,
Ut cadat stupefacta hominum sapientia, seque
Miretur victam, atque Dei iam numina noscat.
Hoc iter ingressus, diuino hoc lumine doctus
Iam poteris monstrare Dei responsa, magisque
Obscurum hoc magis hoc claro componere dicto,
Et conferre simul; populosque docere probando.
Cætera non raro ambiguum proponere sensum
Verba solent, legesque hominum penitusque legentē
Incertum dubiumque tenent, vt vtramque probare
Non possit dubij faciem, sed & alterius non
Audeat, inque pari timet inconstantia lance.
Iudiciis adsit sensus communis in illis,
Et ratio, & vocum species, sermonis & vsus,
Multaque dicta virum similem referentia sensum,
Quem tu concedas; legumque iuuantia verba
Artibus ex ipsis non vnquam despicitur vis,
Vt quod in arte decens magis est, illud melius sit.
Multum etiam Logicæ partes hic sæpe tulerunt
Auxilium, si quis causas finesque peritus
Excutiat, quid diuinet, quid suggerat ipse
Euentus, sic ambiguum constare videmus.
Est aliud rationis opus, quod & indiget alto
Discursu & mente, hunc tantum prudentia ducit.
Sæpe noua occurrunt referenda negotia nobis,
Quorum non vlla est lex, & quæ nulla notarunt
Innumeris contenta libris ciuilia iura:
Nec veterum aut exempla virū monumētaq; nulla.
Hæc ego consultus propria in ditione locabo.
Nil etenim esse nouum credendum est, atq; recēs nil,
Vsque adeò, vt veniens in nostram denique mentem
Proti-

Sacrarum scripturarum interpretandi optima ratio, & ex aliis locis alia enarrentur.

Hactenus de legibus diuinis.

In humanis legibus interpretandis sensus communis consulendus, & sermonis ratio, & consimiles leges, aut peritorum interpretationes, & artiū circa quas leges versantur, notitia.

Dialecticæ partes multum valere ad legum interpretationem, videlicet diffinitionis & causarum excussio, deinde euentus qualis expectari possit.

Causas quæ nullis legibus continētur, ad proportionem similium causarum iudicandas esse dicit

Protinus exclusum cedat, nec iuris in vlla
Parte locum teneat, neque porrò conueniens sit,
Nec cuicquam legi affine id, sed & exulet ergo;
Deque ipso nil iudicio statuatur in vllo.
Quin potius multa inueniet cognata recens quod
Adueniet, multa id socium petet actio, multæ
Asciscent leges, permittent partibus iisdem
Iudiciisque frui, sedemque locumque parabunt,
Si modò non desit sapientia, si modò rectum
Consilium cura, & si non industria cesset.

Exemplum causæ antiquis legibus non contentæ.

Vt si quis noctu expoliet, mediamque per vrbem
Non tutos sinat ire homines, aggressus vt hostis
Incautos feriat meritos nil, nilque timentes,
Hoc facinus lex nulla notat, sed iuris in ipso
Limite clauduntur leges, quibus esse propinqua
Pœna queat scelus audenti, & quæ pondera præstent
Et trutinas, quibus id facinus dignoscere possis.
Nocturnos etenim fures lex vna coercet,
Et damnat: grassatores, sæuosque latrones,
Per quos non possit securus abire viator,
Ius aliud punit; medium tenuere locum, qui
Porticibus mediis vrbis vel compita propter
Aggressi expoliant clamantes vel pueros, vel
Imbelles quoscunque videbant, inque paratos.
Hanc veteres partem multum rationis habentem &
Iudicii, rationis opus munusque vocabant.

Hæc pars & locus diffinitiui status, ratiocinatio dicitur.

Est locus vnus adhuc quo possis tutior esse,
Si petis hunc cautus, semel hunc si doctus adibis,
Ingressusque semel contendas fortius inde
Non facile euelli, sed prouidus ostia serues,
Nec patiare aliquem tecum descendere, solus
Obtineas, nulli cedas, non testibus ipsis,
Iudicibus, delatori, non temporis horis:

Translatio criminis alius huius status locus is est, quo crimina fugimus, & iudicium quacunque ratione vitamus.

Omnia

Omnia contendas dispellere protinus abs te.
Vt melius quid agam cognoscas discito nomen,
Hic locus est patribus quondam Translatio dictus,
Expressam signante nota vim & pondera facti.
Nam quoties aliena cupit tentare loquendo
Orator, nec rem tractat, nec iura, nec vllas
Criminis aut causæ partes, sed transilit ipsum
Iudicium, & tensis laqueis elabitur, illuc
Tendit, vt obiecta effugiat discrimina prudens.
Vt si te iudex compellat dicere causam,
Obijcias quicquam quod causam & tempora litis
Excipiat, seu quòd tali non iudice, seu quòd
Tempore non sacro fas sit te dicere, siue
Quòd tibi legitimus non aduersarius astat.
Aetatem vel proponas, vel tu ordinis atque
Fortunæ seriem diuersam, denique quiduis
Trāslationis commoda exponit. *Cautus agas potius, quàm quod cogaris agendum.*
Causidicis notus locus hic & sæpe petitus.
Arte parant causæ vitare pericula: nam dum
Iudicia & lites cessant, causæque trahuntur,
,,Permutat fortuna vices, atque exitus omni
,,Tempore, non vnus rebus contingit eisdem:
Interdum cessare solet dum tædia vitat
Delator, iudex nonnunquam vertitur, ipsa
Temporaque abscondunt causas, & fœdera partes
Interea & feriere, solent fregisse cathenas,
Compedibusque rei elapsi custode remoto
Per tenebras, & per siluas, perque inuia gratam
Quærere præcipites vultu fallente salutem.
,,Longa dies nihil est quod non promittit, & illa
,,Non nihil exequitur promissorum. Ergo petitus
Vt causam dicas, transferto, atque excipe, quantum
Ipse queas, testes, prætorem, & cætera, si non

Trans-

Transtuleris, saltem quantumuis tempora differ.
Hæc tibi pauca quidem atque breui compẽdia cursu
Sint peragrata, quibus facile argumenta locorum
Venari in causas quascunque, & ducere possis. De locis communibus disputatio.
Nunc autem egresso hos fines patet exitus amplam
In siluam densis plantis multisq́ue virentem
Arboribus, nec prata tibi, nec florida desunt
Pascua, non liquidi fontes, non flumina magnis
Gurgitibus, placido & labentes murmure riui.
Hic tu quid cupias, quid captes, elige: nam sunt In locis communibus prudenti electione opus esse.
Plurima quæ occurrant passim, nec plenior vllus
Esse locus quocumque potest, venatio multa
Se dabit ante oculos, adeò vt te fortè morentur.
„Hæc loca sunt nostris communia dicta magistris:
Dicenti immensum pelagus fuit, omnibus ingens
Materies, nunquamq́ue vllis exhausta loquendo
Ingeniis, campus numquam intentatus agenti. Adhibentur loci cõmunes ad propriorum locorum illustrationem, ad res amplificandas.
Nam postquam in propriis lustris sunt cõmoda rebus
Eruta præscriptis, tunc quid communis ad has res
Silua ferat, quod coniungi, quod non alienum
Esse queat, penitus quærunt: atque inde petitas
Adijciunt & opes rerum, iocundaq́ue verba. Exemplo res illustratur.
Vt si Socraticæ menti suadere ferendam
Esse cupis mortem, populus quam durus & ipse
Discipulus tentat, corruptus & arbiter. Hic tu
Non satis esse putes ostendere, quæ modò soli
Apta viro huic fuerint, fugienda vt tædia vitæ
Tam longæ, haud ciues tales talesq́ue ferendos
Discipulos, indigna viris hæc tempora sanctis
Aspernanda; Dei consortia nempe petenda
Artificis mundi & cæli quo cuncta tenentur,
Qui res humanas curat, qui præmia iustis
Seruat, in iniustos molitur fulmen, & iras

Con-

Concipit, aſt differt. ſed nil tamen effugit altum
Conſilium, & certas leges quibus omnia tractat,
Pro quo ſe vinclis vltro dat, proque tuenda
Religione grauis pedibus non vincula ferri
Extimuit, quare timeat de carcere ſolui?
Non ſatis hoc quod perſonam conducit ad ipſam
Dicere, ſed quædam communia ſæpe cientur,
Vtque hominum vita hæc tam multis plena querelis,
Plena malis, vbi tanta oculos inſcitia veri
Obtenebrat, ſed mors natura munus honeſtum eſt,
Quæ miſeram claudit vitam, finitque dolores,
Quæque animum ſoluat vinclis, & carcere lapſum
In ſuperûm ſedes cognataque ſydera mittat;
Vt diuinarum concepta obliuia rerum
Exuat, atque ſciat penitus quod nouerat ante:
Iamque ſophis non eſſe nouum, nimiumve timendum — Alludit ad illud, Philoſophiam eſſe mortis meditationem.
Velle mori, cùm toto æuo conetur id vnum
Viuenti gratam meditari in corpore mortem.
A propriis igitur ſic te ad communia transfer
Interdum, quoniam vincendi multa patebunt
Argumenta locis communibus, atque decori — Locorum communium vtilitates.
Non modicam hinc ſumes partem, tum longior vt ſit
Dicendi ratio, ſeſeque extendat & arctis
Reſpiret deducta locis, ſed & vtile multum
Hinc capiunt populi ſermones, atque theatrum — Theatrum, pro concionum ſiue orationum auditoribus hic vſurpatur.
Plurima ſæpe capit rerum documenta ſuarum.
Namque obiter vel cura domus, ſanctæque docentur
Coniugij lex atque fides, ſeruandaque magnæ
Fœdera amicitiæ, iam de virtutibus altis
Fit ſermo, iam quæ curet prudentia mundum,
Atque regat, populus de religione loquentem
Audit, & in ſuperos animumque & pectora flectit;
Denique ieiuna eſt ſterilisque oratio, ſi non

Commu-

Communi è silua quicquam affert: reddere doctum
Imprimis gratumque potest hac cura loquentem.
Illa etiam iucunda solet ratio altera nostris
In verbis esse, exhilarans conuiuia dulci
Gustu, conuiuas magno iuuat illa lepore.
Cùm quis multa tenet sapientum dicta, sua quæ
Vel grauitate mouent, iucundo vel sale mordent;
Vel veteri arrident sonitu, structu quoque præstant,
Atque hæc ceu gemmas seu puro sydera cælo
Collocat interdum, penitusq; decentia fingit;
Hanc partem variis auctoribus elige, at illam
Quæ loca præscribit communia, poscimus omni
Ex vsu doctrinarum rerumque corona.
Nulla etenim res esse potest, ars nulla docetur,
Quæ mentem fugiatque viri fallatque diserti,
Cuncta videt, cuncta & discit, tentatque rogatque
Omnia, qui famam cupit Oratoris & optat,
Ac studio assiduo præstans vigiliqúe labore
Dispicit hos saltem fines, quos quæque tuetur
Ars, & quam rerum partem sibi vendicet illa.
Ast ego iudicium eximium hic impensius optem,
Ingentem censendi vsumque, locosque legendi,
Quisquis erit, qui dicendo communia transfert
Præsentem in rerum structuram, qui noua miscet
Cum veteri iam argumento, & iam sæpius acto:
Namque vt iucundum interdum miscere recenti
Cum causa commune genus, sic sæpe molestum est,
Sæpius & stomachum mouet, & fastidia gignit,
Ni ratio multum atque diu perpendat, ab omni
Communi silua quid nunc producere, quid non
Tentari deceat, quibus illud dicere opus sit
Vocibus, vt saltem dispar sit forma loquendi,
Et placido deducta modo permulceat aures,

Præceptum de sententiis aliorum auctorum inferendis.

Ad sententias comparandas multi auctores legendi sunt, ad locos communes multarum rerum peritia opus est. Non esse negatum hominibus multa cognoscere.

Nō exigitur ab oratore exacta omniū artium peritia, sed quædam earum cognitio tantùm, quis scilicet sit artium finis, quod subiectū, quæ ratio.

Maximum iudiciū adhibendum ad accommodandos locos communes.

Mul-

Multa mihi occurrunt in silua, paucaq́ue prudens
Eligo, multa adeò prætervolo, multaque linquo,
Ne cumulata graui multarum pondere rerum
Protinus impediant animum dicentis, & ipse
Mole miser nimia procumbat, & excussuros
Omnes, quisquis adest, obtundat, & impete lædat.

De elocutione, quæ propria huius artis pars est, nam inuentio ad dialecticam pertinet, dispositio etiam memoria naturæ maximè accepta tribuitur. Elocutionis non omnē partem hic tractat, sed eam quæ affectibus seruit, qui affectus vel ex gestu & pronuntiatione mouētur, vel ex verbis ipsis hoc in loco de affectibus qui ex verbis ducuntur disputat.

Restat vt hanc doceā partē, quæ Rhetoris vsum
Nomine præcipuo sibi vendicat, vnaq́ue sese
Rhetorices finem nunquam progressa fatetur:
Hic sua regna tenet, nulli seruire coacta,
Præterquam propriæ qua gaudet nata parenti,
Scilicet huic arti. Nonnullis cætera forsan
Artibus annumeres, aliisq́ue accepta referre
Sæpe queas, ast hanc formam non vlla parabit
Ars, alibi numquam inuenias, sed maximus vsus
Est huius, totam solet hæc peruincere causam,

Elocutionis virtus.

Sæpius & magni moderari frena theatri.
Est autem (tandem vt noris quo tendimus) est hæc
Pars ea quæ mentem turbat spectantis, & ipsum
Pellicit in nostrum studium qua sæpe mouetur
Præcipiti cursu atque gradu trepidante voluntas,
Ac sociæ rationis opemq́ue aciesq́ue relinquit
Transfuga, & aduersos non raro fertur ad hostes,
Affectus mouet illa omnes, turbatq́ue quietem
Mentis, & in quamuis potis est propellere partem.
Vtitur officio duplici hæc, loca bina frequentat,
Vt faciat, quodcunque parat; namque occupat ipsum
Dicentem, atque suo versat pro iure loquentem,
Et faciem, & vultus fingit, vocemq́ue sonoram
Temperat, vt morē in similem trahat, vsq; theatrū.
Præterea in totis verbis dicentis, & omni
In sermone sedet pars hæc, seseq́ue videndam
Exhibet, atq; animos inde expugnatq́ue trahitq́ue:

Iam-

Iamq; alibi dicam quo vultu formet agentem,
Quoque sono, quali & gestu, nunc accipe paucis,
Qua ratione ipsum sermonem temperet, ut sic
Instructos Oratores victricibus armis
Producat, donetque sacram meruisse coronam.
Non solum narranda tibi sunt gesta sonoris
Vocibus & propriis, & quas res postulat ipsa:
Ast è communi quam diximus ante locorum
Congerie tragicas voces, & magna parabis
Nomina, quæ stupidis immittant auribus ignem,
Frigidaq; incendant paulatim pectora, donec
Aestuet, impatiensq; tremat, nec murmure paruo
Obstrepat, atque tuis videatur cedere votis
Turba omnis: Tu quàm possis dic maxima verba,
Quæ furias, iram moueant, sedentve dolorem,
Vel pietate animos tentent, miserandaq; pones,
Vel quæ ex natura, vel sorte vocabula constant:
Qualia sunt præceptoris, sanctiq; parentis;
Qualia sunt nati, sponsi, fraterq; sororq;,
Templaq; sacra Deûm, violata numinis aræ,
Diuinas iras, contemptaq; fulmina, cœlum
Infensum, terras pollutas: amplius illud
Esse solet, quoties ipsum depingimus in quem
Dicimus, aut pro quo & viuam proponere formam
Ante oculos populi aut prætoris nouimus aptè,
Vt sæui imprimis mores, natura, rapaxq;
Deformi vultu monstrum, nec voce modesta
Non hominis quicquam, nisi vox bipedisq; figura est:
Has igitur voces quæres, proprioq; locabis
Tempore, vt affectus incendas, cordaq; pulses.
Sed mea nunc tristi torquentur viscera luctu,
Et subito lachrymæ exundant, suspiria pectus
Ecce cient, penitusq; artus tremor occupat omnes.

Differt disputationē de affectibus quæ ex gestu ducuntur in alium locum.

Ad affectus mouendos maximam opē conferre locos communes.

Magnis verbis & grauissimis ad rem tamen accommodatis est vtendum.

Parecbasis qua subito nuncio turbatus Poeta, Ludouici Catheræ Complutensis cancellarij obitum deflet; qui in Almeriæ Episcopum fuerat electus.

D Ad

Ad solitos mea Musa elegos miserabile carmen
Prouocat, infelix venit modò nuncius. Ergo,
Ergo erit, vt quantum vitæ mihi fata pararint;
Luctibus impendam miseris! nulla hora dolori
Non vacet! atque nouis veteres iungantur, & omni
Tempore lugubres fundam tristesq; querelas!
Non satis ô superi sanctos condisse parentes
Sanguinis & chari tantum, tantum sociorum?
Non & amicorum tanta caruisse corona?
Non satis hoc? etiam ne meum rapuisse Cathenam
Defuit? heu cæli facinus, proh crimina sæua!
Viuere quis tantum meruit? cui fila sororum
Candidiora trahi decuit maioraq; semper?
Quem vidit nostro meliorem tempore totum
Hispanumve genus, doctorum aut Gallia nutrix?
Quemve magis stupuêre viri, seu carmina pulchra
Condisset, queîscumque modis, siue ore sonasset
Liberiore, viris quoties insignia doctis,
Et virides lauros donaret, quem magis acrem
Spectasti, quando certamen inire pararet,
O mea Complutum? siue hic mysteria magnæ
Naturæ, rerum causas tractaret, & alta
Principia, & fines mundi, seu sacra Deorum
Numina, & arcanis quæcumque latentia libris,
Tradidit à superis demissus spiritus oris.
Siue pias leges, & Patrum scita piorum;
Nemo fuit nostro magis admirabilis æuo,
Nemo suis facilis magis, aut iucundior vsquam,
Charior & nobis nemo: sperauimus illo
Præside, barbariem fœdam, stupidosq; sophistas,
Finibus è nostris cessuros, nostraq; regna
Musarum cultis donis, & munere Phœbi
Non caritura diu, sed spes fata inuida nostras
Fregere,

Fregere, aut seclum non felix numinibusq́;
Inuisum, & genus incultum, vel barbara semper
Natio non meruit tam pulchra munera laudis.
Ergo vir nobis raptus lugendus, & omni
Concilio vatum, & si quem felicius astrum
Finxit in excelsas propensum ardentius artes.
Nam quid agas tanto Matamore orbatus amico
Alfonse ô nostra decus Hispalis, & mihi vita
Charior, & nostro mecum constricte Cathena?
Quas lachrymas fundas tristis, quæ flumina mœstis
Sufficiant oculis? quis te locus, aut quæ mundi
Pars capit hoc solitum gremioq́; sinuq́; foueri?
Scilicet heu nostrum decus vna amisimus, illo
Ob quem vita olim fuerat dulcissima, rapto.

Alfonsum Matamorum alloquitur, & sui & Cathenæ amantissimum.

RHETORICORVM

LIBER III.

Exorditur ab excusatione dilati operis ob amici mortem, & morbum quo ipse Poëta laborauerat Hispali in ædibus Gasparis Veseij.

INTERMISSA *diu atque graui dilata dolore,*
Dum casum tanti Gaspar lugemus amici,
Carmina nunc redeunt, sed qualia? nempe dolenti
Ex animo, post tot planctus, post longaq; morbi
Tempora difficilis, cùm iam medicíq; timerent,
Tuq; domusq; tua, & mater dulcissima, quæ te
Exhibuit nobis, quæ me sibi vinxit, & omni
Officio veneranda mihi, & pietate colenda
Suscipitur, ceditq; loco genetricis ademptæ.
Inuitæ veniunt ad carmina nostra sorores
,,*Pierides Gaspar, mentem nam Musa quietam*
,,*Postulat, & stabiles sedes, & gaudia longa,*
,,*Sollicitos tristesq; animos, atque anxia vitat*
Pectora curarum variis districta catenis.
Sed vocat officium promissa & debita tantis
Temporibus, studiumq; tui, lex sanctaq; nostræ
Gaspar amicitiæ, & quæ te cura intima versat
Discendi, qua tu nostros quoscumque lauat nunc
Bethis oliuiferis redimitus tempora sertis,

Hispalensis iuuentutis educationem improbat, vtpote parum virilem ac infrugiferam.

Exuperas iuuenes, quibus (heu dolor & pudor ingẽs)
Et vita & vires fugiunt, æuiq; virentis
Flos operæpretium magnum facturus inerti,
Marcescens torpore perit, vel sentibus altis,
Damnosa aut tabula, aut insani vulnere amoris
Obruitur, miseræ indicium præbetq; senectæ,
Et fœdam de se speciem tetrumq; remittit,
Quo nares superûm puras infestat, odorem,
Irritatq; truces iras, & fulmina magni
Numinis inuito cogit descendere iactu.

Quos igitur nunc Musa negat mihi; cura tui det
Incepto numeros operi, tibi grata futura
Carmina, & eximios vsus paritura legenti.
Hactenus ergo locos dedimus, quibus eruta cūctis De inuentione hactenus: nunc verò de dispositione agendum est.
Argumenta patent rebus, quo fomite flammis
Interdum incendas animos & turbine vertas.
Nunc igitur formas dicendi texere disce,
Ordiriq́; omnes, neque enim mihi fila satis sit
Plurima monstrasse, & vario de vellere ducta,
Ni formam; finesq́; operis, & corpus agendi,
Quæ patribus quondam dicta est Oratio, monstrē, Oratio dicitur Oratoris opus, quæ suas partes habet.
Proponamq́; omnes partes, quoque ordine sese
Qua serie nectant, quo tempore cuncta sequantur,
Ne sine principio incipias, sine fine quiescas,
Aut medium nullum inuenias. vt plurimus olim
Orator, qui dum natura negligit amens
Effigies, artemq́; fugit, traducit inerti
Tempora clamore, atque ingratas protrahit horas:
Efficit atque nihil, nisi tantum fallere seq́;
Atque alios, qui nec capiunt, quo tempore primum
Inchoet, aut quando dicendo finiat idem;
Cùm tamen audirent & testes vocibus essent.
Namq́; caput rebus dedit omnibus ipsa creando, Quemadmodū natura omnibus rebus principium, mediū, & finem tribuit, sic etiam ars easdem partes in suis operibus quærit.
Et certo natura parens in fine reclusit:
Iamq́; modos certos semper, numerosq́; secuta est,
(Iudicio inducta eximio) quibus omnia finxit;
Nec quas principio leges ea condidit, vnquam
Transtulit, atque alias iniit, sed fœdere certo
Perq́; suas olim formas solet ipsa referre
Singula, non caput immensum sine corpore condit,
Nec caput vsque breue ingenti dat corpore iunctum, Monstra sunt, quæ secundum naturæ ordinem non eueniunt.
Prouida componit res cunctas, singula membra
Digerit, & quæ sunt contraria, monstra putamus,

Non ex naturæ ſerie, ſed ſorte parata,
Materia turbante vices, & mole grauante
Artificem formam: ſed contra legibus iiſdem
Atque modis non iniuſtis formata niteſcunt.
Aemula naturæ ratio, quam dicimus artem,
Has ſequitur leges, cuncta hæc veſtigia ſeruat,
Ambitioſa adeò, vt numquam ſibi monſtra putarit
Effingenda, magiſq; legit pulcherrima quæque,
Hæcq; refert totis ſtudiis, hæc ſola frequentat,
Si modò culta ſit ars, & munere fungier illo
Si cupit, vt ponat nomen famamq; diſertæ:
Namq; per occidui fluctus maris omnia nuper
Diuitibus nobis quæ portabantur ab Indis,
(Cumprimum immẽſum pelagus, nec cognita priſcis
Aequora ab Hiſpana primum tentata carina)
Materia forſan fuerant miranda; ſed omni
Arte tamen vacua, & nullam referentia formam,
Ingens ſæpè caput ſpecie deforme tenebant,
Inualidi ceruix colli, & tenuiſſima crura;
Atque auibus plantiſq; eadem, reliquiſq; animantum
Effigies formis, populi teſtata vetuſtam
Barbariem penitus, cultuq; atque arte carentis.
Sic igitur quæcumque voles orare, paratam
Materiam in formas rediges, & finibus illam
Compeſces certis, & ſingula membra locabis
Artifici ingenio, & numquam rationis egente;
Et caput imprimis fingas, exordiaq; apta
,,*Conſtituas: nam ſic caput hoc dixere priores.*
Hinc narres, & proponas, firmeſq; probando,
Confodias quodcumque timebis obeſſe, perores
Poſtremo; officio ſic perfungere petito.
Partibus his etenim bis ter perſoluerat omnem
Dicendo effigiem, quiſquis iam Rhetoris artem

Natu-

Natura monſtra tolerat, ars verò numquam monſtra ſibi imitanda proponit, ſed exactas naturæ formas.

Artem nòn eſſe eam quæ à barbaris tractatur, ſed quæ ab eruditis excolitur. quare ab arte reſciuntur illa, quorũ materia potius mirabilis eſt, quàm forma.

Exordium orationis caput, deinde narratio, & propoſitio, confirmatio, cõfutatio, peroratio. hæ ſunt orationis partes.

Natura monstrante modum, didicit, retulitque.
Omnis cura tibi imprimis studiumque laborque,
Dum causam orditis, prudensque exordia texis,
Conciliare animos, seu iudex sit tibi, apud quem
Orabis, seu concilium, populusue theatrum;
Te gratum exhibeas cunctis, venare fauorem
Viribus & totis & totis artibus illis,
Quas locus, & quas causa queat monstrare: parata
Gratia, habes magnum rebus iam pondus agendis.
Tunc facile audimus dicenti, credimus atque,
Tunc cupit, vt vincas, iudex omnisque corona,
Emendatque animo, & patitur magis omnia, cùm tu
Laberis errore exiguo, fert longior vt sis
Dicendo; tandem magnæ victoria partis
Principium est habuisse decens, & pulchra locasse
Fundamenta suis numeris ornata modisque.
Multa monent Oratores, & multa frequentant
Dum causam incipiunt, tamen omnia nempe duobus
Conspicimus deprompta locis; namque altera pars est,
Cùm nos officium nostrumque, animumque probamus,
Et quæ nos ratio compellat dicere, & illud
Suscipere officium, communia commoda nempe
Nos agitant, sanctæ leges, Astræaque diua
Quæ iacet, atque suis queritur deserta ministris.
Prætoris tum fama etiam, cui tendimus ipsi
Consulere, & ne per populum rumore sinistro
Immeritò pereat neglecta & fœda, cauere.
Iamque etiam diuinus honor, iam numina cæli,
Religioque Patrum nobis suscepta docentur,
Pro quibus haud dubitas, dulcis discrimina vitæ,
Exilium, gladiosque truces, & cuncta subire.
Ipsius pietas turbæ pereuntis, & iras
Numinis in sese vitiis quæ prouocet, atque

De præceptis ad exordium pertinentibus: exordij finis esse debet auditorum animos sibi conciliare.
Quæ alij Rhetores de docilitate attentione & beneuolentia præcipiunt, hic ad vnam beneuolentiam refert.

Beneuolentia captatur vel à persona dicentis, vel ab auditoris persona.

A persona dicentis captatur beneuolentia commemoratione officij sui, cuius præcepti varia ponit exempla.

Criminibus, nos ſæpe mouet cogitą̃ profari.
Altera pars in dicendo exorditur ab ipſis
Iudicibus, ſeu perſonis, quaſcumque pararit
A perſona etiam auditoris captatur animi conciliatio officium commemorando. *Inſtruere, inq̃ ſuum ſtudeat perducere votum.*
Inflammare ſolet concepta aut crimina facti,
Iuſtitiæ aut munus proponere, vt arbiter ille
Nil prius aut maius credat, quàm iura tueri;
Exercere pias leges, patriaą̃ tyrannos
Eijcere, atque bonis requiem præſtare piiſq̃.
Exemplum exordij quod ad perſonam auditoris refertur. *Hæc me, inquis, iudex ſpes, hæc fiducia cogit*
Suſcipere ingentem cauſam, tantumą̃ pericli,
Aduerſus tot opes, aduerſuſq̃ improba tanti
Facta hominis, tantaſq̃ minas timuiſſe, nec vllum
Diſcrimen, meq̃ actorem præſtare fidelem,
Iudice tam ſancto confiſus, tamą̃ fideli.
Aliud exemplũ exordij populum conciliantis. *Te ſtudio populi verum cupientis & æquum*
Noſcere, & ardentis Diuûm pietate, parare
Suſcipienda tibi duriſſima munera, onuſq̃
Dicere de cultu Diuûm, de relligione,
De magnis voluiſſe etiam virtutibus, ipſum, &
Præmia quæ iuſtis certa, & qui ſontibus ignes,
Quæ ſuperûm regna, & quæ ſint inferna, docere.
Tandem ſi paucis cupias rem noſcere verbis,
Oſtendiſſe libet caput, vnde exordia cuncta
Ducantur, tunc permittam tibi cætera docto
Cernere iudicio, variare, & tempore in ipſo
Eligere optandas partes, & commoda cauſis.
Repetit quæ ſuperius præcepta ſunt. *In tota quæ circunſtant te ſæpe corona*
Conſpicitur perſona duplex, tua ſcilicet vna
Orantis, reliquiq̃ omnes ſunt altera, apud quos
Verba facis; iam perſonæ exordire, licebit,
Reſpectu alterius, quam ſcilicet eligit ipſa
Cauſa magis, tua ſit, ſiue auditoris ab illa

Argu-

Argumenta petis, animosq; incendis amore
Siue tui, siue & causæ; vel vertis in iram
Conceptos forte affectus: sed si potes, illud
Plenius ac melius fuerit, si ducis vtrisque
Principium de personis. Hæc summa locorum,
Vnde pares gratos orsus, primordiaq; aptes.
Sed non vna tamen dicendi occasio, nullum
In numerum cogas formas, quibus incipit omnis
Orator, quoniam quidam deducit ab ipso
Tempore, & à festis, quidam mirantur & altum
Iudicium laudant veterum, qui iura tulerunt
Talia, tam iusta: ac sunt qui sua munera sæpe
Excusant, vtq; inuiti multumq; rogati
Pulpita conscendant: tandem si audiueris omnes
Quotquot agunt causas, multa obseruabis agendi
Principia, nullos legum subeuntia fines.
Quæ tu imitans disces multò, quàm nempe docẽdo,
Promptius & melius, nec enim turbare minutis
,,Discipulum cupimus præceptis. Ars breuis vt sit,
,,Indicet & veterum referenda exempla, paratur.
Iamq; monendus erit nobis Orator, vt illud
Cogitet imprimis, memoriq; in corde reponat.
Præcipuam officij partem momentaq; magna
Vt succedat opus, fructus referatq; petitos
Esse opportunis affectibus insita: namque
Vt vincas ratione omnes contingit, & vsque
Viribus astrictos veri teneasq; ligesq;,
Sed tamen exhausto ingenti plerumque labore
Nil tandem efficias, victos vinctosq; catenis
Cùm teneas, nec iam arma queant obtendere contra,
Nec mutire quidem, lassus tamen omnia frustra
Aggressus sede immotos fixosq; relinquas;
Quiq; premi sese patiantur, cedere nolint:

Exordium efficacius est quam ab vtraq; ducatur persona dicentis & auditoris.

Finem exordij & intentum vnum esse dicit, occasiones multas: quarũ exẽpla proponit aliquot.

Magnam dicendi partem & bona in prudentibus & commodis exordiis esse sitam, in quibus affectus mouendi vel saltem excitandi sunt.

Docet, non tam referre ad persuadendum, quam verissimè dicas, sed quàm maximè moueas.

Nimirum quod se victos ratione fatentur,

Docemus intellectu, persuademus voluntate.

Mente negant atque affectu: verum vtraq; pars est
Peruincenda, etiam magis hæc, cui cæca voluntas
,,Præsidet, huic hominū quoniā pars maxima seruit.
Dum colit ergo suis rationibus omnia, latos
Et disponit agros sermonis Rhetor habendi,
Differat, & mentis valdè opportuna mouendæ
Semina, multa quidem, sed non perdentia cultum

Vnam rem frequēter præcipit hoc in opere Poëta, videlicet vt ars nunquam à dicentibus deseratur, sed quā maxime possit dissimuletur, vt tota oratio & actio ex animo potius, quàm ex arte procedere credatur.

Alterius partis magis atque iuuantia certis
Disposita in spatiis, vt non sibi retia tendi
Sentiat auditor, vel non fastidiat artis
Conscius, aut cumulo nimium compressus inerti.
Certa solent Oratores sibi tempora docti
Captare his disponendis affectibus, atque in

Affectibus locū esse in tota oratione, frequentioribus autem in exordio, frequentissimis in epilogo.

Principio primo dicendi semina spargunt,
Perq; aditus ferme totos tamen abdita ponunt,
Nec nimiumq; fouent, quantum vel pectora tentent,
Et subeant auditorum, celataq; linquunt
Interius, repetuntq; etiam quandoque mouentq;
Eximius cultus tamen atque potissima cura
Differtur finem vsque ipsum; tunc viribus illos
Omnibus affectus tractat, recolitq; fouetq;,
Quos in principio disperserat. Ergo memento
Plurima fila tibi, quando exordire, trahenda
Partibus ex illis, quæ perturbare quietam
Sufficiunt mentem, nostrisq; inducere votis.

Breuitati in exordiis consulendum esse.

Præterea ne longa nimis tu exordia ponas,
Deceptus dulci inuento feruoreq; primo
Dicendi: nam sunt quibus ipsa oratio sæpe
In caput omnis abit, sed cætera corpore membra
Exigua, & tantis non respondentia cœptis,
Ridiculumq; parant & opus, subeuntque laborem:
Sunt quibus vsque adeo crescunt primordia, longam

In

In reliquas etiam partes minitantia molem,
Vt nemo assistens spectandum ducat, & aures
Obturet, metuatq́ue sibi, & subsellia linquat:
Aut saltem si hunc relligio teneat, ve pudorve,
Officiyve fides, populi, aut reuerentia legum,
Omnia agit potius, quiduis meditatur, & intra
Se tacitus voluit placidas quàm commodet aures
Dicenti, attentos oculos, animumq́ue fauentem.
Iamq́ue adeò vulgus, iam plebs, ignaraq́ue turba
Metiri didicit iam fastidire priora
Verba salutantum sacro in sermone, nimis si
Prolixa, atque nouo sint ostentata reperto.
Ergo breue incipiat, pro tempore scilicet, atque
Pro modulo causæ dicendæ, ac quadret in ipsa
Membra caput, quisquis nostris attendere curat
Præceptis; namq́ue huc etiam parere iuuabit.
Grandia præterea ne sunto exordia, magnis
Ampullata modis, & vocibus vsque petitis,
Quæ tundunt aures sonitu, sed sensa ministrant
Exigua, atque animos fallunt sperantis ab alto
Principio montis partum, ridendaq́ue tandem,
Aut quibus & caruisse velis spectacula promunt.
Vnde parens Latij tantumq́ue furoris in illos
Diffudisse animos? tam sæuaq́ue vulnera nostris
Vrbibus & populis ferro grassante Latinum
Imperium vertisse stres? dictataq́ue quondam
Roma caput mundi trunco iacet inq́; sepulto.
Talia sunt nostris nonnunquam vatibus orsa;
Cùm tamen ardenti committunt prœlia marte:
Ille timens magnos vadit fugiendo per agros,
Alter equo sequitur per crura, & conijcit hastam.
Ast aliter noster Chirosius, vnica Bethis
Gloria, Castalidum decus, atque optanda Poëtis
Mens

Longa exordia & fastidium pariunt, & reliquis orationis partibus odium.

Probat experimẽto quod dixerat: namque hodie nimis odiosæ sunt in sacris concionibus prolixæ salutationes, quas vocant.

Modestiam in exordiis seruandam.

Exemplum tumidi & inanis exordij.

Exemplum exilis processus magno exordio non respondentis.

Chirosij Hispalensis poëtæ exemplo docet modesta exordia & altiores progressus maximè decere.

Mens priscis, optanda viris, qui liberiore
Eloquio nomenq́; sibi famamq́; pararunt.
Nec satis in patria notus, tamen inclyta famæ
Buccina per Latium, per quos Germania fines
Extendit, Gallos populos, extremaq́ue nostræ
Hesperiæ auditur per littora, mirus vtroque
In genere, Hispanum seu tentet condere carmen,
Humanæ & celebrare pius monumenta salutis
Tartareo quondam partos ex hoste triumphos.
Attonitas reddit mentes, & viscera sacris
Ignibus ardere, & lachrymas diffundere cogit:
Siue canat latum Gasca redeunte trophæum,
Atque acie tantum visa, pauidumq́ue tremore
Pizzarrum dare terga ferat, pacataq́ue magni
Littora Neptuni sæuo vsurpata tyranno;
Siue etiam clarum in sua carmina Pontion armis
Aduocet, indomitis figentem colla iuuencis:
Argumento omni, atque omni mirabilis ausu,
Non tamen inceptis turgentibus, atque maligno
Progressu, potius grauis atque modestus in ipsis
Principiis, prudens paulatim surgit, opusq́ue
In mediumq́ue decens, & finem protrahit altum.
Pontius Hesperio genus alto à sanguine regum A
Antiquo longoq́ue gerens se stemmate dignum, B
Luditur hic, tenuem non dedignatus auenam. C
Dum tamen in tristes sedes Plutonia regna
Inuidia tactos iuuenes descendere cogit,
Nigrantes adeunt Herebi fuligine portas, D
Admotaq́ue manu bis terq́ue quaterque trementes E
Pulsant, ac magico tentant aperire susurro. F
Quid melius priscis dictum, quid pulchrius? ergo
Principia omnino clara, atque modesta decebunt.
Mox aliud tibi constat opus voluendaq́ue moles,
Sed

Chirosius Hispanũ poëma de Christi redemptoris passione composuit, quod æditum est, & à doctis & piis multum laudatum.
Idem Chirosius Siluam Latinam de Gascæ apud Occidentales Indos tropæo condidit, maxima ingenij dexteritate.

Aliud opus significat ab eodem Chirosio eleganti carmine compositum in laudem Petri Põtij Leonij qui maxima ob stratos in arena tauros celebritate apud Hispanos claruit: cuius operis exordium hic citatur in illis versibus, A, B, C. deinde progressionis exemplum ostendit in illis, D, E, F.

De narratione.

Sed quæ non egeat tantis iam viribus, & non
Postulet ingenij conamina tanta diserti;
Ipsa trahi quoniam sese, paretque volenti
Dicere, & ostendit formam certamque figuram,
Et speciem fert ipsa sui, quam scilicet ornet
Orator, proprioque paret componere cultu.
,,Hæc pars antiquis dicta est narratio; facti
,,Scilicet aut dicti series, ostensaque forma.
Nam quæcumque forum admittit, vel concio plena,
Oratorque agitat, sunt omnia facta ve dicta ve,
Humanæ si sint causæ, partes ve deorum,
Quas agis, in duplici natura hæc cuncta feruntur:
,, Dictum est, aut factum, quidquid cōcluditur orbe.
Hanc partem res ipsa dabit, nec ab arte petendū est
Quid narres, quali ornatu dicenda parentur,
Artis opus fuerit; quoniam querimonia vestit
Interdum rem dum narro, quam narrat & alter
Irato sonitu & verbis, fingitque loquendo
Quos habitus prodesse sibi putat, induit vnam
Rem vario cultu, atque refert, Orator eandem.
Hic facinus misero narrat sermone parentem
Occisi, aut natum vultu præferre paratus,
Inque reum culpas, & causam conijcit omnem:
Et quæcumque reus peccauerit omnia profert.
Ille tacet quæcumque sibi nocitura putauit;
Et narrat factum leuius, sauasque querelas
Fingit in occisum: sed crimina dirigit illuc,
Vnde sibi delata videt, ipsumque nocentem
Narrando innocuum penitus monstrare laborat.
Ergo habitus quales deceat, pro tempore, proque
Persona, & causa, Orator narrando subibit.
Ordinis imprimis esto non vltima cura,
Temporibusque suis prudens distinguito cuncta,

Narratio facti expositionem continet, quæ non tam ab ingenio, quàm a veritate petitur: ea tamen veritas dictione exornanda est.

Omnis controuersia circa facta aut dicta versatur.

De narrationis ornamentis.

Ordo maximè expetendus in narrationibus oratoris.

Quid

Quid primum, quid sit mediū, quoq́ue ordine tandē
Res fuerint gesta, ostendat: nam plurima lucis
Incrementa parant, series, & tempora, rebus
Dicendis, tantum & fidei venantur, vt olim
Commenta humani ingenij, meditataq́ue rerum
Fabula & à doctis verba ementita poëtis
Ordine narrandi ac serie disposta decenti,
Et species veri magnas, laudemq́ue pararint,
Atque fidem; tantum series iuncturaq́ue & ordo
Dissimulant falsi, tantum mens nostra docendo
Afficitur certo deductis ordine rebus.
Hoc igitur studio dicas, vt tempora cuncta
Obserues & proponas, numeresq́ue loquendo
Cuique suum, quo gesta patent: nam rebus in ipsis,
Vt nihil absque suo fit tempore, sic narratur
Nil bene temporibus turbatis ordinibusq́ue:
Hoc agit historiæ scriptor; sed concio tota,
Atque etiam iudex audit quicumque profantes
Poscit idem iam Oratores, sed turba loquentum,
Et pueri, & vetulæ indoctæ, & quicumque pararit
Dicere quid, facilesq́ue aures narrando cupiuit,
Natura stimulante solent distinguere rerum
Momenta, atque pari coniungere tempora ductu
Cum rebus, partemq́ue simul componere vtramque.

Temporum & successionis ordo ab Historicis semper exigitur.

Libera sed vatum mens est, nec legibus illa
Paruerit semper nostris: namque altius audent
Transferri, quocūque animum sacra Musa vocarit,
Ducuntur stimulante Deo, & transcendere limen
Sæpe solent, nec natura, nec iam ordine sese
Includunt, medias interdum spiritus in res
Arripitur subito, atque mouet penetralia cantu
Intima, & incipiens ex gestis vltima tractat:
Inde in principium rursus diuertitur, atque

Poëtas non esse astrictos legibus narrationis; nam interdū à medijs rebus; interdum verò ab vltimis narrare incipiunt.

Ordi-

Ordinis oblitus, rem complet, primaque ſæpe
Fundamenta notat, nunc velox peruolat vſque
In medium, texitque ſuam narrando Camenam.
Non tamen imprudenti animo peruertere totam
Aſpicis hiſtoriam, ſeriem quandoque canendo
Negligit, aſt tempus certum quo cuncta gerantur,
Obſeruat, redditque docens, vt numina Diuûm;
Quæ quamuis nullis momentis ſubdita, nullis
Temporibus ſubiecta, tamen quæcumque miniſtrant,
Quæ generi donant hominum, per tempora certa
Diſpoſuere, illis præſentia cuncta beatis,
Paulatim nobis donantur, pro modulo, pro
Exiguæ mentis captu, proque ordine rerum.
Id verò nunquam narratio negligit, immò
Obſeruare ſolent, & ſemper tradere, ſiue
Orator, ſeu geſtorum rerumve probatus
Scriptor, & hiſtoriæ addictus, liberve poëta:
Scilicet vt ratio ipſa locorum reddita conſtet,
Depicta in propriis ſpaciis, ſeriemque ſecuta,
Quam tenuere rei momenta, quamque viarum,
Aut iter, aut ordo geſtorum elegerat ipſe.
Siue per immenſum pelagus ſcopuloſque ſonantes
Res fuerint geſtæ, aut per terram, flumina pingunt,
Vel fluuios, ſiluas, fontes, puteosve perennes,
Nil variare decet; ſed cuncta in ſede locare,
Quam dederit natura parens: res nulla probare
Tam ſolet hiſtorias, nec conciliare fauorem
Atque fidem, quàm certa loci pictura moduſque.
Nec ſubito pelagus totum tranſcurrere debet
Hiſtoricus, nec multa vna prætervolat hora
Millia terrarum atque vi e, neque in æquore pingit
Venantes catulos aprumque, aut luſtra ferarum,
Nec piſces alit in terris, vituloſque marinos,
Monti-

Docet poëtas non peruertere narrandi rationem, ſed tẽpora obſeruari ab illis, ita vt quæ primum geſta ſunt, non primum dicantur, ſed tamen non tribuũt vltimo tẽpori quæ in primo ſunt geſta. Deus quamuis tempori ſubiectus non ſit, omnia tamẽ ſuis tẽporibus diſponit: non enim eodem tempore pluit, ningit, ſerenat. &c. ita & Poëtæ temporũ rationem in rebus narrandis obſeruãt, Deum hac in parte imitati.

Quamuis rerum geſtarum ordo nonnunquam negligatur, nunquam tamẽ locorum in quibus geſtæ res ſunt, ordo & certa deſcriptio negligitur.

Chorographia plurimum ad narrationum fidem valet.

Montibus aëreis transmittat; pascua læta
Non petat in rupes, sterili neque quærat arena:
Nemo hæc (ni portenta canat, viresve deorum,
Mutatasque vices rerum, signa edita cælo
Humanum doctura genus) peruertere debet,
Nemo, inquam, ratio cui contigit, vllave sani
Portio iudicij. Nam quæ per nostra frequenter
Regna libri æduntur, veteres referentia scripta,
Errantesque equites, Orlandum Splandina Græcū,
Palmerinūque duces, & cætera, monstra vocamus,
Et stupidi ingenij partus, fæcemque librorum,
Collectas sordes in labem temporis; & quæ
Nil melius tractent, hominum quàm perdere mores.
Temporis hic ordo nullus, non vlla locorum
Seruatur ratio: nec si quid fortè legendo
Vel credi possit, vel delectare, nisi ipsa
Te turpis vitij species, & fœda voluptas
Delectat, moresque truces, & vulnera nullis
Hostibus inflicta, at stolidè conficta, leguntur.
Ergo loci ratio & nomen, speciesque, situsque
Obseruanda tibi, memorique in mente tenenda;
Et spatium, & natura etiam terræve marisve,
Vt quadrent rebus narrata ostensaque factis:
Hic ego non dubitem multum laudare docendi
Partem illam, quam prisci homines intentaq; famæ
Pectora liquerunt scriptis, dum singula lustrant
Immensæ terræ spatia, & dum flumina tranant,
Dum pelagique vias vestigant, stagnaque, portus,
Quidquid & in toto norunt memorabile mundo,
Depingunt formasque breues, facilemque figuram
Orbis, & in partes disponunt, vt tibi tandem
Non sit opus peragrare maris terræque iacentis
Difficiles nimium cursus, sed iam pede sicco

Iam-

Nusquam locorum ratio mutatur, nisi diuino miraculo occurrente.

Dānat ineptissimos fabularum libros, qui in Hispania leguntur, frequenti titulo, Equitum errantiū, quos vocant; vtpote qui non veritate modò, sed arte atque iucunditate omni careant.

Geographiæ laus.

Iamque domi residens patriaque intentus amatæ
Omnia perspicias lætus loca, quæ tibi cumque
Sint audita semel, siue illa illustria gestis
Induperatorum, monumentaque prisca reseruent,
Siue loci genium, fuerit mirabile, raris
Ostensis, seu quid teneant, quod fama frequentet,
Nec visus mihi formam hominis nomenque tueri
Quisquis inexpertus pelagi nulloque labore,
Sed facili studio cognoscere negligit orbis
Mirandam speciem, partes, formasque, situsque:
Namque hominis natura olim formata probatur,
In pelagi & terræ imperium, totusque per æuum
Mundus erat sedes nostra, atque armenta feræque
Et volucres, & monstra maris, quæcunque sub vndis
Neptunus pascit, Triton Proteusque recensent,
Nostra olim fuerant, nobis sunt edita cuncta:
Quod si hominum crimen, si læsi numinis iræ
Tantarum imperium rerum fructusque vetabant,
Interdicta tamen non est vel notio nostris
Mentibus, at potius sit commendata videndi
Copia, vel saltem noscendi, vt scilicet ipsum
Cunctarum auctorem rerum miremur, vt altè
Crimina tam dulces nobis perdentia fructus
Detestati, ipsas flectamus numinis iras,
Et meliora etiam maioraque dona petamus.
„Hoc satis ad causas narrandas credimus esse,
„Vt breuis, & distincta suis vt temporibus sit,
„Atque locis: vt cauta etiam narratio rerum,
„Partibus his constans, tibi quas prodesse putaris.
Hæc tamen haud raro fuerit dicentibus olim
Prætermissa; etenim cùm res iam constet, & omni
Indice se moto sese præferre videndam
Possit, inexperti fuerit consumere tantum

E Tempo-

Homo in orbis dominiũ formatus est; qui, tametsi ob peccatum possessione totius orbis deturbatus sit, non est tamen ab orbis cognitione prohibitus.

Summa narrationis

Nonnunquam narratio prætermittitur, cùm scilicet res constat ipsa.

Temporis, vt tandem iam auditor dicat, id ante
Constiterat melius: namq; ipsi vidimus, atque
Adfuimus, fuerit quare prudentia sæpe,
Narrandi studio, cassoq; vacare labore.
Ast omissa fuit numquam pars illa loquendi,
Quæ totum concludit opus, quæ finis agenti est,
Inq; vnam hanc omne & studium curaq; parantur,
Cuiq; orantis opes cunctæ seruire iubentur,
Propositum dicta est Logicis, pars scilicet illa,
Quam sibi proposuit dicendo quisque probare,
Siue breui ac tenui dicat molimine solum
Contracto sermone vsus, viresq; secutus
Dicendi, & veri neruos & pondera quærens,
Qualem dicendi obseruant gymnasia formam,
Siue etiam maiore sono popularia tractet
Munera, perq; forum, per templa & pulpita latè
Exercere parat multis certamina verbis,
Affectusq; petat, vel vulgi pectora tentet,
Quidquid agat, quocũque modo quis dixerit, & qua
Arte, quibus verbis cumq; & quocumque tenore,
Propositum imprimis ostendit, propositumq;
Collocat, obq; ipsum certat: nam finis agendi
Ipsum illud firmare fuit, dictisq; probare:
Hoc parat, huc tendit: nam qui proponere dictis
Neglexit certum votum finemq; petendum,
Non minus insanit, quàm si vndique comparet omnẽ
Materiam, atque trabes, cæmẽta, & maxima saxa,
Aes, calybem, fabros, & marmora: nesciat autem
Quam molem sibi describat, quæ mœnia plantet,
Aedificet ne domum, turrim, vel pyramidemve.
,, Ergo tibi proponendum sit semper, & vnum,
,, Seu tu multa petas, votum perducere ad illud,
,, Quod cupis imprimis expleri, hoc propositum sit.

Quamquam narratio aliquando prætermittatur, nũquã tamen propositio prætermittitur. est autem propositio breuis oratio indicatiua, summã eius rei continens quam Orator probare intendit.

Propositio communis est Dialectico & Rhetori. Dialecticæ periphrasis.

Eadem quæ primo propositio dicitur, postremo conclusio appellatur.

Cum

Cùm factum infectumve paras ostendere quicquam,
Cúm ve optas fieri, cúmve auersaris agendum:
Quidquid aues tandem vel confirmare, negaive,
Vel suadere paras, vel dissuadere, vocamus
Propositum. prima in fronte sermonis, idemq́,
Cùm confirmatum fuerit, Conclusio dicta est.

Propositionis summa indicatio.

¶ *Cura etiam, dum proponunt, fuit illa patronis,*
Non ingrata vmquam, sed maxima cōmoda semper
Promittens, si quam causam, & quæcumque pararēt
Dicere, dispositis monstrarent partibus, ac sic
Quidve tacere velint, vel quid tractare, professi;
Consulerentq́, simul causæ, totiq́, coronæ;
Plurimum enim intererit, seu tu turbata relinquas,
Et cæco confusa modo, seu singula prudens
Disponas, quæcumque tibi dicenda parantur:
Hoc meus in templis nolim desideret vmquam
Auditor. sed cùm nos de pietate colenda,
De superûm donis dicentes audiat, ante
Præuideat, quàm multa sibi quàm commoda rerum
Tractentur, si verba tamen non singula mente,
At capita & partes saltem, certasq́, figuras
Contineat, secumq́, ferat, tacitusq́, reuoluat.
Non omnes Villega tuum qui nomen & artem
Mirantur, quando magni sacraria templi
Ingressi sacrum prospectant fornice læua
Munus, & erectas in cultum Virginis aras,
Et templi effigies, quod Dorica sustinet Ancon,
Singula non omnes operis perpendere norunt
Momenta, & partes cunctas, connexaq́, membra
Artis, & in minimis numquam fallentia rebus,
Naturæq́, parem curam, similemq́, decorem.
Attamen in superos pietas concepta, tuiq́,
Et studium, & laudes, spectantum in fronte leguntur:

Propositionem sequitur partitio, magnam afferens in dicendo lucem.

In concionibus sacris partitionē necessariam esse, vt auditoribus consulatur.

Probat rerū partitionem & distinctionem plurimum iuuare auditores, qui quamuis singularum rerum & omnium ornamentorum capaces non sint, tamē præcipua rerum capita secū referunt, quibus sibi consulunt. quod probat exemplo artificialis picturæ, in qua quædā ad monumentum rerum, quædam verò ad artis admirationem pinguntur: in cuius picturæ exemplum laudatissimū proponit opus Petri Villeghæ pictoris Hispalensis, quod in templi magni sacrario D. Mariæ de Loreto consecratum est.

Quandoquidem cuiuis facile est cognoscere viuum
Virginis os, puerique sacri salientia membra,
Ipsum praeterea diuini infantis alumnum
Felici puerum gaudentem ducere dextra,
Caeteraque exiguo in spatio conclusa, quibus iam
Iam manus inuideat Paphiis celebrata tabellis.

In partitione illud obseruandum est, vt proponamus quid nobis cum aduersario commune, quid concedere velimus, quid nō: quam partem Seiunctionem, vel Separationem vocant Rhetores.

Illud in hoc genere & cupio te discere lector,
Quod breuiter lucem admoueat, ducatque parantē
Parturi, & gratis ostendat partibus vti.
Omnis cura tibi cùm vis parturire, laborque
Sit primum statuisse modos, momentaque causae,
Quaeque tibi imprimis fuerint communia & hosti,
Quaeque vltro concessa velis, nec tendere contra
Coneris: cùm sint cunctis manifesta, nec illa
Posse negare datur, vel nil concessa nocebunt.
Haec primum statuas breuiter, breuiterque remittas,
Vt facile haec donare feras permittere & hosti.

Seiunctio.

Prima igitur pars haec dicta est Seiunctio, cuius
Officium causae admissas seponere partes,
Altera cura tibi sit, quas tu vis ipse tueri,
Exposuisse prius partes, breuiterque tulisse,
Et numerasse etiam, docilis sic namque paratur

Distributio, est singularum quas probare conamur partium certò ordine collocatio.

Auditor, facile atque tenet molimina causae:
Haec mihi posterior pars est Diuisio dicta:
Vt si concedat mortem genitricis Orestes,
Sed neget esse scelus, promittens acta parentis
Dicturum sese, thalami violata iugalis
Iura, & adulterium, patris & crudelia fata,
Atque nephas legem sociam prodentis amici.

Tertia orationis pars est Confirmatio, de qua hoc in loco.

Tertia dicentem sequitur, sed maxima cura
Confirmare meas causas, intentaque dictis
Constabilire, omnes vires haec poscit, opesque,
Argumentorum neruos & pondera, quaeque

Arma

Arma parat ratio, & vis inuenit ipsa disertæ
Artis, in hanc videas obnixè incumbere partem,
Et studium mirere illud vigilemq; laborem,
Et trepidã'em operam, quã Rhetor præstat anhelus
Vndique dum munit causam, dum fulcit & altè
Aedificat vallum, dum propugnacula plantat:
Ne quid inexpertum, non tentatumq; relinquat;
Scilicet vt causam firmetq;, animosq; fidemq;
Conciliet, veramq; probet partem, aut potioris
Momenti, superetq; ipso certamine causam
Alterius, quicumque paret contendere contra.
Hæc pars à nostris iam Confirmatio dicta est
Causidicis: huic tota subest contentio, quando
Hic rationis opes, atque hic victoria partis
Principis humanæ mentis proponitur: ergo
Huic multum incumbas Orator, quisquis haberi
Doctus amas, immortale, & per secula nomen
Quæris, & à nullis culpanda relinquere doctis
Scripta, pares vulgo affectus mentisq; quietæ
Impulsus, ratione pares peruincere doctos.
Hanc partem gemino potis es soluisse labore,
Nec sequitur plures curas Orator agendo,
Dum parat & causam firmare, & viribus ipsam
Constabilire suis, primum est producere multa
Argumenta locis, tibi quos signauimus ante;
Nec vacat hos cursu rursus monstrare peracto:
Sat puto teq; viam & vestigia cuncta notasse.
Altera cura tibi fuerit, quæcumque pararis
Argumenta, sua vt deceat finxisse figura,
Atque modo tali, qualem ratio ipsa loquendi
Exigat: hæc etenim momenti maxima pars est,
Scire quibus torquere queas tua tela modis, vt
Viribus, & cunctis facile vt sis dexter in armis.

In confirmatione proposita est victoria intellectus, qui humani animi potissima pars est,

Docti rationibus superantur, vulgus affectibus.

Confirmatio duabus rebus perficitur, argumento & argumentatione.

Argumentatio, est argumenti in debita figura & certo modo dispositio.

Argumentandi rationem & vsum gymnasia maximè docens.

Hanc assueta tibi dederint gymnasia partem,
Illic nam iuuenum ratio exercetur, & illic
Ludicra proponunt Logici certamina, causis
Grande operæprecium in veris factura, nec vsquam
Palladiæ meruit quis maxima præmia palmæ,
Ni docti primum deductus ab arte magistri
Ingenij leuibus vires exercuit armis
Edoctus iaculum torquere, & cedere, & hostis
Oppositiq; minas atque intentata cauere
Vulnera, quæque fugæ fuerint momenta, quibusq;
Temporibus premere, & constanti pectore pugnam
Clamoresq; truces, atque ardua cuncta subire:

Laudat scholasticas exercitationes, tum ob multa, tum etiã quòd in illis pudor ille rusticus exuitur, qui in rebus agendis & frequenti conuentu obesse solet.

Non igitur magnos debet contemnere ludos
Orator, doctisq; operam præstare magistris,
Quisquis erit qui nostra legat, nostrisq; moneri
Consiliis putat esse aliquid: nam si modò non te
Quicquam aliud possint gymnasia docta iuuare,
Illud non magnum credas dignumq; petitu,
Quod trepidantem animũ confirmant, quęq; pauorẽ
Ingens turba solet dare circumspecta volenti
Dicere, seu quicquam in medium proponere, nullus
Hæc timeat, primis quicumque assueuit ab annis
Certare in magnis ludis grandemq; coronam
Doctorumq; senum cernat, iuuenumq; virentum
Ora, & amicorum cœtus peccata paratos
Seruare, & lapsum exiguum ridere sodalis;
Despiciat tamen hæc cuncta, intrepidusq; ruborem

Dicit Poëta se locos proposuisse vnde argumenta eruãtur. qua autem ratione hæc in argumentationem componantur non esse suum præcipere, sed dialecticorum, & eorum qui in scholis versantur,

Exuat, & dicat, maioremq; esse cateruam
Iam cupiat, vacuæ ac doleat subsellia partis.
Argumenta igitur dicendi quærito nostris
Præceptis, loca cuncta tibi monstrata notabis,
Erueris; & opes ingentes, commoda magna:
Illa tamen qua formentur ratione modoq;,

Consule doctores Logices, qui cuncta docebunt
Argumentandi molimina, certius illos
Hanc partem tractare vides, breuibusq; docere
Exemplis, breuibusq; modis: nam semper in arctum
Proponunt contracta tibi argumenta, sed hæc tu
Liberiora dabis. namq; hæc contracta loquendi
Forma valet partem rationis vincere, sed non
Afficit interdum, ac visa est nimis arida multis,
Conuenit atque scholis tantum, quibus vsq; laborant
Discipuli sermone breui perdiscere multa:

Scholastica disputandi forma nō tantum ad persuadendum, quantum ad docendum apta est.

Nuda igitur ratio ac tenuis proponitur illic,
Verbaq; parca nimis, tantum referentia rerum
Naturam exiguo molimine, nudaque ab omni
Ornatu, nostro præsertim tempore, quando
Anguste effertur quæuis sententia, quondam
Ipsa hæc liberius multo grauiusque fluebant:
Constat Aristotelis libris, potiusque Platonis,
Plutarchi, atque etiam scribentis multa Galeni,
Quos simul vtilibus videas iucunda parare,
Et res miscentes doctas & dulcia verba.

Comparat antiquā disputandi formam cum ea quæ nostro tenetur tempore.

Et refert multum id; nam libera pectora tangunt
Impulsu dulci dicendi, & vincere mentem
Conantur, redduntque bonos doctosque vicissim
Discipulos, moresque regunt, animū quoque lustrant:
Hinc doctos iuuenes videas, qui plurima passim
De rebus didicêre sacris, de moribus vsque
Plurima: sed tenui ac dura sub imagine vocum
Hæc didicere, nec integris sunt moribus ipsi;
Nec populos sermone queunt perducere in alta
Mœnia virtutis, vel vitæ exempla probare.

Docet dialecticis sermonis ariditatem in causa esse, vt iuuenes qui in scholis versantur etiam si eruditi sint, moribus tamen sint negligentiores: igitur coniungendam esse sermonis elegantiā cum veritate.

Non igitur sola est ratio discenda, sed omni
Dicendi ornanda est specie suauique decore,
Vt placeat, subeatque iuuans penetralia nostri

Pectoris, atque paret sedes, intusq; medullis
Hæreat, vt nullis vellatur viribus; inde
Membra regat, cogatq; sequi pulcherrima quaque:
Hoc meus Orator curet, rationis habere
Fundamenta, modos logicos, formasq; disertas;
Liberiore tamen campo spacietur, & ipsam
Non sit contentus ratione vincere, tentet,
Voluntatis descriptio.
Tentet & hanc partem mentis, quæ libera nobis:
Et iuuet imprimis sensus, specieq; loquendi
Alliciat, gratis commendans omnia verbis.

Cõfirmationis partes tres: prima est argumẽtorum copia, argumenta vel vera vel saltem probabilia sint.

Confirmare tribus continget partibus, vna est
Undique collatis causæ fulcimina rebus
Atque fidem præstare tuæ, quocumque probari
Posse putes, illud non prætermittere, quamuis
Non manifesta tibi reddatur causa, tamen sit
Iuncta probabilibus rebus, quas scilicet ipsa
Aut ratio dederit causæ, ingeniumve pararit
Vndique, & in tempus præsens produxerit, vt sic
Ipse fidem faciens vincas, palmamq; reportes.

Alteram confirmationis partem pondus appellat, cùm scilicet validis argumẽtis & certissimis probamus, vt certũ à probabili distinguatur.

Altera pars causam firmandi est, optima rerum
Ponere non vllos ictus metuentia duros
Fundamenta, quibus connixa est causa, negari
Quæ nequeant vllis rationibus, atque perire,
Hanc confirmandi faciem, quæ viribus vsque
Nititur eximiis, poteris tu dicere pondus,
Pondus enim causæ est magnum, nec cedere doctum.

Tertia confirmationis pars est Firmamentum, cùm aduersarij probationẽ labefactamus.

Sed confirmandi pars tertia Firmamentum est,
Quæ nostrum non fulcit opus; sed concutit hostis
Crebro collidens fundamenta impete, nec non
Ictibus assiduis, inimicaq; tela retundit.
Ut si se vitiis offensum sæpe queratur

Exemplo præceptũ illustrat; labefactat enim Lutheri rationes, quibus suã insa-

Lutherus, & quadam non dissimulanda videri
Christicolum populis, confingere qualia multa

Ipse

Ipse solet causas praetexens turpibus ausis
Criminibusq; suis, dicens quod scilicet illum
Vita sacerdotum quorundam offendit auara.
Accusator ego contendam: crimine turpi
Non careas Martine tamen, namq; omnia legum
Iuraq; fasq; vetant, paucorum crimina multis
Obijcere, & nullo discrimine perdere cunctos.
Magna sacerdotum pars est, (quod & ipse negare
Haud poteris) quibus officij est non infima cura,
Qui sancte pureq; colunt mysteria Diuûm:
Vnde nephas tantum, confundere protinus omne?
Esto igitur, non iusta quidem sit vita malorum,
Nempe sacerdotum; sed quis tu Luthere vindex?
Num desunt sacriq; Patres, sanctusq; senatus?
Num supremus abest iudex, num denique iura
Non sunt, quae iubeant diros punire nocentes?
Horum nempe fuit, cunctos quos vindice poena
Nouissent dignos compescere, praemia dignis
Reddere, cuique suum ius & seruare decebat.
Stulte quibus causis aut quo vesane colore
Criminis euites aciem, scelerisq; notari
Effugias? si cuncta Deûm tu iura hominumq;
Confundis? si iudicibus Patribusq; relictis
Seditione graui conturbas omnia? nec vis
Pontifici parêre sacro, nec legibus vllis,
Exemploq; tuo ac verbo vis cogere vulgus,
Imperiumq; auersari, & contemnere cuncta
Iura hominum, diuina etiam sanctumq; timorem
Spreuisse, & laxas vitiis effundere habenas.
Scilicet hoc pietas fuit & prudentia magna,
Atque sacerdotum compescere crimina? nullos
Esse sacerdotes, nullum voluisse senatum,
Pontificem nullum, praetorem denique nullum,

niam honestare haereticus ille, conatus est.

Lutherus sic confirmat: Videbã multa in populo Christiano geri, quae mihi visa sunt indigna Christiano nomine. Rationem Martini sic labefactãt Poeta: Paucorum crimina non sunt omnibus afferendũ; hoc enim maximè iniustũ est. tu paucorum crimine omnes dãnas, ergo iniustissimus es.

Aliud firmamentũ: si maximè verum esset quod dicis, tamẽ tuum officium non erat vindicare. sequitur ergo te nouarum rerum cupiditate impulsum, maximos tumultus excitasse.

Colligit impium & imprudentissimum fuisse Lutherum. ab euentu arguit sic: Cùm tu omnes sacerdotes & pontifices de medio tolle-

Vindicibus populum priuare, ac religionis
Vincula discutere, ac mundum sine legibus esse.
Quod nec in infernis saui penetralibus orci
Posse manere putem: nam quamuis ordinis illic
Nulla subest ratio, quamuis confusio cæca
Illic sit, sua iura tamen seruantur & illic,
Nec temere quisquam tenebrosi in carceris antro
Aut patitur pœnas sæuas, aut tristia damna:
,,Omnia sunt firmata suis iam legibus, absque
,,Legibus ipsa etiam Plutonia regna perirent.
,,Tres igitur sunt hæ quas confirmatio partes
,,Versat agens: est vna fides, est altera pondus,
,,Est firmamentum, quod semper percutit hostem.
Confirmat Rhetor firmis persæpe duabus
Interdum formans geminis dicenda figuris,
Quas disceptandi docta traducit ab arte;
Ille quidem sæpe à simili vel compare rerum
Natura accumulat, quæ non timet esse neganda:
Hæc vbi constituit, studioq́ue latente probauit,
Proposuit prudens hosti, iussitq́ue fateri,
Protinus incautum inuitumq́ue opprimit, atque
Propositam trahit in causam, & concedere cogit.
Hæc nostris logicis Inductio dicta figura est,
Sunt qui exempla vocent. Sed nos exempla vocamus,
Quando à personis personarum quoque gestis
Argumentandi vires inducimus: at cùm
Ab reliquis rerum naturis pondera, vimq́ue &
Argumenta trahis, simplex Inductio tunc fit:
Hanc sequitur natura magis firmamq́ue frequentat
Sæpius, & minimum pars hæc producitur arte:
Nam facile & pronum est inducere: rustica turba
Et pueri inducunt, dedit hoc natura benigna
Omnibus expositum; quare & vis maxima in illo est
Ordi-

[Margin notes:]

re coneris, sequitur te noluisse Christianos mores corrigere, sed perdere: vnde consequens est te mentiri.

Inuehitur in Lutherum, quòd maiorẽ confusionem in religionem intulerit, quàm quæ apud inferos est.

Summa.

De figuris quibus Orator in confirmando vtitur: duæ autem plerumque argumentandi formæ sunt, altera est inductio, cùm argumenta prudẽter accumulamus, & ita disponimus, vt ab aduersario concedantur: ex quo sequitur concedendæ conclusionis necessitas.

Quid inter inductionem & exemplum differat.

Inductio minus artificiosa est, sed ad probandum fortissima.

Ordine, nec Veneris minimũ minimumqúe decoris.
Altera forma licet natura in finibus orta est,
Artis habet magnam partem, ingeniíque diserti,
Et vulgo semota magis, doctisqúe propinqua,
Non aliena tamen penitus, non abdita vulgo:
Namque vsus persæpe monet, tractatqúe frequenter
Hanc formam pueros inter, turbamque minorem:
Vt credas è natura radicibus ortam:
Hæc nomen vulgare tenens à fonte sororum
Auersum, cupit efferri numeris pedibusqúe
Aptius, vnde illi vates Collectio nomen
Fecerunt, Græcas perdocti exponere voces.
Ergo tribus constat collectio partibus; vna est
Maior, habens claram lucem, rebusqúe probandis
Conueniẽs: sequiturqúe minor, quæ assumptio multis
Dicitur, assumens quam vis conuincere partem.
Tertia pars vulgo logicis Conclusio dicta est;
Dicta quoque à multis intentio sæpe Poëtis.
Has tibi ieiuno tradit sermone diserta ars,
Quam Logicen dicunt, tantum confingere sueta
Argumentandi nudas sine robore formas;
Quas vbi Rhetoricis Orator sæpe figuris
Ornauit, dicens, verbisqúe modisqúe decoris
Exhibuit, tantum Veneris præferre videntur,
Vt cunctos moueant sensus, ducantqúe trahantqúe,
Ac rapiant cunctos, cunctorum pectora pulsent.
Ipsum præterea logicum magnumqúe probandi
Artificem fallant, miratum tanta decoris
Munera, qui non agnoscat sua fila, suum nec
Inclusum sentiscat opus, sat Rhetoris omne
Esse putet: tantæqúe exardeat artis amore.
In genere hoc illud cupiam te aduertere lector,
Sæpe aliquam partem studio properante relinqui

Huius

Altera argumentãdi forma ratiocinatio, à Poëta Collectio appellatur, voce è Græco verbo Συλλόγισμος traducta.

Collectionem vocat, alludẽs ad illud Persij: Mendose colligis, inquit Et Iuuenal. Cõtinuò me, cum sic collige. Ratiocinationis partes secundum peripateticos tres sunt, maior siue propositio, minor siue assumptio, conclusio quam complexionem vocant.

De Enthymemate, quod & ipsum ratiocinatio, sed truncata est, altera ex duabus primis partibus deficiens.

Huius, quæ nobis dicta est collectio, formæ;
Siue quod id ratio variandi postulet ipsa,
Seu vehemens petat id dicentis & impetus, vt qui
Festinet, damnetq́ moras, & feruidus hostem
Vrgeat, Enthymema genus hoc dixere priores,
Nec genus aduersum est primis, ast curta secundi
Et contracta modo species, sed viribus vna:
Ac librata pari momenti pondere, tantum
Commoda & ad facilem captum & torquerier apta.

De elocutione, quæ propria Oratorum est.

Artis opus propriũ tandẽ, & pars optima restat
Nunc referenda mihi, cuius sine munere nullus
Orator dicendus erit, fortasse disertus
Quisquam erit, inuentis felix, atque ordine felix,
Cæteraq́ ingenij teneat præconia, laudem
Orantis tamen huic numquam concedere nostra
Musa velit, quicumque caret vel lumine tanto
Dicendi: huic parti nomen fecistis Athenæ
Sæpe φράσιν, *quam Romano sermone vocamus*
Eloquium, siue huic affinia nomina voci

Eloquium in carmine quadrat, elocutio autem non quadrat neque in recto casu, neque in obliquo.

Tu tecum meditère, meis non apta Camenis:
Nec faciles cessura pedes in vincula nostri
Carminis, obliquo cupiam seu tendere casu
Retia, vel cupiam ductu præcludere recto,
Effugient quocumque modo, labentur, & arctos
In numeros numquam venient legemq́ seueram.
Vnum igitur nomen, quo rem nos sæpe vocamus,
Sit satis eloquium, dum rem cognoscimus ipsam,
Et partes, viresq́ omnes numeramus; id est, quod
Conandum institui, non artis nomina cuncta
Tradere, sed facilem ac dulcem pede carminis artem
Efficere, at voces & nomina tu tibi magnis
Cuncta voluminibus quæres, queis prisca virorum,
Et noua queis constat sapientia, protinus artem

Cùm

Cùm teneas nostram, mox cunctas consule chartas:
Eloquij præcepta tibi discenda paramus,
Quam partem certè Orator sibi vendicat vnam,
Cætera fortassis naturæ aut munera dicas,
Aut accepta alus referantur ab artibus: ast hanc
Qua eloquimur partem nulli debere fatetur
Orator, nisi Rhetoricæ studioq́ perenni
Dicendi: hos tantum est assueta agnoscere semper
Nec fines alios emensa est, prima tuetur
Limina, priuatosq́ lares; sed nomina tanta
Hic habet, vt meritò orandi sibi præmia palmæ
Sola olim tulerit, tantum & dicendo valeret
Quisque, huius quantum partis Veneremq́ modúq́
Perciperet studio ac vsu, atque in publica ferret
,,Commoda, finis enim cunctis hic artibus vnus. Artium omnium finis, vtilitas publica.
Totum igitur genus hoc nostro quod nomine & arte
Dicimus Eloquium, cuius momenta putamus
Maxima, non multis id constat partibus; id tu
Mente animoq́ queas facile vt comprendere: namq́
Membra duo eloquij formam totamq́ figuram Elocutio duabus rebus constat, verborum & sententiarum elegantia.
Perficiunt, vnum est selectis omnia verbis
Dicere, quæq́ tua non sint nimis absona lingua;
Sed tu Romano cupias, seu dicere Graio,
Hispanumve forum dicens Gallumve frequentes,
Seu magis Hetruscam cupias impellere gentem
Dicendo, seu Germanos de religione
Compellare pares: namq́ omnibus omnia linguis Nullam esse linguã quæ eloquentiæ non sit capax.
Artifici proferre modo prohibet nihil, & si
Barbara, & à nostro nimium distantia cœlo
Gens fuerit, Græci penitus rudis atque Latini
Sermonis, tamen hæc numquam fraudata loquendi
Usibus egregiis, ipsorumq́ auribus apto
Verborum dulciq́ sono, suauiq́ lepore.

Hercu-

Probat in barbaris linguis elocutioni locum esse, Herculis Gallici exemplo

Herculeum quondam eloquium mirata vetustas
Gallica, qui potuit propellere pectora dictis,
Inque aures docta connectere vincula lingua,
Frenaque in immanes populos, queis tota moueri
Turba hominũ, vocisque sequi moderamina dicta est.
Barbara Theutonicis lingua est, collisaque multis
Partibus, & nostris omnino dissona verbis;

Probat idē Lutheri exemplo, qui cùm non doceret veritatem, tamen ob eloquẽtiam Germanis suam hæresin persuasit.

Sed tamen inuenit dicendo verba modosque
Lutherus, heu dirum nostro quoque tempore mõstrũ,
Relligionis onus, pestis teterrima sancta:
Quemque Giganteo conceptum semine tellus
Sæua paraturum in sanctos molimina diuos
Aedidit, anguineo perfundens ora veneno:
Hic ergo inuenit dicendo verba modosque,
Queis falsum suadere nephas, corrumpere Christi
Ius potuit, populosque suis erroribus actos
Præcipiti Stygios cursu propellere in omnes:
Tantum igitur studium linguæ patriæque leporis
Contulit huic, quamuis vocum sit barbarus vsus,
Vt non vera, tamen turpi temerarius ausu
Suaserit, & multis populis persuaserit, vsque
Ad gladios ignesque rogi, & discrimina mortis
Maxima, quæ nostro perpessos cernimus æuo.

Exclamatio cum deprecatione.

O superũm veneranda cohors, auertite vestris
E populis immane nephas, dirumque furorem,
Ne serpat contacta lues, atque impleat orci
Non exoratas vndas, Stygiamque paludem,
Inque ipsum sceleris tanti fraudisque nephandæ
Auctorem extremo conclusum carceris antro
Fulmina, tela, faces sæuas, ignesque perennes
Et volucres, furiasque omnes, atque omnia tandem
Tormenta, & tristes cunctas immittite pœnas.
Sed redeo, ne dum commotus pectore acerbo

Tot

Tot maledicta, tamen minus hac explentia mentem,
Accumulem. Dabitur tempus, quo falsa professos
Confringam, validisque impugnem multa lacertis.
Tu tantum dux esto meis Christe optime votis,
Nazaridum decus æternum, veriquē boniquē
Auctor, & infernis numen trepidabile regnis.
Eloquij pars vna tibi constabit in ipso
Verborum satis electo curaque petito
Iudicio, neque enim tibi quæ sese obuia cuncta
Obtulerint, mox admittes, cupiesquē referre:
Multa tibi pensanda prius, voluendaquē multa,
Vt referas ipsis coniuncta & commoda rebus;
Cuncta quidem nouisse volo, vel & vltima nostrum
Verba Oratorem, tamen hæc sibi condita certis
Discretisquē locis cupiam, si quando parabit
Dicere, vt inueniat propriis quadrantia causis.
Nulla etenim vox esse queat, modò prodita constet,
Et certo signata vsu, quæ sola vagari
Debeat, incerta aut nulla sociabilis ansa,
Sunt propriæ sedes cuique, & loca commoda cuique.
Hæc igitur voluenda tibi non vltima cura
Traditur, in nostram quisquis diuerteris artem,
Vt tibi cunctorum verborum regula certa
Constet; & ad qualem legem, finemquē, modumquē
Pertineant, prudens discernas; inquē tuum ius
Dispositis promenda locis tibi cuncta recondas:
Tum metire, suo cum tempore res petet vltrò,
Quæ rebus quadrent ipsis, iungantur & apte,
Ne rerum pars nuda breui sit nomine, & vltra
Promineat tenuis spectanda & voce minore,
Eleuet atque graues causas, & pondera rerum,
Neu maius nomen grauiusquē & viribus impar
Indueris rerum, ex nano faciendo gigantem:

Prior elocutionis pars, verborum electio.

Vocum omnium cognitio tenēda, sed iudicio æstimandū, quæ verba quo in loco quadrent. vnaqueque enim dictio suam habet sedem.

Magnis rēbus magna, mediocribus mediocria, exiguis parua verba sunt accommodanda.

Nec

Nec deceat: sed & ipsa suo cum nomine parua
Res cadat, inq́, sinu pendens reuolutaq́ue lato
Ridiculam speciem, vanum quoque præbeat vsum.
Verba igitur grauibus rebus quadrare recusant
Exigua, & vitium magnúmque admissa ruborem
Concipiunt, summas non attingentia partes.
At contra leuibus rebus componere magna
Nomina ridendum est, ceu tentes fundere longis
Vtribus humorem exiguum, sonat intus, & vsque
Vertitur, extremas semper versatus in oras.
Cætera vel vento comples, vel inania linquis.
Sint tibi nota prius dicenda orandaq́ue cuncta,
Alter & inde labor, quo sint sermone ferenda
Prospicere, & paruis componere tantula rebus
Nomina, sed grauibus rebus coniungere magna.
Verba pares, formis spaciisq́ue capacibus apta.
Si mediocris erit res, sint mediocria vocum

Exemplis illustrat præceptum.

Pondera; ne, quando describis prœlia, propter
Arbusta & salices glaucas lymphasq́ue liquentes
Inter barbatos hircos capreasq́ue fugaces
Hæc pugnare feras quam forti pectore & armis:
Sed præstare canas saltu cornuq́ue ferire:
Neu rursus regumq́ue ducumq́ue micantia dicens

Magnis rebus magna aptantur verba. Humilia verba in magnis rebus vt dedeceant.

Pectora, bellorumq́ue vices, & vulnera sæua,
Hic, dicas, fugit, hic currit, contingit, & illum
Percutit, atque manus imponit, calce feritq́ue.
,,*Natura inuenit res nobis, nomina rebus*
,,*Commoda nos ratio atque vsus reperire coegit.*
Iudicio quærenda igitur, causisq́ue probanda.
Sed tamen & propria voces & nomina linguæ
Quærere præmoneo, peregrinaq́ue cuncta cauere
Absona sermoni, & nimium distantia vulgi
Auribus, illa etenim non intellecta parabunt

Vtile

Utile nil, laudis dicenti præterea nil,
Tantum affectantis nomen ſeſeque parantis
Oſtentare alias voces & nomina doctum;
Quod vitium fuge tu, quiſquis mea carmina laudas,
Atque artem cupis orandi pertingere. Nam cur
Si ſuadere paras aliis res, vteris iſtis
Vocibus & Delio dignis interprete, vel quas
Reſpuat, eluſum dum ſeſe iudicat abs te,
Auditor, tamquam cupias oſtendere, voces
Quas tenet is, nimium communes, te modo doctum
Produxiſſe nouas, quas non intelligat ipſe?
Sic nuper iuuenes vaniſſima pectora noſtri,
Quorum forte tibi ſunt cognita nomina Gaſpar;
Neſcio quid magnum egregiis virtutibus auſi,
Scriniaque & folles defraudauere paternos,
Atque auri quodcunque ſenex contraxit auarus,
Eripiunt, cunctaſque parant inuiſere partes
Orbis, & immenſos terræ pelagique labores
Durare, vt tandem rerum prudentia maior Ironia.
Viſendi ſtudio doctis cupidiſque paretur;
Neue domi ſegnes rudis atque inopina ſenectus
Occupet, & vitam videantur ducere inertem.
Italiam fato profugi Ligurinaque vix dum
Littora calcarunt, cum iam remeare, laresque
Exoptant proprios ſaturi feſſique laborum.
Dulcis amor patriæ, patriam repetamus amici,
Deſertoſque focos, & dulcia fercula matrum,
Quas nimis heu mœſtas facimus, lachrymaſque peren-
Cogimus & triſtes pro nobis edere planctus. (nes
Iam ſatis audendo terræque mariſque repertum eſt,
Dum vaga ter Phœbes minuit, ter cornua complet:
Iam tribus (heu nimium) lunaribus abſumus annis. Annis lunaribus, id eſt, menſibus.
Talibus inde domum dictis patriamque reuiſunt,

F *Miran-*

Mirantúrque alias facies, & pondera rerum,
Mutata, & quas virides liquêre profecti
Arentes nimium messes canescere, quódque
Creuerit in longos tunc nata cucurbita ramos;
Iamq; nimis docti iuuenes rerúmque periti
Nil nisi inauditas voces, noua nomina rerum
Italico accentu crepitant, damnántque paternos
Sermones, & verborum formamq; struemq;
Nostrorum, inuidiamq; mouent, cum cætera turba,
Turba puellarum & iuuenum mirata loquentes
Redit ad commendandam sermonis puritatem. *Suspicit, & tales iam concrepat anxia voces.*
Nostra sit, at numquam sermonem linquere cura,
Quando nouis verbis vtendum sit. *Vocibus & patriis cuiusuis dicere linguæ;*
Nec nisi vel rerum nouitas, cum nomina résque
Sunt aliena, nihil noua nos inducere cogat:
Vel saltem si pulchra subest sententia linguis
In reliquis, veniam possit concedere quisquis
Audierit, sed rara tamen, quæ præbeat vsum,
Nec sese ostentans, sed factis commoda nostris,
Atque decens & mox dictis clarescat ab ipsis.
Quisfructus percipiatur ex nouarum vocum affectatione *Quisquis eris vocum nimium studiose nouarum,*
Dedecus inuidiámque tibi denuncio, si non
Sint accepta tuis inuenta vocabula curis;
Et modicam laudem, si sint accepta; parabis
Vitare ingentes igitur cassósque labores.
De verbis antiquis, quatenus ea permittantur. *In verbis tamen antiquis est gratia maior*
Et grauitas, si rara etiam selectáque si sint,
Nec curæ suspecta nimis, sed credita casu
Oblata, aut proprio dicentis cognita in vsu.
De verbis cōpositis. *Compositis seruanda eadem ratióque modúsque;*
Græci felices in cōponendis verbis. *Vnica compositis felix est Græcia verbis*
Pluribus vna modis voces committere multas
Ausa, sed obtinuit longo vsu, dum sibi laudem

Ambitio-

Ambitiosa parat, dum multáque dicere tentat.
Has sibi diuitias inuidit cætera turba
Linguarum, parcit multum componere sermo
Nomina Romanus, tantum compingere verba,
Non tamen & temere assuetus, nam temperat, & se

Latinis præter verborum ex propositionibus compositionem r. rus admodum compositorū est vsus.

Cogit in angustas leges, contenta paratis
Vocibus, inuento cuiuis inimica recenti.
Itala lingua quidem vocum splendore, modísque,

Italorum verborum ratio.

Et numeris diues, tenuis componere tantum.
Gallia nominibus doctas imitatur Athenas
In componendis. Germanica barbara nobis

Gallicæ voces, quales.

Ignota, & de qua nullum promittere possum
Iudicium, tantúmque paro proponere linguas,
Quas didici, & teneo. Patrij sermonis egestas

Hispanorum verborū ratio & natura.

Nulla quidem, quamuis multis Hispania linguis
Diuisa est, at cuiq; tamen sua munera sunt sat,
Copia nulla deest verborum, nulláque rerum,
Dum modo non desit qui recte deligat vsu,
Sed nimium tenuis concessa licentia nobis
In componendis tum verbis túmve nouandis:
Vtere iudicio in cunctis, penitúsque memento
Orandi non esse tibi leue munus, vt inde
Securo liceat dormire, & stertere in aurem
Vtramq; : at nimio studio curaq; paranda
Multa tibi non res solum, sed nomina, voces
Multimoda, quorum causas & pondera doctus

Eo diligentior esse debet cura bene & ornatè dicendi, quo plures hoc munere superandi sunt. Namq; loqui omnibus datum est hominibus, bene verem loqui iis solū, qui studio & cura cæteros superare student.

Prospicias, & certa pares in tempora, quidquid
Perpensum lectumq; tibi vel compositum sit.
Nam quo alio speres pacto peruincere cunctos
Dicendo, magnámque tibi contendere palmam?
Cum pariter valeant omnes coniungere voces,
Et motus & cuncta animi meditata referre,
Si non assiduam curam, iustúmque laborem

 Impen-

Impendas verbis ac rebus protinus illis,
Quæ temere & nullo studio profundere nouit
Cætera, vulgarem rapitur dum, turba, per vsum,
Vtere compositis tandem, componere parce.
Nec nimis auriculis credas, examina vulgi
Te fallent, nam sæpe solet noua nomina vulgus
Et modo composita prægrandi admittere plausu:
Post vbi iam ventosa videt, commentaq́ tantum
Verborum, cui nulla subest sententia, tandem
Negligit, & vacuas patitur diducta per auras
Protinus illa suo cum magno autore perire.
Vidimus in nostris (nec multum viximus) annis
Scriptorum ingentem cumulum, quæ vulgus inerti
Susciperet studio, noctuque diuque teneret
In manibus, caneretq́, forent si carmina, si non,
Attamen assidue legeretque & lecta referret.
Illa autem nuper tantum laudata, videmus
Vilibus officium solum præstare tabernis,
Vt piperis thurisque ferant reuoluta maniplos,
Aut elementorum pueris inuisa rescindi;
» *Nempe sua leuitate perit, quodcunque sine arte*
» *Est opus, & nullis innixum viribus, vt flos*
Qui neque odore placens, nulloque probabilis vsu,
Exhibeat speciem tantum gratumque nitorem.
» *Tantum operis tantumque perit curæ atq; laboris,*
» *Si non te ratio, ast vulgi sententia ducat.*
Magnus in hoc genere est nostro quoq; tẽpore Petrus
Veleius claro Gaspar tibi sanguine iunctus,
Et mihi amicitia, quo nunquam charior alter
Montano, cui Montano non charior vllus;
Constamus paribusque animis paribusq́ elementis,
Corporis imparibus modulis, tamen vna voluntas,
Inque bonis vna est sententia, nec male quicquam
An-

Prudentissimũ documentum, ne semper vulgi iudicium expectetur. Vulgus autem solet nouitate verborum delectari, quam qui sequitur, sui tandẽ nominis iacturam facit.

D. Petrum Veleiũ virum inter nobiles eruditissimum & inter eruditos nobilissimum laudat, cuius scripta elegantiæ dictionis stylo commendantur.

Annuat is, quamuis male quid me velle putarit;
Ingenio quantum valeat cognouimus omnes;
Cum docto sermone libros componat, vbi omne
Et rerum decus eximium veneremque loquendi
Exhibet. Exposuit nuper sanctissima dicta,
Et vitæ præcepta, quibus sapientia sese
Insinuat, dulci eloquio blandoque lepore.
Maxima præterea Latio sermone parare
Ingenij monumenta sui non desinet vsque,
Quæ legum & iuris nodos exoluere cæcos,
Iustitiæ & faciem possint ostendere certam,
Grataque sermonis specie, quo cultior alter,
Quemue suum magis agnoscat pater ipse Latini
Tullius eloquij, & dulcis Polyhymnia, non sit.
» *Esto igitur semper proprij sermonis amator,*
» *Et conare nouas non intermittere voces,*
» *Ni ratio & rerum nouitas id postulet, vt sic*
Dissimules studium, & tantum dixisse puteris,
Quæ res ipsa petit pro causa & pondere causæ,
Esseque sollicitum de rebus sentiat ipse
Auditor, ac pro vero certare paratum,
Non pro dicendi fuco contendere inani.
Idem vnusque labor disquirere consona rebus
Nomina cum verbis, atque hac connectere purè,
Structuramque aptam vocum & persæpe receptam
Vsibus autorum aut populi in sermone referre.
Nam mens occulto connectit singula motu,
Connectitque alias res rebus, tempora, partes,
Atque modos varios, & cætera prospicit intus,
Coniungitque agitans, nec solum quæque docenda,
Quæque putat discenda, sed & quæcunque dolores
Sentiat, & curas, & quæ sperat, timétque,
Affectumque omnem mens concipit, inde proferri

Alludit ad librum quem Petrus Veleius edidit, cui titulus est, SELECTAE SENTENTIAE. Idem Petrus vtilissima opera de iuris & æquitatis ratione composuit, quæ nondum ædita sunt.

Curandum esse vt auditores magis circa res, quàm circa verba studium agnoscant.

Hactenus de verborum electione, nunc vero de ipsorum structura.

Animus suos intus format conceptus quos oratione explicat, nunc indicando, nunc vero optando, imperãdo & alijs modis.

Percupit, atque parat cognata vocabula rebus
Conceptis, & quam seriem nexúmve tenere
Res videt, hac serie & nexu coniungere voces
Curat, vt æquales motus similésque figuras
Alterius menti insinuet, referátque loquendo.
Ergo opus est proprius verborum constet vtriq;
Vsus, & ex æquo referatur mentibus vna,
Quæ res, quæ rerum species ostendat, imago:
Hanc sibi Grammatici partem sumpsere probãdam,
Syntaxim Græco dicentes nomine, per quam
Optima verborum series ordóque paratur;
Namque solœcismos cunctos docet illa cauere:
Nec solùm plano ac proprio sermone proferri
Sit satis, interdum admittit vel schemata, vel quas
Ordines appellant illi vocúmque figuras,
Quales syllepsis varias, vel Zeugmata, dicunt,
Atque alias quibus vtuntur persæpe poetæ,
Quæq; decent arcto constrictum compede versum:
Et nostros, si rara tamen productáque docto
Iudicio, auctorúmque vsu; nam copia fandi
Liberior quanto fuerit, minus atque seueris
Legibus addicta, hoc simplex magis, atque modesta,
Atque minus petulans dicendo debuit esse.
Quódque datur veniæ, ne stulta licentia fiat,
Et decus in vitium vertatur turpe, cauendum est.
Sunt etiam quædam linguæ ornamenta, sonoras
Reddere quæ possunt voces, blandéque fluentes,
Quæ facile obseruare potest, præstaréque quisquis
Non nimis obtusa voces præsentiat aure;
Nec labor hæc magnus curare est, magna tamen laus
Id curare fuit, quoniam fastidia multa
Ille cauet, quicunque sonum vocúmque nitorem
Prospicit, & curat, ne se collidere voces

Asperio-

Constructio verborum vsitata esse debet & communis loquenti & audientibus.

Grammatici de Syntaxi agunt, quæ duplicem sermonis rationem considerat, videlicet simplicem & figuratam. Sunt enim dictionis figuræ suo loco positæ ornamenta nõ vulgaria orationis.

Dictionis figuræ poëtis maximè permittuntur, oratoribus rarissimæ esse debent.

Aliæ obseruationes in sermone nõ prætermittendę, vt sunt Cacophoniæ, collisionum & sibilorum vitatio.

Asperiore modo iuncta, ne offendere linguam
Dicentis possint, auresque ingratius vsque
Tentare, vt quando se consona litera duro
Multiplicat nexu, neque sit sociabilis ipso
Concursu; exemplis hoc fiet clarius ipsis:
» *Si dicam, præsens venias, præstesque petenti*
» *Auxilium magnum, magnisque & viribus adsis.*
Neue etiam crebris frangatur hiatibus vlla
Formula dicendi, multis vocalibus ora
Multiplici rictu diducat, & hiscere cogat:
» *Omni ego te officio atque omni tu amplectere amore,*
» *Me vt reames simili affectu, ingenue atq; rependas.*
Et crebro repetita tibi sit litera nulla, vt
» *Tanta tenet totum tristem turbatio mundum.*
Nulla eadem tibi vox fuerit repetenda frequenter,
Assiduè obtundens miseras cum mentibus aures:
» *Quod ratione nequit rationi ostendier, illa*
» *Nec ratio dicenda quidem, aut ratione probanda.*
Illud in his etiam vitijs vitare memento,
Ne simili casu voces leuitate laborent,
Dum nimium affectas sonitu componere eodem
Verborum fines; periit nam pondus & omnis
Dicendi grauitas, vbi quicquam crebrius æquo
Ingeris; at varijs hominum natura animusq;
Gaudet, & ex omni variatum parte probamus:
» *Namque leue est nimium, nimium repetisse colentes,*
» *Gaudentes, flentes, amentes, forte & amantes;*
Præterea concisa nimis si oratio constat
Partibus exiguis membrorum & mole minori,
Lassat dicentem crebro conamine, lassat
Hunc quicunque audit, nec molli tendere gressu
Permittit, trepido rapiens per singula saltu.
Hoc Senecæ vitium magnæ præconia laudis

Horum vitiorũ exempla.

Eiusdem vocis ingrata repetitio.

Homioptoton, cum suo in loco decet, maximũ tamen vitium est, si sit frequens.

Varietatem vt in omnibus rebus, ita in dicendo iucundam esse.

Periodi in oratione suum modum habere debeant, ne nimis sint longi, aut concisi nimis.

Anneus Seneca summus alioquĩ

vir dum philosophicas disputationes tractat, crebris & concisissimis periodis laborat.

Imminuit, dum crebra nimis sententia curto
Vix bene clausa gyro verborum concitat, atque
Angit anhelantem lectorem sæpe, rapitque
Præcipitem, & spatij semper maioris auentem.

In dicendo semper à leuioribus ad grauiora procedendũ, ad naturæ imitationem.

Quod superest, quæcunque tibi sententia menti
Insideat, vocum dicenda est ordine qualem
Natura insinuat; namque illa minoribus vsque
Principiis veniens paulatim surgit, & amplas
Inducens partes tandem rem perficit omnem.
Sic leuiora tibi ponenda vocabula primum,
Auge etiam maiore sono molimina vocum
Maiora, atque animos crescens percellere tenta,

Exemplum huiusmodi processus.

Vt si quem grauibus velis exagitare querelis,
Moribus impuris dicas, & turpibus ausis
Infamem, scelerisq; omnis fraudisq; nephandæ
Exemplum non auditum, sæuumque tyrannum,
Inuisumque Deis monstrum, mortalibus atra
Atque inimica lues, æuique infamia nostri.

Pulchrè admonet vitia parua interdum in oratione decere naturæ exemplo.

Interdum tamen & vitium splendere decoro
Assolet ostentu, quoties in corpore toto,
Vna subest facies pulchri, speciesq;, nitorque.
" *Optat amans variare nimis natura, nec vno*
" *Semper in aspectu contenta est. aspice pulchros*
In pratis flores, cum terras purpureum ver
Aduenìens cœpit vario vestire colore,
Vt deceat multis distincta in partibus: at si
Cuncta papaueribus rubeant, vel cuncta ligustris
Albescant, ingrata oculis fastidia præbent.

Vitium igitur in oratione exiguum & decet & ad fidem faciendam confert, cum non tantum artis suspicio auditoribus detur.

Virginis & pulchram faciem vultumq; decorum
Sæpe decet næuus; sed & vt sit, fingitur arte.
Sic etiam facie in pulchra sermonis, & omni
Corpore dicendi vitium irrepsisse probatur
In verbis aut verborum compagibus, idque

Dissi-

Dissimulare loco fuerit non vltima virtus:
Fallitur auditor, dum quam sibi tendier artem
Pertimet, ingenio & cautus sibi prospicit, illam
Neglectam vitio deprenso indicat, & se
Suspicione mala securus liberat, atque
Te rebus putat addictum, causaque studentem
Neglexisse modum vocum, sermonis & artem.
Vna mihi iam dicta satis pars creditur eius,
Eloquium quod sermo vocat Romanus, Athenis
Dicta phrasis, cui tota subest iam gratia fandi,
Quæ puri sermonis habet præcepta, sonumq́ʒ.
Altera virtutis tantæ dicenda paratur
Pars, patribus quondam dicta Exornatio nostris,
Qua rerum splendore solet vocumq́ʒ nitore
Lumina dicendis apponere magna, animosque
Pertentat, non exiguis & viribus ipsos
Expugnat, mirisque modis angitq́ʒ rapitque,
Dum vario voces agitat voluitque rotatu,
Verborumq́ʒ vices & vultus commouet omnes,
Atque etiam dum res variis percellit, agitque,
Atque probat reprobatq́ʒ modis, nec semper eodem
Proponit sensu, nec forma perstat in vna.
Hoc studium fuerit duplex, namque altera cura
Verborum vocumq́ʒ vsus cognoscere, & artem,
Non quam Grammaticus possit præstare, loquendi
Scilicet & recte formas, atque ordinis vsum,
Cuius & in nostris transacta est mentio chartis.
Sed quædam præcepta tibi proponimus, ad quæ
Grammatici non assuerunt, ea munera nostræ
Sunt artis tantum, nam captans commoda vocum,
Arbitrio voluit proprio, componit agitque,
Separat & multis contemperat omnia formis.
Altera non voces tractat, vocúmve figuras

Elocutionis altera pars est exornatio, ea constat figuris orationis & sententiarum.

Has verborum & sermonis figuras nō esse easdem, quæ à Grammaticis tradũtur, sed quæ à Rhetoricis propriè considerantur.

Altera exornationis pars in sententiarum figuris act est, de qua suo loco.

» Sollicitat, sed res ipsas & pondera cuncta
» Concipit & varijs effert, monstrátque figuris.
Ergo verborum est vna exornatio, rerum
Altera, multiplici consistit & vtraque parte:
Quas tibi præscribam, quarúmque exempla docebo,
Carmine quo potero, quod mens amplexa tenere
Et valeat paucis ediscere versibus, & si
Non dulci præscripta tibi sint carmine cuncta.

Repetitio. Prima mihi occurrit species, optátque canendo
Exponi imprimis, nam sedes occupat illa
Et loca prima petit, repetit quoque prima loquendi
Principia, vnde habuit nomen Repetitio, Græcis
Antaphora est, partem repetens dicendo priorem: vt,
Alcides Nemees vicit strauitque leonem;
Alcides Hydram ingenio confecit, & arte:
Alcides sæuos Caci restrinxit & ignes;
Alcides arcu Stymphalida monstra peremit;
Alcides casus ac mille pericula vicit.

Sæpius extremum repetit Conuersio verbum,
Anadiplosis. Hanc Anadiplosin Græci dixere diserti: vt,
Hannibal Italiam vicit, armísque, dolísque
Vicit, & ingenio constanti pectore vicit.

Complexio duplex verbum vtrinque habet. Complexa est duplex verbum Complexio, vtrinque
Principium & finem dicti conterminat, estq́;
Illa loco facies dicendi pulchra decénsque. vt,
Vnde doli fraudesq́; malæ sunt? propter amorem.
Vnde perit pietas & virtus? propter amorem.

Duplicatio. Sæpius at species, quæ verbum duplicat idem,
Vt deceat tamen, & crescat sententia, nomen
Conueniens merito huic parti dat duplico verbum.
Vt, Verres quidnam esse potest? quidnã nisi Verres?
Me, me, adsum qui feci, in me conuertite ferrum.
Viuere iucundum est, sed dum sit viuere honestum.

Nam minus id si sit, non est mihi viuere tanti, Traductio.
Hæc repetita tibi ratio Traductio dicta est;
Iudicio tamen vt deceat tractata probatur.
Articulus multis succrescens vocibus, & quas Articulus.
Nulla tamen nectat coniungens copula partes:
Vt, Veni, vidi, vici: sermone, sonóque,
Vocibus, ardenti vultu, conterruit hostem.
Quæ simili casu referuntur plura, loquenti Homioptoton similiter cadens.
Illa cadunt, similique modo, noménque receptant.
Commendas hominem tantum mihi laudis egentem,
Quantũ ego cognoui scelerata hũc fraudis habẽtem.
Huic similis fermè est species, quando omnia fines Homeoteleuton similiter desinens.
Membra tenent similes, & pars sibi consonat omnis,
Vicinum referens sonitum similémque tenorem.
Inuidiosa mihi sunt, quæ tu cuncta parasti, Exemplum.
Quæ studiosa tibi, & quæ tu tibi pulchra putasti;
Parcius hac tamen vtendum (mihi credito;) forma Modestè his figuris vtendum esse, quæ si crebræ sint, orationem minus grauem reddunt.
Eleuat assiduè repetita hæc sæpe loquentis
Momenta & pondus, doctis neque conuenit vsque
Auribus, hanc nostro repetentes sæpius æuo
Auctores grauitate carent, vt epistola multa
Mondonidæ ostendit tibi præsulis, Aureliúsque.
Mẽbra vocant, quæcunq; breui sunt integra sensu, Membrũ, cuius partes nõ plures quam tres.
Exiguo & gyro clauduntur & excipiunt se,
Respondéntque sibi, vt nec tu tibi consulis vnquam, Exemplum.
Et facis vt noster rectè sibi consulat hostis
Et patriæ officium non præstas. His tribus vsque
Hæc constare potest membris, nec plura petenda.
Compar adest totidem numeris ornata figura, Compar.
Quæ sibi consimili iungit res pondere vocum: vt, Exemplum.
Bella parant alij, tristes agitántque tumultus,
Festa colunt alij, mensásque epulasq; frequentant.
Paronomon dictum vicino ex nomine ludet, Adnominatio.

Conciliat

Exemplum. *Conciliat dictis venerem, cum forte locóque*
Accidit, vt quidam Neronem sæpe Meronem
Dauus Terentianus *Dixerat: amentes compellat Dauus amantes.*
Onomatopœia figura. *Est etiam quædam fingendi nomina virtus,*
Quæ voces petit à rebus, sentire putabis
Exempla. *Res ipsas, non verba modo demissa per aures:*
Hinnit equus, rapidique ruunt de montibus amnes,
Rara quidem nos hæc: sed Græca licentia fingit
Vberiore modo; cunctis pars nota poëtis.
Antonomasia figura *Antonomos propria nil dicens voce, trahensq;*
Exemplum. *Exterius nomen; nam si quis dicere Homerum*
Tendit, Mæonidem dicit, dicitve poetam.
Socratis Antonomasia. *Et sapiens dulcisq; senex vicinus Hymetto.*
Cognatorũ figura. *Cognatis aliud partes denominat omnes*
Vocibus, à propriis tantũ abstinet, haud tamẽ est res
Exempla. *Clara minus, Bacchum cum sentis dicere vinum;*
Atque fruges Cererem, iure hoc agnosce petitum.
Abusus figura. *His similis mihi se demonstrat abusio, cuius*
Arbitrio impropriis est quisquam vocibus vsus;
Exemplum. *Et cognata petit iam certis legitimisque*
Depositis. Numerum dicens pro pondere, pondus
Pro numero, breuibusq; solet confundere parua.
Elipsis verborum. *Sæpe etiam dum festinant, seséque vicissim*
Impediunt, properántque nimis prodire, laborant
Verba, neque integro prorumpunt omnia sensu:
Vnde fit vt desit verbum, cuius tamen ipsa
Postulet officium constans oratio, siue id
Præcipiti affectu dicentibus impediatur,
Dũ feruet trepidatq; nimis mens, linguaq; non quit
Excipere hæc tam multa simul simulacra loquendo,
Quæ cupiens efferre animus, multumq; morari
Impatiens, efferre tamen conatur, at ipso
Impete præripiunt egressus vltima verba,

Prima-

Primaq́ue deficiunt, unde hæc defectio dicta est:
» *Cùm magis affectu atque tono vocisq́ tenore*
» *Quã verbis quisquam sese exprimit, aut properando*
» *Dimittit reticetq́ aliquid, cuius mihi sensus*
Difficilis nimium non sit: reticentia verbi
Dicta olim, pars hæc multum cognata priori,

Aposiopesis, ve ibi reticentia.

Téne ego, te nate o, prima miserande iuuenta,
Téne ego, qui primus Stygios inuisere lucos
Debueram, lethiq́ graues habitare tenebras?

Exempla defectionis & reticentiæ.

Hoc primæ exemplum formæ. Ast hoc alterius sit,
Per superum sedes iuro, per fulmina magni
Patris, & astra simul radiantia nocte serena,
Si non fraude mihi raptos fur pessime tauros;

Ad fabulam Apollinis & Mercurij alludit.

Sed quid opus iurare? dabis dabis improbe pœnas.
Ultima quæ in verbis nobis ponenda figura est,
Multum habet & veneris, cum certa inducitur arte;

De Metaphora figura, quam permutationem appellat.

Estq́ frequens vulgi sermonibus, inde tamen non
Sit repetenda tibi, temere at tu prouidus illam
» *Iudicio admittas docto, nam sæpe figura*
» *Displicet, ingratumq́ facit quod diximus, ut si*
» *Assidua, aut nimis obscura, aut deducta remotis*

De figurarum usu, iudicium & præceptum optimum.

A rebus, nostroq́ue nimis distantibus usu.
Nomen & huic dictum sit permutatio parti,
Scilicet à propriis quando quis vocibus audet
Diuertisse, petens similes res, verbaq́ue promit
A simili rerum facie & virtutibus iisdem,

De rebus vnde Metaphora transfertur.

Seu vitiis, augétque modum minuitve loquendo,
A viuis ad viua trahens, ad viuáque rursus
Non animata ferens, omniq́ carentia sensu;
Rursus ad hæc queis vita deest, viuentia flectit:
Et genere in simili componit inania vitæ:
Ut durum si quis socium silicemq́ vocarit

Ex[em]pla Metaphoræ.

Vel robur, rigidóque ferat præcordia ferro,

Mori-

Moribus aut ſæuis quemquam Lycaona dicat,
Siue lupum fraudéſque petat cognomine vulpis,
Seu fluere hunc animo dicat, quicunque timore
Concutitur, namque hæc non ſolùm nomine ducta eſt
Forma, ſed in verbis etiam ſua iura frequentat.
Nec ſolùm à ſimili ſpecie dicendo ciemus
Nomina, ſed quandoque etiam vel non ſine magno
Ornatu petimus contraria nomina rebus,
Ac velut irriſu atque ioco perſæpè vocamus
Vrbanum ſcurram: parcum quoque dicimus illum,
Qui ſua turbarit turpi patrimonia luxu,
Multáque quæ longum foret enumerare canendo,
Quæque libris varijs poteris ſermonéque vulgi
Excipere, atque alta doctus componere mente.
Quippe etenim ratio vna patet dicentibus, vſque
Et ſuperat cunctas numeróque vſúque frequenti,
Quaſcunque in ſermone vides ſupereſſe figuras:
Vt tamen admonitus diſtinguas ſingula, déſque
Partibus ipſa ſuis proprias cum nomine formas,
Te breuibus partem duplicémque vſúmque docebo:
Nam ſi aliena tibi ſunt pauca vocabula rebus
Traducta ex alijs, propriíſque adiuncta loquendo,
Nec latet ex omni res, & ſententia parte:
Sed quædam ſimulacra ſui partéſque videre
Permittat, ſimplex hæc ſit Tranſlatio, nota
Omnibus. vt florens ætate, & feruidus ira.
Hæc eadem ſi perpetuo ipſa tenore latebit,
Vndique collatis alienis vocibus, vt non
Sit ſatis accipere hæc, quæ ſunt tibi cumque probata,
Vt certus pateat ſenſus: ſed imagine in illa
Diſcutienda tibi ſint omnia nomina, vt altè
Explicita & veros oſtendant ſingula ſenſus,
Et finem, quem dicendo reſpexerat auctor.

Metaphora non ſolum in nominibus, ſed in verbis ſpectatur.

Metaphoræ per irriſionem à contrarijs petuntur.

Dicit Metaphoram diuidi in eam, quæ propriè ſic appellatur, quando tranſlatio in vno vel paucis verbis ſit. & in Allegoriã, quæ perpetua Metaphora eſt.

Exemplum tranſlationis propriæ ſic dictæ.

Hæc tibi dicenda eſt Inuerſio, ſcilicet in qua
Verba aliud monſtrant, aliud ſententia dicit.
Claudite iam riuos pueri, ſat prata biberunt.
Multáque quæ noſtris ſic ſunt cantata poëtis:
Nulla voluminibus ſacris repetita figura
Eſt magis, vt vatum libri teſtantur, & illa
Carmina Ieſſidæ plectro modulata poëtæ,
Diuinis quando flammis agitantur, & alta
Concipiunt animo myſteria, ſurgere cernis
Verba per æthereas auras, & creſcere in alta
Sydera, principijque ſui momenta referre
Protinus, humanúmque omnem peruincere captum.
Hæc tibi adoranda imprimis proponimus atque
Non temerè tentanda, priuſquam numina ſupplex
Exores, mentémque petas tam grandibus aptam
Reſponſis, ſimul aſſiduum ſtudiúmque laborémque
Impendas, tecum meditare atque omnia patrum,
Qui doctrina olim celebres pietate probati,
Sedulus euoluas commenta. ô magna beatæ
Et ſuperos meditata choros productio vitæ,
Nocte diéque ſacras attentè euoluere chartas,
Auribus atque Deum humanis audire loquentem,
Conſilijs ſuperúmque admitti, certáque tandem
Sanctáque doctrinæ veræ præcepta tenere:
Vnde animo lucem admoueas, qua tendere greſſus
Et vitæ peragrare vias, poſſíſque labores
Vincere, difficiles caſus, atque ardua cuncta,
In ſuperas donec ſedes patriámque piorum
Contingat tolli, æternámque habitare quietem.
Hactenus, in verbis quæ ſunt tibi cumque figuræ,
Muſa dedit, tentátque alias euoluere formas,
Ornatúſque alios, quibus aut ſententia ſurgit,
Aut meliore modo procedit, & vndique vires

Allegoriam Latiuè inuerſionem vocat.

Exemplum Allegoriæ.

Allegoriæ vſus frequens in ſacris libris.

Conſilium circa allegoriarum interpretationem, quæ in ſacris libris leguntur.

Commendat ſacrarum ſcripturarum ſtudium.
Pſalm. 1.

De figuris & exornationibus ſententiarum.

Aut decus & pondus ſibi conciliare laborat;
Mille modis varians artem, & faſtidia pellens,
Et tentans animos omni peruincere mole.
Interrogatio figura non ad diſcendum, ſed ad vincendum. *In quibus ecce rogat primum ſe Pyſma referri,*
Quæſtio nomen habet, Muſis bene nota Latinis
Forma rogans ſemper, non vt quid diſcere tentet,
Non etenim didiciſſe parat, ſed quærere ab hoſte
Quo magis impellat quærendo, aut iudicis iram,
Excitet, aſtantes rapiátque trahátque rogando.
Exemplum interrogationis. *An ſemper fortuna tibi parere Tyranne*
Debuerit? quando finem quas ipſe paraſti
Fraudibus atque dolis impones, vimq́ remittes?
Subiectio figura quã Antipophora Græci vocant, Poeta Præuentionem appellat *Mox huic reſpondens ſequitur Subiectio, cuius*
Officium eſt quod tute petas, vel poſtulet hoſtis,
Reſpondere tibi, atque alios præuertere dictis:
Exemplum Antipophoræ. *Præuentum poteris ſimul hanc dixiſſe figuram.*
Is ne tibi ſapiens, quem ſi ſapientia cultu
Ornaret proprio, numquam tot adire labores,
Diuitias & opes propter vulgique fauorem
Tentaret, potius peteret ſecreta, camœnis
Addictus; miſero præſertim tempore, quando
Et virtutis honos tacet, & ſua præmia laudi
Deficiunt, tantumq́ valet violentia frauſq́.
Exclamatio figura. *Affectu commota venit, ſeſeq́ canendam*
Obiicit indigno mœſta Exclamatio vultu;
Ora ferens ira candentia, plena doloris,
Compellans fremitumq́ ciens homineſq́ Deoſq́,
Tempora, vel mores, ciues, vrbémve locúmve
Résve alias, quibus oſtendit ſe offendier, aut quas
Conſulit, atque citat teſtes, vel poſtulat horum
Auxilium, tentátque ſuos lenire dolores.
Exclamationis exemplum in Lutherũ *O ſuperi, quorum numen terræque mariſque*
Inferníque tremunt reges, auertite quæſo

Tantum immane nefas, nostris auertite regnis:
Sit satis heu miseros tantis erroribus actos
Germanos, dum Martini præcepta sequuntur,
Deseruisse viam virtutis, certáque iustæ
Præmia militiæ, æternas perdisse coronas.
O superi reuocate precor, miserósque docete
Certum iter, & longè meliorem reddite mentem.

Huic generi affinis fuit Acclamatio, cuius
Officium est, dum res perpendit, indicióque
Enumerat; rerum causas, momentáque cuncta
Colligere in pondus certum & molimina certa,
Inde monere alios, & pondera cuncta docere.

Acclamatio, quæ cõsideratam rem vel causam sequitur.

Vt superas sedes liquisse, atque ætheris alti
Regna beata nimis nullísque obnoxia curis,
Et terras mortali olim coluisse figura;
Et celasse Deum vilis sub imagine serui
Non satis hoc tibi Nazaride! & tot adisse labores,
Tótque homines sanasse ægros, & faucibus Orci
Tot rapuisse viros, placidæ quoque præmia vitæ
Insigni pietate illis tam multa dedisse,
Dúmque doces præcepta homines diuina, quis vnquã
Pondere curarum atque operâ maiore docendo
Perfunctus, vigil & satagens noctúque diúque;
Non satis hoc, sed deformem post omnia mortem
Infaméſque cruces, culparum opprobria cuncta
Non dubitas perferre, nec obscurũ subijsse sepulchrũ,
Atque Erebi pallentem vmbrã, noctemq; profundã
Visere & infernas stygiæ peragrare tenebras,
Tantus amor nostri, sceleríſque piamina tanta.

Acclamationis exemplum de Christi pietate.

His etiam est coniuncta mihi Insultatio, amaro
Viscera concutiens risu, quæq; exprobrat hosti
Vota, aut fortunam, quæ & res metitur ab ipso
Euentu, non admittens causamve animúmve;

Sarcasmos figura, quam insultationẽ vocat.

Stultitiam irridens votorum, sæpius autem
Insultationis exempla. *Insultans miseris, quorum tristissima fata.*
I modo & Oceani fluctus & tristia monstra
Neptunum patere iratum, & discrimina vitæ
Vltima pertuleris, mundum peragrando remotum,
Et regna à nostro nimium distantia cœlo;
Vt tumidus rediens auro per crimina parto
In tumidis animam demutas naufragus vndis.
En agros, &, quam bello Troiane petisti,
Hesperiam metire: canit sacra Musa Maronis.

Dubitatio, qua simulamus ambigere quid potissimum dicamus.
Ambigit Orator nonnunquam, quid petat omni
Ex numero rerum aut vocum, quæcunque sibi sunt
Obuia, pro causæ ratione & pondere quamuis
Multa quidem, tamen ignorat quid nã eligat, & sic
Auget idem, causæq; modos exaggerat aliè.
Nomen & huic fuerit proprium Dubitatio formæ.

Exemplum Dubitationis. Inuehitur in Lutherum.
Qui populos turbat dictis, qui religionem
Peruertit, superósque suis in sedibus audet
Sollicitare, nouas faciésque inducere mundo
Nititur, inq; homines discordia semina miscet,
Sacrilegus ne mihi dicetur? an impius? an ne
Filius Eumenidum? quo tandem nomine possim
Compellare, mihi incertum. nam cuncta minora
Sunt scelere & furijs hominis, quæ nomina cumque
Nota mihi extremas etiam signantia pestes.

Communicatio, siue Participatio.
Sæpius Orator causam communicat hosti,
Iudicibúsve suis, & cunctos consulit, illis
Proponit causam, & quidnam sibi quisque pararet,
In simili casu positus si fortè fuisset,
Quærit; & hoc pacto proprias defendere partes
Nititur, à simili trahit argumenta periclo;
Nam tibi quod cupias ignosces, si cupit alter.

Communicationis exemplum.
Vt tibi si insidias fieri fortasse videres,

Inten-

Intendique necem, quam nullo euadere cursu,
Nec ratione alia posses, quàm vulnere, nec tunc
Arma tibi nihil expectanti cætera adessent,
An dubitas torquere tamen quæque obuia saxa? &
Quem non sustineas inimicum comminus impar,
Eminus euites, vetat hoc natura negari.
Dicenda est nostris hæc Participatio Musis.

Multa etiam solet Orator permittere sæpè
Iudicibus, siue aduersis censenda, vbi causa
Fidit, & ostendit tantum, nec disputat ipsis
Libera permittens suffragia scilicet, & se
Dissimulans nil velle illis censere, nec vlla
Pondera perspicere, aut neque verbis plura morari:
Hæc & ab antiquis Permissio dicta figura est.
Vt, quantum foret ò satius, cùm serpere cœpit
Hæc inimica lues, populos quæ perdidit omnes
Theutonicos, tantis obsisteret ante malis, qui
Missus ad hoc fuerat feruentem vt sisteret ignem!
Dicite vos pia turba patres, perpendite quantum
Tunc melius foret, hanc penitus restinguere flammã,
Vnde ortum tanta cepêre incendia, vos iam
Dicite, non etenim hic sum dicere plura paratus.

Iam sese audaci producta Licentia fronte
Flagitat à nobis dici, nec plura morari
Sustinet: expediam quare hanc, nam libera cum sit,
Parendum quidquid cupiat, vel multa ferenda
Infreni quæcunque velit producere lingua.
Hæc igitur persæpè sibi complura licere
Liberius dixisse petit, quàm tempora vel res
Vel persona ferat præsens, cum qua sibi sermo est:
Acribus interdum verbis hæc vtitur, atque
Nil verita exponit, quidquid conceperit in se,
Mox vbi contactos animos præsentit amaro

Permissio figura.

Permissionis exemplum aduersus Lutherum.

Thomas de Vio Cardinalis missus est vt Lutherũ reprimeret.

Licentia figura, cũ libertatem in dicẽdo sequimur nullo personarũ respectu.

Verborum ductu, rursus lenire laborat
Atque ita rem tractat, non ut reuerentia causam
Perdat, & imminuat præstantia pondera rerum:
Lenit & hæc rursus, libertatémque loquendi
Temperat, inuidiam causæ quo auertat, & iras
Iudicis inflectat conceptas, commoda tandem
Procurat causæ; dum miscet libera blandis.

Exemplũ licentiæ. *Vt te (fabor enim) iudex vitare parabam,*
Cùm tibi tam mites animos superesse putarem,
Huius ut inuidiam contemnere posse tyranni
Non posses, facinúsque hominis compescere vero
Iudicio; ast postquam, qua sis probitate, rogarim,
Qua mente instructus, quantum ratione valeres,
Et miseris quantum auxilium persæpe tulisses,
Et didici tam multa tuæ præconia laudis,
Iustitiæ quàm sancta tibi sint munera, quàmq;
Intrepidus sceleri obsistas, felicia dixi
Secula, méque etiam, fateor, dixisse beatum,
Cui tali censore agere, & cui contigit isto
Iudicio, in quemcunque velim, quæcunque profari.

Apostrophe figura cum absentibus colloquimur tanquam præsentibus.
Gratia nec minor est illi concessa figuræ,
Cùm quis sermonem auertit, seriémque loquendi;
Absentésque petit verbis, atque aduocat, ut sic
Opprimat aduersos, affectúsque excitet altos
Iudicibus, causæq; paret pondúsque fidémque.
Vt priscos vates olim, patrésque, ducésque,

Exemplũ Apostrophes. In Lutherum aduocatione Christi & Sanctorum omnium redarguit Lutheri mendaciũ, de fide sine operibus.
Et sacris quæcunque leguntur nomina libris,
Discipulósque noua legis, teq; optime Christe
Bacchantis Martini infandos aduoco in ausus:
Vos benefacta simul docuistis iuncta, fidémque,
Et penitus partem dictis sociastis utramque:

Vterque liber veteris & noui Testamenti.
Nec nisi promissis diuinis crediderit quis,
Et dictis quæcunque liber proponit uterque,

Efficiat

Efficiat quæcunque volet, quemcunque laborem
Expleat; at pereunt, quæ non coniuncta fide sunt:
Mox credat; valeátque fide & transmittere montes,
Et lunam claro possit deducere cælo,
Sed sterilis, nullisque decens virtutibus, omni
Cassus ope ornatúque operum, damnatus abibit
Iudicio superûm æternas habitare tenebras:
Et tamen ausus eras Martine insane docendo
Ignauos fecisse homines, dum præmia nulla
Esse doces rectè factis: quid defuit ergo,
Vt Superos humana etiam curare negares?
Hæc igitur dicenda tibi est Auersio forma;
Quæ subito mutat personam sæpè loquendo.
Rarius aut genus est illud, quo sæpè negamus — Occupatio figura.
Dicere nos quicquam, quod non tamen usq; tacemus,
Nouimus vt quando, quæ non coniungere causa
Possumus instanti, tamen & memorata parabunt
Inuidiam aut laudes, & non aliena ferentur
Proposito nobis fini, tunc fingimus illa
Negligere, at manifesta tamen fecisse probamur.
Quidnam commemorem luxus? quid prãdia? cœnas? — Occupationis exẽplum in Lutheri intemperantiam.
Tanta voluptatum commenta? & munera tanta
Luxuriæ, quibus à puero corruptus agebas
Infamem vitam, quam moribus usque malignis
Ad summam mortis tandem perduxeris horam?
Turpe tuum volumus fatum Martine tacere,
Vt nimio oppressum vino meritoria vidit, — Martinus Luth. erus in meritoria taberna nimia ebrietate strangulatus est. Author Cocleus.
Quod sanus conuiua bibis, caupona iacentem:
Scilicet hic hominis fuerat sanctíque piíque
Exitus, vt superas ascenderet ebrius oras.
Occupat hæc verbum id, quod prætermittere fingit,
Quare & deductum sortitur ab Occupo nomen.
Sunt aliæ species variandis vocibus aptæ, — De figuris, quas quart. [illegible] appellare possis.

Quæ veneres addunt sermonibus, & quibus ipsa
Amplior efficitur sententia, siue velis rem
Augeri aut minui, seu pondera quæque parare;
Aut etenim extenuat rerum momenta seuera,
Aut rursus leuiora parant augere loquendo.

Congeries figura.

¶ Prima mihi occurrit multis circundata verbis
Congeries, & se poscit describier ante,
Cuius & officium fuerit, quæ dicta fuerunt,
Protinus admotis altè producere verbis:
Quæ si non eadem tamen æquiualentia sunto:

Exemplum Congeriei in eundem Lutherum.

Vt populi pacem tu euertere funditus audes,
Túque hominum pergis penitus turbare quietem,
Túque moues fluctus sæuos, turbámque procellis
Obruis, heu miserámque agitas & perdere pergis.

Congeries nō multa admittit mēbra.

Nec tamen assiduis verbis oneranda figura hæc;
Bis cumulata iuuat, nec ter repetita nocebit.

Descriptio rerum, figura.

Luce nitens multa sequitur Descriptio, séq;
Postulat imprimis efferri, multa datura
Lumina dicendis rebus, nam nulla figura est
Vtilior veram naturam exponere rerum,
Actáque & euentus propriásque ostendere partes;
Estq; breuis, breuitate tamen quæ commoda multa
Afferat, & dictis quæ pondera certa probandis.

Exemplum descriptionis siue hypotyposis, in Lutherū.

Non te relligio, rerum sed cura nouarum
Compulit in populis tantos agitare tumultus,
Exitium ô nostri Martine & dedecus æui:
Principibus cessisse sacris, seséq; modestum
Præbere, atque alios eadem præcepta docere,
Relligio est. At non populi sibi quærere plausus,
Et rerum turbare modos, maioribus vllis
Non vllam præstare fidem, miscere prophanis
Sacra, nec omnino cognoscere fásque nefásque.
Ambitionis erat modus hic, non relligionis.

Illa etiam non grata minus perſæpe figura eſt,
Quæ parat ante oculos rem, quæ ſit geſta referre,
Ut te audire neges, ſed demonſtrata videre:
Tantum habet ars vitæ & motus, vt pingere verbis
Uſque adeo valeat res omnes, atque docere
Certius vt nullo poſſis ſpectare theatro:
Dúmque agitur res ipſa quidem, ſi teſtis adeſſes,
Certius aut melius rem non didiciſſe valeres.
Hæc à nonnullis pars Demonſtratio dicta eſt,
Vel quia rem viſu ſpectandam ſubiicit, eſt qui
Indidit arte ſua ex priſcis Subiectio nomen.

Demonſtratio figura ſiue Subiectio.

» *Iam tuba committit trepidas in prælia turmas,*
Tela volant, enſéſque feri ſtringuntur, & ingens
Fit clamor, triſtes iactant ad ſydera voces;
Pars cadit hic, alij ſuccedunt, perdidit ille
Crura manúſque, alius pedibus protritus equorum
Corruit hîc, animamque vomit cũ ſanguine, & huius
Occupat haſta fugam, tenet & tellure refixum,
Undique ſpirantûm gemitus animáſque trahentûm
Auditur, feruent ſæuo loca ſingula Marte.

Exemplum Demõſtrationis.

Gratia nec minor eſt cum quis concluſa latenti
Cortice verborum ſuperantia ſenſa relinquit,
Suſpicione mihi mage quàm ſermone probanda;
Significatur enim res verbis, non tamen omni
Exprimitur parte, & maior ſententia dicto eſt.
Emphaſis eſt Græcis, quæ & Significatio noſtris.

Emphaſis, Latine Significatio.

Fitque per ambiguum verbum, quod vertis ad vſum
Ipſe tuum, fitque exceſſu & grauiora loquendo
Vt leuiora probes etiam; fit ſæpè ſequela
Et rationis ope ex dictis non dicta legentis;
Interdum ſermo inceptus præciditur antè
Quàm res clareſcat, ſed non obſcura relicta eſt.
Vſque adeo, vt certum nequeas deprendere ſenſum.

Emphaſis interdum per conſequentiam intelligitur & explicatur.

Exemplum emphaſis in Lutherum.

Quid tibi cum dominis, tibi cum Martine tyrãnis?
Si tibi relligio est cordi, non illa fauore
Emphasis sic colligitur, cùm tu Principibus operam dares de tyrãnide, aut terrena dignitate cogitare videbaris. *Indiget humano, humanis non viribus illa*
Nititur, è cælo illapsa est, mortalia temnit,
Cõformatio figura. *Quis te Principibus sociauit Iudicibúsque?*
Fingimus interdum voces absentis amici,
Verbáque suscipimus necdum prolata, modósque
Illius, quem nos dicentem ad nostra citamus
Iura; eadem ratio est, cum rebus fingere voces
Nitimur, aut formam quibus hæc natura negarit:
Hoc iuuat imprimis, & multum conficit, arte
Si tamen atque loco proprio & ratione petatur.
Et fuit à nostris hæc Conformatio dicta.
Cõformationis exemplum. *Christus, vt, in terris si nunc foret, vt fuit olim,*
Tunc cum Discipuli lino ratibúsque relictis
In Lutherum. *Non ad desidiam, nec ad otia fœda vocantem*
Feruenti affectu Dominum studióque sequuntur;
An Martine putas istis te agnosceret ille,
Artibus audentem populos subuertere? Iam te
Reÿceret, vacuámque fidem, & non sancta monẽtem
Otia reiiceret seruum mercedis iniquæ,
Sæpe vocans porcũ immundũq; canemq; prophanũ.
Nec tamen est absens Christus, auditur ab omni
Nunc populo, exagitans & te Martine, tuámque
Doctrinam infernis ductam de sedibus, inq;
Infernas referens sedes, mendacia falsos
Quosque tua, & cælo proclamat Christus ab alto,
Clamat Euangelium verbi vox viua superni,
Aeternúmque pÿs solamen, luminis alti
Lucida fax clamat, te te Martine furentem:
Et mihi inurentem infami mendacia lingua
Exagitent furiæ, nec nostri muneris vnquam
Túque tuique feras ingentia præmia, qui me

Conta-

Contaminare mali commento audetis iniquo.

Pingimus interdum faciem veróſque colores Effictio figura.
Perſonæ, cuius conamur dicere cauſam;
Membráque formamus dictis, cum ſcilicet hac ex
Parte modum ac vires atque argumenta putamus
" *Addere materiæ noſtræ; nam ſæpè videmus*
" *Corporis ex ſpecie mentem: faciéque notamus*
" *Affectus motúſque animæ, quæ ſæpius inde*
" *Proditur, & certo indicio ſpectanda pateſcit.*
Illáque ab officiis Effictio dicta figura eſt.
Frons breuis, & fuſca cernendo lumina, nares Effictionis exemplum.
Perſimiles ſatyris, rictus diductus, acutis
Dentibus, atque color fuſcus, & totius vſque
Corporis & motus ſpecies ac forma ferina,
Quid niſi inhumanos potuit promittere mores?

Per certos nunc verba gradus ducuntur, habentq́ue Gradatio.
Ponderis haud minimum, ratio nam creſcit eundo,
Atque parat vires, additque affectibus artem.
Hinc nomen cepit forma, atque Gradatio dicta eſt.
Quis modus eſt vitiis? ſi quidquid criminis acres Exemplum Gradationis.
Concipiunt animo iuuenes, exponere tentant?
Expoſita atque patrare licet, quæcunque licebunt;
Hæc poſſunt, nec quæ poſſunt fecíſſe morantur,
Nec reprobant factum patres, neque iura coërcent?

Ordinis interdum venus eſt, vt parte priori
Expoſita, ad reliqua accedas, quæcunque parabis Series, figura quæ partitioni ſeruit.
Dicere, tunc breuiter repetas quæ dixeris; & quæ
Sunt dicenda, breui tentes proponere ſumma:
Hactenus audiſtis, quali pietate caleret
In patrem ac fratres Iacobi filius; at nunc Exemplum huius figuræ.
Inſontem in puerum fuerit quæ iniuria fratrum, Alluſio ad hiſtoriã Ioſeph. Gen. c. 37.
Et ſcelus, exponam, quod nulla Tragœdia vincit.

Nec minor eſt vſus, cùm quis producere verba Epanorthoſis, ſiue correctio.

De re quacunque incipiens, cupit addere ad illam
Forte minus verbum aut maius, pro pondere causæ:
Tunc simulat se verba prius damnare relata,
Et propiora loqui posse, & se corrigit, addens
Particulam quæ correctum denunciet, inde hæc
Correctionis exemplum. *Forma capit nomen Correctio: dicere si quis*
Sic velit: Egregium miserunt Numina regem
Nunc populis nostris, patriæ at dixisse parentem
Sit melius, qui tàm assiduus iam ante omnia curat
Rem populi, oblitus quæ sunt sua commoda cumque.
Parenthesis siue interpositio. *Nota nimis vulgo est alia ac protrita figura*
(Nec dicenda mihi, lex id nisi posceret artis.)
Continuos sensus quæ sæpè intercidit, atque
Inserit vsque breuem sensum, quo cætera clara
Sint magis, ac sine quo tamen haud obscura fuissent.
Huic ego Romanum facio Interclusio nomen.
Exemplum Parenthesis. In Lutherum. *Nota magis Græco est, nam dicta Parenthesis illis.*
Sæpè ego (nam memini puerum me audisse recentem
Esse ignem) in populis incendia magna timebam.
Atque vtinam tunc nascentes extinguere flammas
Posuissent .i. cessauissent. *Qui potuit vellet, (potuit quis,) tunc posuissent*
Hæc mala, iam pacem coleret pia turba quietam.
Antitheton siue contrariam figura, quã pugnam appellat poëta. *Contendit persæpè aliquis contraria iactans*
Verba, nec exiguam venerem solet illa figura
Addere dicendis, & vires protinus auget;
Sed tamen hanc partem multum rationis egère
Dicimus, vtq; illis firmis vtare modestè,
Censura de figurarum vsu. *In quibus ars nostra ostendit præconia laudis:*
Hoc etenim stulti peccant, quæcunque figuræ
Partem aliquam veneris didicere & laudis habere,
Obnixè incumbunt his solis, ordine nullo
Inculcant, nec verba sciunt nec tempora rerum
Eligere, hinc pariunt fastidia sæpè odiúmque

Partibus his multùm laudatis; nam videas tu
Oppositis qui semper amant contraria verbis
Congerere assiduis concursibus, atque parare
Prælia verborum, turbis ingentibus vsque
Extructas acies, veluti committere bella
Rhetoricum sit opus solummodo, præterea nil;
» *Quo magis ingenio tibi sunt atque arte regenda*
» *Hæc, quæcunque vsu sunt inuidiosa frequenti;*
» *Nec videare sequi vulgus, neu linquere causam.*
Sic ergo Antithetis propriis suadebimus vti,
Non vt in Antithetis ratio sit tota loquendi,
Qui nocet, ô patres, socius dicetur an hostis?
Christicolam ne voces hominem cuicunq; supersunt
Diuitiæ, ast inopi saltem dare nolit amico
Quo vitare famem possit, quo frigora pellat?
Is tibi Christicola est, an Mauro sæuior omni?
Hanc vocat Antitheton tibi Græcia tota figuram:
Nos etiam proprio dicemus nomine Pugnam.
Grammaticis est illa etiam notissima forma,
Non spernenda tamen dicenti: munera cuius
Hæc fuerint, vt quæ numero proponere nullo
Vocum posse putet, satis ac sit nomine ab vno
Ostendi tamen ambage & molimine vocum
Efferat interdum causa ducente decora:
Non vnquam vt variet ratio repetita loquendi,
Simplicis interdum defectu vocis ad artem
Appositæ, aut metri ratione aut carminis vsu;
Sit tamen hæc virtus, vt quando id cogat egestas
Dissimules, & sponte tua videare petisse.
Id fiet si tam gratis ambagibus vti
Noueris, vt simplex etiam si nomen haberes,
Esse magis credas gratum atque optabile, quod tu
Pluribus ostendis verbis spacióque moraris.

Multis imperitis contraria siue antithera frequentur in vsu esse.

Antitheton exẽpla.

Periphrasis siue circumlocutio figura.

Causæ, quare circũloquutionibus vtamur; decorum, variatio, necessitas.

Vt pa-

Exemplum Periphrasis.

Vt patris æterni pignus, si dicere Iesum
Aut vis hunc pura de virgine promere natum,
Aut hominum præceptorem, vitæque magistrum.
Cuncta decent, et rem signant, animúmque lacessunt.
Circuitus patribus dicta est hæc forma Latinis.

Expolitio figura.

Iam multis ornata modis dicenda figura est,
Quæ se expectandam demonstrat sæpius, ac non
Fastidita manet, faciem nam promit eandem
Ornatam vario comptu, vt tu cernere dicas
Nunc aliam atque aliam; tantum sit fallere, & arte
Decipere incautos sensus, sed & addere vires
Illa solet rebus magnas, & lumina verbis:
Fit repetendo iterũ atq; iterũ, quæ pulchra videntur;
Sic tamen, vt repetat res ipsas, verba, modúmque
Dicendo inuertat, fugiens fastidia cuncta.
Immutat numerum vocum, deducere docta
Rem verbis vnam multis, & cogere in arctum;
Nonnunquam ascitis aliis inuertere primas
Illa cupit voces, nonnunquam vocibus iisdem
Ordine mutato variat, sed & omnia vertit,
Nempe modos & verba simul permutat, & ipsum
Dicendi affectum, atque alio pronunciat ore.
Vnde illi, quia tanta potest variare loquendo,
Atque polire etiam, venit estq; Politio nomen.

Expólitionis exempla.

Vt mihi nil potuit te Gaspar charius esse,
Nec animo iucunda magis quæcunque voluptas
Esse meo potuit, quàm téque videre, frui te:
Nec mihi vita fuit potior, quàm dulcia tantæ
Munera amicitiæ, quam nos non diuitis Indi
Delitiis, non imperio postponimus vlli.

Sentẽtia, quæ Græcis Gnome.

Vtilis ad vitam superest Sententia, laude
Nominis ipsa sui multum celebrata, petensq;
Non solùm audiri, sed & alta mente reponi,

Vtilitate

Vtilitate sua precium promittere honestum,
Et dare, non fallax, ac plurima commoda multis.
Illa breui vocum numero præceptáque vitæ
Optima demonstrat, momentáque maxima rerum,
Atque decus grauitatis habet, cum pondere vocum.
» *Vt nihil inuita pulchrum, si non sit honestum.* Sententiæ exēpla.
» *Innocuus quisquis fuerit, fortissimus idem est.*
» *Nil timet in vita, quicunque timere Deum scit.*
Illa locis inspersa suis multúmque decoris
Et fidei multum dicendo & ponderis addit.
Vltima dicenda est nobis, sed magna figura, Cōmoratio figura.
Quæ struit atque parat toti fulcimina causæ,
Et neruos venásque omnes sermonis habendi
Roborat, atque Oratorem confidere cogit:
Audacésque animos addit, vt vincere tandem
Conetur, firmúsque velit persistere cœptis.
Huius erit ratio & virtus, vt rebus in illis
Quas tibi præcipuè dicendo profore credas,
Sæpius insistas, repetásque, & corpore toto
Sermonis vires hinc cunctis partibus addas:
Vt pars nulla tibi toto in sermone vacare
Viribus his possit neruis & sanguine, per quæ
Vita subest, paritérque tuæ fiducia causæ:
Sæpius hoc repetas, volumus: multúmque moreris,
Vnde tuis speres fore maxima commoda rebus,
Inde habet hæc nomen ratio, quia semper in illis
Fit mora præcipuè rebus, quæ maxima nobis
Fulcimenta parant, Con- dicta moratio quōdam est. Con- dicta moratio) per Tmesim i. commoratio dicta.
Exemplum si forte petas breuitate ferendum,
Haud facile & promptū est ostēdere: nā modo cunctis Exemplum Commorationis non potest breuiter assignari cū figura hæc per totam orationē spargatur.
Partibus infundi hanc formam sermonis habendi,
Dum tibi describo, memini dixisse: nec vnum
Occupat illa locum, nec sede moratur in vna.

Sed ta-

In sacris libris cõmorationis vsus frequentissimus est.

Sed tamen in sacris dabimus pulcherrima libris
Exempla, & manifesta quidem, repetitáque sæpè;
Nec minus in causis ciuilibus omnia passim
Sunt huius generis conferta exempla, patronos
Quoslibet antiquos si consulis, vt Ciceronem
Sæpius audieris, dum pellere crimina tentat,
Protegere & causam curat Milonis amici,
Sæpius id repetit, vim vi propellere ius est.

In Psalmis commoratio frequens, præsertim in misericordia imploranda.

Et sacra Iessiadæ si voluas carmina vatis,
Inuenias dum sæpè Deum supplexq́ precatur,
Auxiliúmque petit, veniámve, & numina placat.
Sæpius vna illi totis clementia libris,
Et miserata malis nostris mitissima patris
Viscera, sæpè illi hæc pleno versantur in ore.

De cõfutatione eius vsum, vtilitatẽ, & difficultatẽ principio indicat.

Nec vero satis est propriam defendere causam,
Argumentorum & tibicine sustentare;
Et struere id, quod quæris, opus, partesq́ tueri
Sæpe tuas; si non, hostis quæcunque pararit
Arma, cauere queas; clypeóque retundere forti:
Atque retorquere interdum, iaculatáque contra
Irrita fecisse; hæc artis pars maxima, paucis
Concessa est. Nam qui accusent vel crimina, multos
Inuenias, vel qui laudent quæq́ optima, vulgo
Sæpe Oratores videas, non indiga tantis

Accusator paucioribus indiget, quàm defensor.

Viribus ingenij est pars hæc, fluit obice nullo
Ipsa sibi, cursuq́ suo prolabitur vsque;
Nititur in vero ratio hæc, capit inde modumq́,
Contenta & numerare gradus, speciesq́ malorum,
Siue boni partes, multum fiducia præstat
Dicenti, & persæpe solet clamore ciere
Numina, iudicium, testes, & tempora, mores.
Ordine neglecto, atque arte, & tamen vsque perorat.
At patronus erit multis instructior armis,

Artibus atque alijs, varius quarum indiget vsus;
Nec satis est proprijs rationibus omnia posse
Confirmare, sed aduersis obsistere telis
Est opus, & propulsare & molimina cuncta
Diruere, quæcunque paret producere contra
Accusator, vt & propriam defendere partem
Possit, & egregij laudem præferre patroni.
Prisca tulit raros ætas defendere doctos.
Nam facile & pronum est & res, & crimina, verbis
Exagitare malis, ducit natura loquentem,
Ipsáque inhumani facti indignatio clamat.
Mille modos formásque mouet, variasq; figuras Confutationis formæ.
Defensor, cùm sæpe neget minuát ve probata
Crimina, sæpe etiam culpam traducat in hostem,
Molliat interdum, nonnunquam rideat altè,
Ridiculúmque docere paret, quodcunque probarit
Accusator & infestet persæpius ipsum,
Multáque despiciat dictis, quæ magna fuisse
Dixerit alter, & inuertat quæcunq; nocere
Crediderit, doctus non cedere viribus vllis.
Hæc varijs dictata olim pars vocibus, vt quæ Confutationis nomina, Confutatio, Depulsio, Infirmatio.
Confutet; crimen pellat, contrariáque arma
Infirmet, sic ducta tenet sua nomina verbis.
Non alios tractare locos, aliúdve monere
Argumentorum pondus, dum diruit, atque
Infirmat, solet Orator; sed fontibus ijsdem
Confirmat proprias causas, hostíque repugnat, Confutationis iidē loci sunt, qui & inuentionis.
Vnde nouam præceptorum non ponimus artem:
Sed tamen & finem triplicem proponere sueuit Confutationem tribus paramus modis, aut obiecta frāgendo, aut minuēdo, aut molliora reddendo
Rhetor, vt aduersæ deuitet vulnera plagæ;
" *Aut etenim penitus frangit iaculata negando,* Negamus interdū propositionem, nō-nunquam vero cōsequentiam.
" *Aut leuiora facit, verbis aut mollia reddit.*
Protinus obiectum crimen reprehendere tentat:
Sin mi-

Sin minus id possit, mendose colligis inquit:
Et tibi concedam partes fortasse priores,
Posteriora sequi ex ipsis tamen abnuo: vel si
Id sequitur; tamen ostendam leuiúsque, minúsque
Esse quod intendis, quàm tu fortasse putaris.
Téque adeo tragico affectu, cumulóque loquendi
Obruere astantes aures, non vincere causa.
Eripuit sic sæpè reos ingentibus vsque
Criminibus, gladiísque exemit; colla catenis,
Compedibúsque grauem dissoluit, libera misit
Crura manúsque necem metuentis, & vltima fata:
Vel leuiora dedit pœnarum pondera dictis,
Mitius exilium, facile & reuocabile iussit.

De Peroratione, quæ argumentorũ enumeratione breui & affectibus cõstat.

Pondera dicendique modos perstrinximus omnes,
Quæ loca tentari deceat, quibus vtier ausis,
Et quibus expediat quæcunque effingere formis
Argumenta, quibus propriam fulcire paretur
Aut contra aduersam penitus prosternere causam.
Principiis quibus vtendum, quæ exordia, quóque
Iudicio ponenda, satis iam diximus antè.
Nunc opus ingenio, doctam nunc quærimus artem;
Quæ totum demonstrat opus sub fine decenti
Claudere, pondus enim multum momentaq; magna
Finibus orandi concessa; & sæpè videmus
Qui totum turbauit opus, disiectáque toto
Corpore dicendi lacerauit membra, sub ipsum
Correctus finem placuisse, & cuncta tulisse
Præmia conceptæ causæ: rursúsque notaui
Quàm multos, quibus orando sua præmia iam iam
Cessura, & merito melioris debita causæ
Eripit artis egens ingratus & exitus: Ergo
» *Non satis orasse ex arte est, nisi & arte perores.*
» *Finis enim & quæ sunt cura concepta recenti*

Promptius

Promptius inuadunt, mentiq; tenacius hærent:
Dum non plura putat sibi iam spectanda, nec vsque
Distrahitur longis auditor cursibus, ac iam
Sentit adesse modum, cupit & meditanda referre,
Et referenda aliis causæ momenta tenere.
Summa perorandi ratio spesq; vltima, (quæ non
Fallat, & incerti euentus discrimina tollat)
Constiterit duplici cura, namq; altera pars est,
Enumerare gradus causæ, & fortissima quæque
Argumenta breui motu præstringere, non quod
Sermonem repetisse pares, atque integra rursus
Verba modosq; omnes dicendo voluere, sed quod
Quidquid habet vel momenti, vel ponderis ipsa
Causa, vel ingenio quidquid coniungere causæ
Contingit reparare iterum faciliq; figura
Perpendenda iterum artifici proponere summa:
Vt quæ ostensa prius variis sunt partibus, atque
Fortassis leuiora aliis sunt singula visa,
Nunc vires cumulata suas, sibi mutua iungant
Officia, & turba vincant, & cedere cogant.
Altera cura animos magnis affectibus vsque
Perturbare, nec in solis rationibus omnis
Vincendi vis semper inest: nam libera mentis
Portio, quæ imperium nostri solet vna tenere,
Concipit interdum ratione negante figuras,
Quas amat atque vltro sequitur, seq; afficit illis
Vsque adeò, vt multum assiduo defessa labore,
Dum meliora docet ratio, dum plurima ponit
Fundamenta boni, incassum se intelligat vsque
Sudasse, atque gemens cedat, potiusve trahatur,
Tantum habet arbitrij, tantum imperijq; voluntas
Humana, vt postquam rerum conceperit vllos
Affectus, ratione vlla, neque viribus vllis

Prima peroratio-nis pars breuis argumentorum summa.

Altera peroratio-nis pars, affectuum concitatio.

H Sne-

Succumbat, non si sæui tormenta tyranni
Intentent, mortemq́ trucem per vulnera, non si
Dedecus; externis tandem non viribus illa
Eruitur. nisi paulatim quos induit ardens
Exuat affectus, aliamq́ effingere formam
Incipiat. Sed qua possis moliri arte
Hoc opus, inq́ tuas partes perducere mentem
Alterius, discenda breui præcepta docebo.

Optimum præceptum ad quamcumque causam perorandam, vt Orator non alienam esse putet, sed suam.

Principio quæcumque tibi tractanda paratur
Causa hominum, vel causa Deûm quæcũque mouẽda
Suscipitur, cupiam tantum tibi tradere curæ,
Vt propriam penitus credas, vt nil alienæ
Partis habere putes, tua sit, tua tota, nec vllum
Participem facias tecum, siue vtile quid sit,
Ordiri quodcumque paras, vel inutile; quidquid,
Quidquid erit tandẽ, quemcũque & cedat in vsum,
Finge tuum penitus, nec quicquam cura tepescat
Vlla tibi, quamuis fuerit qui vel sua vel se
Tradit agenda ferox inimicus, durus & hostis,
Vel Scytha, vel Turca immanis, vel barbarus hospes,
Sit quicumque, vel inuisus patriæq́ tibiq́;
Suscipienda tibi vel non est causa patrono,
Vel semel vt suscepta, animo tractanda fideli.
Non frustra propriam causam tibi credidit, is qui
Commisit tibi se totum, auxiliumq́, fidemq́
Implorare tuam voluit: tu concipe talem
Talem animum, qualis deceat sanctumq́ bonumq́
Veracemq́ virum; fortunam protinus omnem,
Et miseros casus, & mentem ante omnia totam
Alterius vestire tibi, tua ducito cuncta
Commoda, damna, malum, iacturã, spẽq́ metumq́,
Et quodcumq́ potest animo superesse clientis,
Hoc patronus habe; nostram vel protinus artem

Mitte,

Mitte, nec è nostris te quisquam dixerit esse
Discipulis, Oratorem qui ante omnia iustum
Optamus, fortemq́ animo, semperq́ fidelem.
Iamq́ adeò si sancta tibi suscepta Dei sit
Relligio, & Diuina paras euoluere scripta,
Atque fidem populos praeceptaq́ sancta docere,
Offensumq́ patrem vitiis, & iusta minantem
Supplicia, aut blandis ad maxima dona vocantem
Vocibus, & miseros homines meliora monere
Ipse velis, maiora tuis haec credito rebus.
Nec tantum vel vita tibi, vel munera vitae
Omnia, vel patria charae, vel sancta parentum
Sit pietas, quantum fuerit sanctissima diuûm
Relligio, & curanda tibi maiore labore &
Viribus humanos nimium superantibus ausus.
Maxima praecipimus (fateor) maioraq́ nostro
Conatu, speranda tamen: nam saepius illa
Vidimus in terris fieri, si sacra reuoluas
Carmina, si historias, si cuncta exempla priorum:
Inuenies miranda tibi spectacula rerum,
Spiritus vt quondam caelo delapsus ab alto
Pectora Diuino afflatu penetrata virorum
Iusserit humanis incognita viribus vsque
Tentare, & tentata etiam peruincere, quae tunc
Et Reges, populiq́ omnes, rerumq́ periti
Mirati victasq́ manus animosq́ dedere.
Qualia non nostris etiam sperare negatum
Temporibus, modò mens adsit pia, mensq́ timore
Plena sacro, quam non rerum vesana cupido,
Vel misera ambitio, luxus fastusq́ superbi,
Nullave terrenae vitae vnquam commoda tentent;
Sed moueat virtus, moueat reuerentia Diuûm,
Veraq́ totus perfectaq́ commoda gentis.

Maiori cura suscipiendas esse diuinas causas, quàm si ipsius Oratoris essent propriae.

Ad maximos & honestos conatus prouehendos, Diuinam gratiam paratam esse.

Quisquis & hanc mentem affectu studioq; pararit,
Accipiet maiora animo iam munera ab alto
Aethere, quæ humanis iubeant tentare periclis
Maiora, & tentata modis peruincere magnis.
Siue ergo diuina paras exponere dictis,
Concipe maiores humanis spemq; animumq;.
Atque minora puta cæli quæcumque sub axe;
Vt cura, studioq; pio, sanctoq; labore
Religionis agas causam, recteq; perores.
Siue agites hominum suscepta negotia quæque,

Optimos & commodissimos affectus spontè erumpere in illis qui suas agunt causas.

Nulla minora tuis vel non aliena putaris;
Tunc natura tibi affectus animiq; parabit
Irritamenta, & flammas quibus ipse mouere,
Et turbare queas, mentemq; impellere magno
Impete iudicibus, turbæq;, omniq; coronæ,
Et trahere inuitos etiam, potiusq; sequentes.
Ipse tibi propriam cùm tu rem feceris, & cùm
Affectus prius ipse tibi conceperis altos:
Vt doleas verè vt verè indignatus, vt omni
Lætitia in rebus lætis correptus aperta
Pectora demonstres dictis, animiq; furores
(Cum iusta ratione tamen) viuasq; querelas,
Natura monstrante vias, expone, modosq;,
Fingere quos nequeat, nequeatq; ars vlla docere.

Summa totius tractationis & documenti.

Nulla igitur præcepta dabo, quibus ipse mouere
Alterius mentem valeas, sed protinus vno
Omnia concludam. Propriam bonus indue mentem,
Qualem optas aliis, tua tunc fortuna tuusq;
Continget reliquos animus, communia coget
Esse tibi atque illis cuncta infortunia, casus,

Ostēdit hominibus à natura tributum esse, vt alij aliorum fortunis & miseriis moueantur.

Cæteraq; humanam penitus variantia vitam.
„Cogit enim natura homines communibus vsque
„Motibus impelli, seu gaudia, siue dolores

" *Vita ferat, causas & cuncta pericula iungit.*
" *Et facile alterius damnum tristesq; ruinæ*
" *Peruadunt sensus nostros, & mutua tentant*
" *Pectora: concessum sed si non cuncta leuare,*
At sentire tamen nulli credam esse negatum.
Ostendunt lachrymæ ac risus, quæq; omnibus insunt
Argumenta, pari affectu similiq; dolore
Exerceri animos hominum, multumq; moueri.
Ergo cura duplex fuerit, studiumq; laborq;,
Dum finem fecisse paras sermonis habendi,
Enumerare modos causæ, & momenta referre,
Atq; animos mollire hominum, compellereq; altis
Motibus, inq; tua affectus effingere mentis.
Hæc mihi peruincet demum, hæc oratio palmam
Eripiet, quæ clausa graui fine atq; decenti est.

Summa corū quæ præcepta sunt erga perorationem.

Hactenus de arte Rhetorica, de causarum locis, de orationis partibus: nũc de ipso agit Oratore.

QVÆ causæ, quibus eruere argumenta locisve,
Qua serie inuentis vti, quæ verba petisse
Conueniat, quibus exornentur & omnia formis,
Diximus, & quales fines quæque vltima poscant.
Nunc Oratorem qualem, quantumq́, patronum
Optemus, facile expediam tibi carmine tantum.
Tuq́, adeò, quem nostra colit celebratq́, camœna,
Adsis præclarum cui dat sapientia nomen,
Hesperiæ decus eximium doctissime Iani:
Quem pietas, quem sancta Deûm reuerentia magnũ
Efficiunt; quem rara facit doctrina colendum;
Qui cunctos virtute trahis, sermone diserto
Perducis, magnoq́, tibi coniungis amore.
Te spectata diu probitas, & cognita multo
Tempore, & assiduo exemplo sapientia diua
Sublimem excelsis Iani posuere cathedris,
Et formanda tuo exemplo monitisq́, dedere
Pectora, mentem, animumq́, excelsi principis, in quẽ
Incumbit moderanda olim pars maxima mundi.
Namq́, vbi dispositis per regia gesta Philippus
Decedet serus terris, & sydera tandem
Pondere lassatus rerum melioraq́, regna
Atque decus cæli meritum, æternasq́, coronas
Sponte petet lætus vita satiatus & annis,
Carolus imperij moles, & pondera regni
Suscipiet, referetq́, & auum, referetq́, parentem:
Hesperiæ desiderium numen quoq́, duplex.
O tibi quæ doctum tentabunt gaudia pectus,
Cum celsô vectum curru grandæuus alumnum

Honoratum Ianũ genere nobilissimũ Caroli Hispaniarũ principis præceptorem hoc in libro laudat. & Oratoribus imitandum proponit.

Cùm

Cùm videas nixum ſolio, cùm ſceptra tenentem;
Tunc, quæ iam magni duce te moderamina regni
Iuſtitiam atq; fidem didicit Diuûmq; timorem,
Exercere paret, præceptaq; ſancta referre,
Pectore quæ tenero nunc Iani ſculpis, & altè
Inſinuas, regemq; paras formare futurum.
Da facilem mihi te, vatiqúe ignoſce volenti
Artibus ex multis quibus es tu maximus, vnam
Dicere, & ingenuos animos menteſqúe docere.
Et patere hic, dum Oratorem depingere conor,
Te mihi præſentem fieri, exemplarqúe colendum
Dede tuum. Nam ſi vultus veroſqúe colores
Expreſſiſſe tuos, nobis iam forte negatum
Ingenij culpa exigua & virtutibus artis;
Si tamen & primas vmbras ductuſqúe mouemus,
Inuariata tuo figentes lumina vultu,
Hoc ſat erit, non vt Ianij componere laudes,
Et faciem pinxiſſe ferar, ſed vt optima dicar
Ipſe Oratoris poſuiſſe exempla diſerti.
Iamqúe alij vates, quibus & natura benigno
Carmina conceſſit fluxu, tua facta canendo
Effigieſqúe tui veras, miranda parabunt
Edere longinquis etiam ſpectacula regnis,
Aeternaſqúe ſuo capiti peperiſſe coronas
Certabunt, tua facta omnes laudeſqúe canentes,
Diuite materia inuenta, cunctiſq; parato
Munere, & ad facilem palmam lauroſqúe vocante.
Nec minor hæc ſit cura mihi, ſi carmina Muſæ
Vberiora dabunt, & tantis commoda votis.
Imprimis quicunq; voles Orator haberi,
Mentem animumque tuum magnis virtutibus omni
Ornabis ſtudio, tibi ſit ſanctiſſima ſemper
Iuſtitia; humanoſq; ſimul quæ temperat actus,

Tranlatione ex pictura ducta extenuat ingeniū ſuū, & Honorati laudibus celebrandis impar eſſe fatetur.

Oratorem viram bonum eſſe oportere dicit.

Omnes virtutes perſtringit quibus Chriſtianum Oratorem ornatum eſſe vult.

Atq; modũ rebus ſtatuit virtus, quæq; omnia perfert
Fortunæ tormenta manens immobilis, atque
Erecta ceruice omnes contemnere caſus
Sueuit, & immotis oculis proſpectat Olympum.
Nam cui cauſa hominum cedat, cui cauſa Dei ſit
Suſcipienda, bonumqúe paret ſuadere, malumqúe
Diſſuadere petat, cui fas, cui iura parantur,
Cui fuerit commiſſa olim ſanctiſſima legum
Maieſtas, cui templa Deûm, qui publica cuncta,
Qui ſcelus inuiſum accuſet, qui ſæua nocentum
Pectora conturbet dictis, quem vita reorum
Fortunæqúe omnes tangant, ſeſeqúe tuenda
Commendent lachrymis multis & ſupplice voto:
O qualem decet eſſe virum iuſtumqúe piumqúe!
Non illum ſæui imprimis tormenta tyranni
Terruerint, non ambitio neque inania vulgi
Munera, falſus honor, vana & præconia laudis
Tentabunt; procul omnis amor, odium procul omne,
Speſqúe metuſqúe, atque omnis opum veſana cupido.
Qui ſimul vt ſuſcepta bonæ molimina cauſæ
Arripuitqúe, humeriſqúe ſuis conamine multo
Impoſuit, fulcire parans ſanctéqúe tueri,
Irruat oppoſito ventorum maxima flatu
Tempeſtas, feriant immenſi ſydera fluctus,
Terga premant hoſtes, clamor ſtrepitúſque fragórq;
Terreat incerto ſonitu, iámque ingemat axis
Orbis, & ipſa poli moles diſiecta ruinam
Oſtentet, iámque aſtra cadant, iam ſydera lucem
Cuncta negent, obſcura oculos nox occupet omnes;
Impauidus tamen obſiſtet, ſuſceptaqúe numquam
Pondera deponet, ſonitum vanóſque fragores
Contemnet, nec terga dabit, nec flectere recto
Tramite cogetur, nec reſpexiſſe, nec vſquam

Vel

Vel vultus variare suos, vel lumina tandem
Mouisse, erecto procedet vertice, & vsque
Integer optatum persistet quærere finem.
Prima igitur sit cura tibi Diuûmque timorem
Imbibere, atque altè pietatem condere in imis
Visceribus: metus ille sacer sanctósque bonósque
Efficit, atque homines nullos, nec tartara sæua
Is timuit, cui sancta calent. Diuûmque timore
Pectora tentantur, firmo tutissima vallo
Corda parat, viresque, inuictáq; robora mentis.
Tum studium formare animum virtutibus illis,
Quæ iustum, sanctumq; virum cunctisque probandũ
Omnibus ostendant: nam quamquã ex Rhetoris arte
Virtutis præcepta dare atq; ostendere, non sit:
Attamen & sanctos mores & pectora pura
Vendicat ipse sibi Rhetor, qui quærit honestum
Discipulum, patriæq; bonum populisq; suis, &
Religionis onus dignumq; aptumq; subire.
E superis delapsa olim Suadela feroces
Composuit gentes, populosq; ad iura vocauit,
Atque hominum genus in propriam properare ruinã
Auertit, vetuit cædes & robora duri
Pectoris amouit, cantu lenita coëgit
Cedere, & ad placidæ traduxit commoda vitæ:
Tantum adeò potuit placido sermone mouere.
Diuinas artes tandem diuinaq; cedens
Munera virtuti diuæ seruanda reliquit,
Inq; hominum vitam & mortales tradidit vsus;
Et voluit sua sacra illis tractanda negari,
Quos non agnoscat, proprios nec dicat alumnos
Virtus magna Deûm proles, atque vnica vitæ
Compositura decus nostræ, & quæ commoda cuncta
Afferat, atque hominum generi cælestia præstet

Diuinum timorem omnis sapientiæ & fortitudinis initiũ esse.

Rhetorica bonum virum non facit, sed exigit.

Persuasio ad hominum vtilitatem nata bonis viris maximè gaudet.

Poëticè docet Suadelam cùm è terris discederet, sua munera apud Virtutẽ deposuisse, ipsamq; Virtutem officij sui vicariam reliquisse.

Munera, conciliet paritérque hominésque deósque.
Este igitur procul à nobis, quos inclyta virtus
Dedignata suis longe penetralibus arcet:
Sacrilegas prohibete manus, scelerísque nefandi
Iniustique doli linguas fraudísque ministras;
Nostráque vos puro tantum præcepta tenete
Pectore queis simplex cordi est, queis sola placere
Sola potest virtus, queis mens cælestia tantum
Dona cupit, magnóque parat quæsisse labore.
Huic liceat penitus nostra hæc contingere sacra;
Cui studium est, cui cura genus mortale iuuare,
Sponteque pro patria procumbere, ponere magnis
Pro pietate animam rebus, grauibúsque periclis.
Hic mihi dicendo Orator suadebit, & omni
In causa eripiet palmam, cui pectus honesto
Incaluit, sociatque simul virtutibus altum
Eloquium, felix & munere præstat vtroque;
Et morum grauitate premit, dulcedine linguæ
Pertrahit, multos cogit, vel sponte sequentes
Ire viam suadet, qualem sermone diserto
Instruit ipse, ducémque parat se, primus in illam
Incumbens, paritérque mouet, vocémque pedémque:
Hunc etiam multis ornet sapientia diua
Artibus, atque omni doctrinæ munere, quisquis
Orator cupit & fieri, & præclarus haberi:
Hunc Heliconiades certent componere diuæ,
Quæque suum finxisse paret, proprióque coronet
Munere, perdoceat. Pallasque & doctus Apollo
Instruat hunc multis, quas nouerit, artibus. Ergo
Vnus erit qui sacra Deûm mysteria priscis
Scripta voluminibus norit, qui carmina vatum,
Et responsa adytis cognoscat reddita sacris,
Apperiat, non ignoret ciuilia iura,

Oratorem multis artibus instructū esse debere, quandoquidem oratoria facultas nullam propriam materiam habet subiectam: sed circa omnium artium materias versatur.

Ponti-

Pontificum leges sacras, diuinàque Patrum
Consilia, & quæcumque genus mortale iuuare,
Et fœdus seruare hominum, sanctúmque tueri
Concilium vitæ, & socialia vincula possunt.
Sæpe illi vel coniugium thalamíque iugales
Propositi dicentur enim, vel iura fidésque Oratoriæ facultati omnium artium & negotiorum rationem propositam esse ad agendum. has autem artes enumerat.
Exercet quæcumque auidus mercator, & illi
Sæpius hæredes & testamenta dabuntur,
Vel iustè repetenda olim, vel lege tuenda.
Plurimus in vitiis sermo, in virtutibus illi
Plurimus, vt scelus exagitet, defendat honestum;
Tractandum fas atque nefas, tractandáque Diuûm
Iuráque, consilium, & quidquid sanctissima suadet
Relligio, Christúsque iubet: sæpe ille monebit
Iratos animos, & mitia corda reponet:
Dissidiúmque inter fratres & iurgia sæua
Componet, dictísque dolentia corda fouebit.
Hic quoties belli cupidos, & sæua minantes
Prœlia sedabit populos! rursúsque feroci
Compellet stimulo, virésque animósque parabit,
Vt ponántque metus, vtque horrida bella capessant: Agricultura.
Non raro dicenda illi terræque maríque
Officia, & quid pastor agit, quid curuus arator:
Nauita quid præstet, quid possint astra morari Nauigatio.
Promissum officiũ, quantũ quoque turbidus Auster
Impediat facilem cursum; iactura quid illis
Auferat, an proprias merces is debeat alto
Demisisse mari, atque vndas placare tumentes,
An casus quæcumque feret magis obuia possit,
Dum trepidat metuens, sine crimine tradere ponto!
Non illi medicina vacat quicumque loquendi Medicina.
Artificem sese præstat; nam corpora primum
Rettulerit nouisse hominum, quid perferat ipsa

Membro-

Membrorum natura, labor quis commodus illis,
Quæ regio noceat, quæ sint auræq; salubres,
Quæ loca conueniat iam cultare linquere rursus,
Quæ sedes habitanda magis, cæliq; soliq;
Quæ ratio, quantum possit medicina iuuare;
Quid se posse neget, sæpe hinc miracula Christo
Admiranda magis demonstret, multaq; vitæ
Commoda constituet, multa hinc exempla parabit.

Medicinæ cognitio & virtus Christi miracula multum commendant, cùm omnem humani remedij rationem morbi quos ille curabat superent. Vtilis etiam medicinæ cognitio ad exempla multa obseruanda Architectura.

Non modicum nouisse etiam conduxerit artem
Aedificatricem qua tantum Græcia quondam
Floruit, & nostris qua gloria magna Latinis
Accessit, dulcis nimium neque inutilis vlla
Parte labor, quæq; ingenium mentemque docendo
Illustretque acuatque nimis, quæque vrbibus atq;
Principibus magnum decus addat, & vndiq; magna
Commoda, quæ tutos reddat sub mœnibus altis,
Securosque paret somnos, quantumlibet hostis
Vicinum statuat vallumque, armisque animisque
Sollicitet turbare, tamen præcinctaque muris
Oppida, & excelsis templis & turribus ipsa
Mole minas discant hostis contemnere sæui.
Multaque præterea sunt artis commoda, vel tu
Templa locanda pares, circos, fora publica, portus
Persuadere: nihil facies nisi protinus artem
Noueris, & quanta humanæ vel commoda vitæ
Continet, atq; decus, tum qua ratione minora
Maius opus faciantque magis dispendia pulchrum.

Architecturæ summa ratio.

Illam etiam tibi præcipiam cognoscere partem
Artis & ingenij, cui quondam Græcia multum
Romaque detulerat laudis, Musisque putauit
Esse parem, quæ naturæ speciesque & odosque
Aemula depingit, mortales fallere sensus
Ausa quidem, quæ pulchra oculis spectacula promit.

Pictura.

Quæ

Quæ ſiluas pingit, tacito quæ flumina curſu,
Quæque irritantes ſitientia pectora fontes,
Effingitque hominũ atq; Deûm pulcherrima quæque Ex pictura multa naturalium rerum cognitio & multa exempla petuntur.
Corpora ſolerti ſtudio dulcique labore:
Multa tibi exẽpla hinc, multa ornamenta parabis
Dicendo; non vlla magis celebrata diſertis
Ars fuit, vtilior've magis, magis omnibus vnquam
Solicitata modis: vt poſſis credere doctos
Huic ſimul & parti intentos Muſiſque vacaſſe,
Tãtũ operæ & Veneris tantũ ſupereſſe putandum eſt,
Vtque vrbes, vt templa Deûm, fora, phanaque ſemper
Ornauit, propriiſque dedit fore pulchra theatra
Muneribus, ſic dicendis concedere rebus
Magna poteſt ars hæc quondam ornamenta parare.
Sæpe equidem (fateor) dum dicere pulchra frequẽter
Curarem, cupiduſque diu meditata profari,
Rerum exempla auidus peterem, ſed plurima paſſim Petrus Villegas Hiſpalenſis optimus vir, & pingendi peritiſsimus.
Obuia damnarem, memini petiiſſe diſertum
Villegam pulchrè cui pingere numina docta
Conceſſere manu, & magnis virtutibus altum
Ornari ingenium voluere, & dulcia cuncta
Munera cum ſuaui vultus grauitate dedere.
O quanta indè tuli ſemper quàm multaque vitæ
Exempla, atque operum formas, rerumque colores,
Dum ſequor intendẽs arti mentémque animúmque,
Dúmque ipſum intueor multa & præclara loquentẽ.
Tandem nulla tibi ratio non cognita rerum,
Nulla tuam mentem ars fugiat, quæcumque iuuare
Officio ſolet, aut rurſus neglecta nocere,
Illuſtratque homines, aut vitæ commoda præſtat;
" *Sæpe tibi occurrent dicenda, ſæpe probanda;*
" *Sæpe dabunt exempla tuis & lumina verbis,*
Nec ſtudium præſtaſſe illis operamque pigebit.

Nil

» *Nil adeò exiguum est, nihil aspernabile, quod non*
» *Sit didicisse magis pulchrum, potiúsque beatum,*
» *Quàm falli, cùm fortè petet tibi quæstio tales*
» *Res agere, aut vsus, seu tentans omnia casus.*
Nec nos cuncta tibi hæc tamen addiscẽda monemus,
Aut manibus tractanda damus, sed mente vidẽda,
Mente reponenda est ratio, ingenióque sagaci,
Nosse decet, quid quæq; velit, faciátque, paretq; ars;
Vtile quid vitæ efficiat, quæ commoda præstet,
Nec labor hic nimium durus quando omnia sese
Munera coniungunt cognatis finibus, atque
Materia interdum communi, aut denique in ipso
Officio socias firmas speciésque sequuntur.
Nam belli quicunque rudis Martísque cruenti
Non fuerit, turmas componere nouerit, atque
Iungere equos curru; ferrumque & sulphura tetra
Occuluisse caui sciet in penetralibus æris,
Et iaculum torquere manu, celerémque sagittam
Aptare, atque arcum distentis tendere neruis,
Multáque præterea belli instrumenta mouere
Doctus erit; sic ferri illi, sic sulphuris atque
Neruorum natura patet, sic vsque feroces
Nouit equos, currúsque leues, calamíque volantis
Signa tenet, multas sic denique concipit artes.
Omnia quæ ingenio inuenta, aut exercita quæ sunt
Ingenio lustrare datur studióque domare
Has artes, atque hæc rerum documenta secutus
Orator si nostra simul præcepta tenebit,
Maxima præstabit vitæ & sermonis habendi
Munera; magnus erit dicendo, magnus & vsu
Viuendi, populósque sibi turbasq; virorum
Conciliare prius norit, mox reddere dictis
Parentésque sibi, & trahet in sua iura vocatos.

Non omnium artiũ exactissimam peritiam postulari, sed nullius ignorationem.

Maximam esse humani ingenij vim ad artiũ cognitionem, præsertim cùm artes ipsæ plerumq; inter se conueniãt, quod exẽplo probat.

Sed

Sed frustra quis nostra velit præcepta subire,
Frustra omnis labor & studium profunditur omne, De memoria, quæ omnium rerum & verborum thesaurus est.
Ni memori valeat mentis componere cuncta
Conceptu, & retinere simul res verbáque cuncta.
Mirandas natura dedit mentique animóque
Discendi vires, atque arctis abdidit amplas
In spaciis penitus sedes, vt maxima rerum
Contineat simulachra animus, pluresque figuras,
Temporis antiqui historias, longámque dierum
Annorumque trahat seriem, momenta sequatur; Memoriæ laus.
Et loca cuncta suis spaciis præsentia semper
Contineat: fontésque vrbésque & flumina, portus,
Et quæcumque tenet lato imperióque gubernat
Aequora Neptunus, scopulos malè tuta carinis
Freta simul, syrtes, quæcumque pericula tandem.
Iam verò tot signa poli, tótque astra, tot ipso
Dispositas cælo formas rerumque figuras,
Tot numeros viresque tenet, tot nomina tótque
Pondera, tot rerum species, tot concipit vsque
Res priscas, & quas paulo conspeximus ante,
Vt credas posuisse Deum sedésque capaces,
Et loca, quæ mundi formásque modósque tenerent
Finibus angustis nimium nimis orbibus arctis,
Atque adeò hinc artes omnes, hinc maxima vitæ
Commoda nascuntur, rerum prudentia nobis
Ducitur hinc, quoniam frustra labor omnis & vsque
Discendi indefessa foret mortalibus ægris
Cura omnis, si non concessum munere Diuûm
Mente animóque agitata diu componere certis
Sedibus, inde adeò officio repetita fideli
Quærere, præsentésque olim depromere in vsus.
Hoc tamen atque alia id generis voluere labore
Numina constare assiduo, námque illa veterno Memoriam cura & studio excolendā esse.

Pars

Pars animi capitur nostri magis omnibus vnā,
Et torpet non culta diu, virésque remittit,
Angustátque locos, & sedes contrahit omnes.
Memoriam multis caussis minui. *Multa etiam patitur discrimina, sæpe senectus*
Perturbat memorem sensum, positásque per annos
Effigies delet rerum, vel singula certo
Membra mouetque loco, & cæcis conuoluit aceruis:
Sæpe etiam adueniens morbus vim mentibus illam
Abstulit humanis, & pigra obliuia rursus
Imposuit: vidi qui nomina chara suique
Sanguinis atque sua obliti, perdiscere rursus
In teneri infantis morem coguntur ab ipsis
Principijs formas, & nomina quærere rerum.
Tantam animis molem, & tantam contagio labem
Corporis adiungit, terrenáque semina miscet.
Sed quamuis natura dabit felicia mentis
Solent qui facilè capiunt, facilè obliuisci. *Principia, atque animum facilem, tamē vsque fidelē*
Sæpe negat, memorémque diu contingere sensum:
Sunt etenim quibus inuitis hærere recentes
Et res & voces soleant, & protinus ædant,
Quæcumque exiguo modò percepêre labore.
Hæc tamen & subitus motus mox mentibus ipsis
Pulcherrima similitudo ad facilitatē & difficultatē memoriæ ostendendā. *Deijcit, & facilis deturbat casus, vt olim*
Quæ molli signata luto traxere figuram,
Continuo fugisse solent, residéntque soluta:
Rursus & illa magis durant, quæcumque notantur
In ceris, aut sunt cretæ commissa tenaci.
Sic tardæ interdum mentes, quas fingere cura est,
Et melius retinere solent, & reddere certum
Siue, inquit, bona, siue minus felici memoria præditus sis, illa semper est excolenda. *Depositum, nomenque sibi fecisse fidele.*
Siue ergo natura sequax penitusque beatum
Ingenium tibi sit, Diuûm non sperni to dona;
Sed gratus, iubeo, agnoscas, curaque frequenti
Mune-

Munera commissa exerce, & meliora colendo
Effice, neu cælum infensum, neu sydera reddas
Ipse tibi, neu te dignum cui plura negentur.
Siue parum felix campus, salebrosaqúe mentis
Contingat natura tibi, non desere mœstus
Fortem animum, sed cura omni assiduóque labore
Peruince & steriles campos, fœcundáque cultu
Redde sola, atque tibi egregiam proponito laudem,
Téque para ad pulchram assiduo certamine palmā:
Néve minora tibi promittas, Numine dextro
Contingent sperata tibi, durúmque laborem
Et curā, atque animum fortē, spémq; astra probabūt;
Et se victa tibi subdent, cedéntque iubenti.
Ergo animum peruince tuum, curámque frequētem
Admoueas, exercendo & peruiceris omnem
Duritiem, noménque tibi per sacula pulchrum
Compones; quódque inuideat cui fortè benigna
Indulsit facilè ingenium natura animumque.
Multa igitur disce, atque animo concepta reuolue;
Atque agita aut sacras Leges, vatúmve sacrorum
Responsa, & celebres hymnos, & carmina Regis
Iessiadæ, quibus ô quantum sapientia diua
Indulsit! quantásque & opes quantásque parabit
Diuitias, quicumque sacris ediscere mentem
Carminibus sacrísque paret se legibus altè
Imbuere, & quæcumque libris sententia sacris
Eruitur, mandétque animo, penitusqúe reponat:
Inde etiam atque etiam repetat, quandoque canendo
Hæc referat, quandoque leuet fastidia vitæ,
Atque iter imminuat longum, durúmque laborem:
Hæc memori voluens animo, dulcémque camœnam
Prouocet, aut si quæ peragenda negotia dentur:
Hinc repetat similes species, & commoda rebus

Psalmorum encomium & totius sacræ scripturæ ēquam ediscendam Oratori Christiano suadet.

Memoriam rerum quæ ediscūtur meditatione & repetitione firmari.

Consilia, exemplumque graue, aut contraria gestis
Gesta trahat, quæ cuncta simul iam conferat, atque
Quid pulchrum, quid turpe putat, dignoscere curet.
Sic agitata animo & multum repetita parabunt
Aeternas in mente domos, semperque manere
Gaudebunt, vbi tam grato se excepta probarint
Hospitio, inque omnem euentum se commoda semper
Præstabunt, referentque operis fructum atq; laborũ.

Multa etiam alia ediscenda esse, siue prosa oratione, siue carmine scripta sint

Nec non multa tibi sunt ediscenda priorum
Dictata, atque animo penitus retinenda fideli,
Quæcumque aut prodesse queant, possintve iuuare,
Et fructus retulisse olim operæ atque laboris.
Siue illa incessu plano gressuque soluto
Dicta suis grauiter fuerint auctoribus, inde
Inde pete, & committe animo, quæ sæpe reposcas.
Seu numeris astricta magis, magis & pede certo
Procedant, certis parentia legibus, atque
Musarum assuefacta modis, sonitusque secuta,
Quos Helycon, quos sacra audit Permessidos vndæ.

Carmina multum memoriæ accommodari.

Hæc melius sese insinuant, & mentibus hærent
Dulcisonis admissa modis suauique lepore,
Et numeris sese facilè associantibus intra
Labuntur, mox clausa animo penitusque locata
Perdurant, ponuntque sibi gratissima semper
Confugia & sedes, iam cedere nescia, sed se
Conseruant iisdem numeris, atque ordine queis se
Ingessere, nec hinc penitus discedere possunt;
Nam si forte aliquid cedat, missoque vagetur
Ordine, continuo in numerum reuocabile rursus
Cogitur, & socium turba clamante recurrit.

De memoria quam Artificialem vocãt.

Sed quoniam nil non mortalis tentat egestas,
„ *Quæque negat natura homini, tamẽ improbus audet*
„ *Explorare labor; quædam concedere casus*

Assolet,

,, *Assolet, & veniens tardo experientia gressu.*
Hæc vada tentare, & vetitos contendere in vsus
Mens hominum fuit ausa olim, ingeniúmque negatũ
Fingere, & inuitis componere protinus astris:
Et vitia assiduo tamen emendare labore.
Quando igitur rara hæc memoris sunt munera mẽtis
Concessa, & locuples rerum thesaurus habetur
Haud facile, inuiditque homini natura bonorum
Plurima, tentatum est animum molimine multo
Fulcire, atque opere admoto reparare labantem:
Additus arte labor, lustrandóque omnia quosdam
Inuenere locos, vbi ponere nomina rerum
Et rerum effigies possent, móxque inde petita Antiqui ad artificialem memoriam quædam loca nota obseruabãt, in quibus rerum imagines & verborum notas cogitando locabant.
Ordine fingebant certo, certáque figura,
Sedibus inque suis ponebant singula cauti.
Vt si virtutem vellent laudare deorum
Progeniem, quæ sola potest mortalibus ægris
Curas & miseræ discrimina pellere vitæ;
Solaque post obitum facere & seruare beatos, Exemplum rei in locis ad memoriam parandam dispositæ.
Atque suos tandem in cælum sedésque supernas
Tollat, & æternis iubeat discumbere mensis.
Primo ergo ipsa loco virtus efficta manebat
Inter cælicolas, collumque amplexa parentis
Illa Iouis, quamque ille volens gratusq; foueret.
Parte alia virtus miseris mortalibus astat,
Pocula proponens certa & medicamina cunctis,
Queis animi curet morbos, curásq; nocenteis
Depellat, mox visa sacrum conscendere Olympum;
Ducere mortales secum, sacrisq; locare
Sedibus, æternásq; illis concedere mensas.
Hæc loca sunt libris olim celebrata priorum,
Artifici deducta modo, serieq; decenti
Disposita; hic rerum series & verba solebant

Ponere, & ad certos vſus repetiſſe parata.
Hinc aliquis multa extemplo ſibi carmina multis
Audita à pueris retulit, non fallere doctus.

De Seneca hoc narratur.

Eſt aliud genus artificem tibi ponere mentem
Quo poſſis, nec certa minus dat pignora fidum
Reddere depoſitum, nec nos ea cura fefellit,
Nam ſæpe experti officiumq́; operamq́; fidelem
Vidimus, in numerum certum quantumlibet vſque
Ingentem charos opus eſt componere amicos,
Nomina grata mihi, & numquam de pectore nobis
Elapſa, atq; omni præſentia tempore noſtris
Mentibus, hos certa diſtinximus ordine quondam,
Et ſerie certa atque notis: tum protinus illis
Quæcumque aut dicenda forent, animóve tenenda,
Commiſi; quibus & verbis, quóve ordine vellem
Dicere, propoſui tacitus ſic ſingula cuique;
Vt facerem mihi præſentem, iámque omnia coram
Diſſererem, voceſq; omnes & cætera fingens.
Atq; illum præſentem animo, & mea cuncta notātē
Fingebam, mox diſcedens ſeruanda reliqui
Cuncta illi, in proprios vſus, aliumq́; petebam;
Moxq́; alium, atq; alium ſocium quam plurima vellē
Nomina reſq; animo committere, cuncta parabam
Commiſiſſe ſuo diſponereq́; ordine charis
Aut ſociis, aut cognatis, aut deniq; amicis:
Sic vbi iam ratio exigeret, vel dicere cauſam
Relligionis apud populum, vel principis aures
Tentare, & rerum molimina ponere certis
Vocibus, aut magno in ludo certamina docta
Suſtinuiſſe, diem totum perſtare parati,
Noſtraq́; diſſerere, & multis rationibus vſq;
Firmare, & contra iaculata retundere tela,
Senſimus hanc artem certam, nec me illius vnquam

Ars memoriæ à Poeta excogitata: amicorum & familiariſsimorum effigies in mente certo ordine collocare, reſque ediſcendas illis ordine committere. hic modus facillimus fuit Poetæ noſtro, cui amici omnes quos plurimos habet, nunquã memoria neque quotidiano ſermone excidunt.

Magnum ludum vocat Gymnaſium publicũ litterarum.

Pœnituit, quare hanc iubeo ne neglige Gaspar.
Quidam etiam meminisse docens, molitus & arte Damnat Petri Rauenatis præceptum de paranda memoria, proposita puellæ amatæ imagine.
Quæ mentem firmare queat, multumq; fidelem
Reddere; præcepit, si quisquam forte puellam
Ardeat, hanc animo quoniam non deseret vmquã,
Huic rerum meliora libens, huic optima scitu
Committenda paret prudens, & dulcia fingat
Colloquia, atque illi cuncta hæc seruanda relinquat;
Mox vbi vel ratio vel tempus postulet, illam
Mente adeat, positumq; petat, quæratq; relictum:
Sed fuge præceptis Gaspar fallacibus vmquam
Parêre, & monitis nostris accede rogatus.
Principio non vlla tuos percellere sensus
Pulchra puella queat, nec dulces pectore flammas
Concipias, namq; ingentem tibi protinus ignem
Prædico: quæq; exiguo scintilla calore
Prima tibi fuerat, iam magna incendia cordi
Iam dabit ingentesq; rogos, quósque ipse Typhœus
Aspiciens leuiora sibi tormenta parari
Gaudeat, atq; suam sortem soletur. Amorem
Deuitet quicumque cupit sapientibus esse Mira & artificiosissima Amoris detestatio.
Persimilis, quicumque sibi reliquisq; parabit
Prodesse, hanc fugiat pestem, sæuumq; furorem
Inuisumq; Deum Musis, namque omnia sacra
Contemerat, dulcésque choros cantusq; prophanat,
Atque adeò quicumque semel fera vulnera sensit,
Quæq; Amor immisit, quæ fixit tela medullis,
Prima sui hunc rapiuntq; tenentq; obliuia, nec se Amor memoriam rerum omnium perdit.
Perditus agnoscit, patriam charosq; propinquos
Deserit, & rerum contemnere maxima gaudet;
Non honor hunc, non diuitiæ, non tangit honesti
Cura, decus proprium, simul optima neglgit vsque
Officia, atq; odit socium meliora monentem,

Atque infantileis lusus curasq́ frequentat,
Et leuibus totus studiis incumbit, & omnes
Deridet, quoscumque iuuat sapientia, quosq́
Et rerum decus exercet, quos Diuaq́ virtus.
" *Tantum adeo refert curas admittere edaces;*
" *Aq́ue sinu exiguos fouisse Cupidinis ignes.*
Sed quaenam poterit ratio, quae forma iuuare,
Vt meminisse queat rerumq́ atq́ ordinis atq́
Verborum, quemcumque sui non tangere cura
Vlla potest, animumq́ miser mentemq́ perire
Non sensit, puero similis vilissima tractat.
Nonne vides quae iam facies, quis vultus amantis,
Quis color atque tremor sit toto in corpore, quando
Mente colit charam (sua tristia fata) puellam!
I nunc & sensus rerum seriémque modósque
Verbaq́ dicendi atque artem committe puellis,
Vt decus omne tibi pereat, plenóque theatro
Dedecus ipse tuum prodas, turpemq́ pudorem.

Alia ratio ad parãdum memoriam artificialem optima, atque certißima, quę & ad facile percipiendum, & ad diu retinendum ea quae percepta sunt conducat.

Sed tamen ipse tibi possim praescribere certam
Discendi formam, & numquam fallentia mentem
Dogmata: namq́ omnes (fateor) tentauimus olim,
Expertiq́ sumus, quas quisque ostenderat artes;
Caetera sed tandem damnauimus: hanc ego primus
Composui, hac vsum me etiam saepissime numquam
Poenituit, certam reperi, semperq́ fidelem.
Nec mihi praesentes hac tantum contulit vsus,
Sed diuturna etiam promittit commoda, namq́
Radices in mente locat, facilique labore
Exiguo & cultu producit cuncta, iubetq́
Perstare, aeternumq́ facit dictata manere.

Primum huius artis praeceptum est, res ipsas ordine disponere, considerando ea quae rebus secun

Principio rerum quas dicere contigit omnem
Naturam inspicias iubeo, & primordia prima,
Et quae sint elementa prius dignoscere cura:

Mox

Mox etiam effectus rerum fructusq; repone,
Qui certi, quive incerti, qui scilicet omni
Tempore prouentant, qui raro; hæc singula cautus
Perpende; & iam quas formas, quæq; extera iungat,
Associéntq; sibi, postremo exquirito fines;
Atque euenta petas rerum, & proprio ordine cuncta
Discute; mox breuibus discussa exponito chartis,
Ordine quo primum deducta, ac nota fuere.
Ergo cuncta tibi semper disponere primis
Principiis, atque ad certum deducere finem
Præcipio; atque obiter quæ sunt cognata locare,
Quémque dedit rebus Natura, hoc ordine nunquã
Neglecto, certósque modos assuesce parare,
Atque viam certam, qua possis quærere quidquid
Vel ratio dederit, vel sors improuida forsan
Obtulerit, subito atq; oblata efferre iubebit.
Hæc vbi dispositis comprenderis omnia formis,
Ordine quæque suo componens; verba parabis
Dicendiq; modos, propriasq; aptasq; figuras,
Queis ornes dicenda; tamen non longius illa
Deducas, non obscuris inuoluere pergas
Vocibus, & duris nimium; sed commoda semper
Quæsieris, & quæ cognata vocabula rebus.
Namq; etiam seruant seriem, seséq; vicissim
Nomina contingunt, vt res, vtq; ordine nobis
Res olim natura dedit, sic ordine iussit
Componi voces ratio, totusq; suas res
Consequitur dicendi ordo, speciésque genusq;,
Vt rerum sic verborum: nec discrepat vllo
" *Limite ab indoctis sapiens, nisi nouerit & res*
" *Ordine quasq; suo prudens distinguere, & idem*
" *Iungere, tum voces aptas componere rebus.*
Hoc igitur sequere, & verbis vestire propinquis

dum naturam insunt, & quæ secundum accidens.

Omnis quæ cognoscuntur ad rem pertinere, disponẽda sunt paucis verbis, & dialectico stylo in tabella, deinde eodem ordine in orationem exornanda & amplificanda.

Verborum & figurarum ornatus facilis sit, & ad sermonem communem accommodatus. Vt inter res ipsas ordo & series inuenitur, sic inter vocabula rerum quædã quasi cognatio est.

Propriis vocibus maximè vti oportere.

Res omnes assuesce mihi, & tua doctus habebis
Munera, nec propria certus priuabere laude.
Sed si quando alias voces transferre libebit,
Et propriis te vti semper, iam tadia tentant:

Translatis verbis quomodo vti deceat.

Scilicet & facias, concedo: sed omnia tandem
Sunt fines habitura suos, formamq́; modumq́;,
Et genus & series etiam seruatur in ipsis
Translatis, & certa sequi se nomina iungunt,
Seq; vocant ipsæ voces, gaudentq; propinquis
Nexibus astringi, atque solent disiunctæ dolere,
Et mentem vexare etiam discentis, & ipso in
Tempore deficere, & cassum reddisse laborem.
" *Siue igitur propriis verbis, seu dicere tentes*
" *Translatis, nunquam naturas desere rerum,*
" *Atque pares rebus voces, & nomina prudens*
" *Compone, hæc iubeo; pulcherrima & optima semper*
Ornamenta tui fuerint sermonis habendi.

Alterum præceptū ad memoriam artificialem parandam, vt quæcumque cōposuerimus propria manu, & certis notis & characteribus scribamus.

Et quoniam totam exhibeo non inuidus artem,
Quam mihi donarunt Musæ studiumq́; laborque
Omnia tentanti, præcepta hæc vltima tradam.
Quidquid erit, quod tu certa ratione modóque
Dispositum teneas, atq; his, quas diximus antè,
Artibus ornatum, hoc propriis describere signis
Atque characteres proprios depingere disce:

De scribendi studio & ratione quam hoc loco multum commendat.

Imprimisq; & scribendi non vltima cura
Sit tibi, pingendique notas elementáque pulchra;
Gratia magna quidem pulchrè scribentibus vsque
Contingit, gaudent omnes laudántque legendo
Scripta charactere eximio, quales meus olim

Benedictus Arias poetæ pater scribēdi dexteritate maxima præditus fuit, cuius multa extant monumenta eruditionis plena, & elegantissimè scripta.

Fingebat genitor; possunt queis cedere prælis
Nobilibus quicumque libri excuduntur, & ipse
Hæc chari monimenta patris, hæc pignora mecum
Conseruo, Astrorum motus cælique meatus

Scripserat ille mihi senior, pulcherrima nato
Dona, labórque ipsis ipsis quoque pulchrior astris,
De quibus ille mihi præcepta probanda reliquit:
Non homini vox talis erat, non dulcior ulli
Cantus, & ingenium nulli mage dotibus auctum
Crediderim, maior fuerat non gratia vultus,
Atque manus: quicquid dixisse, egisse pararet,
Cedebat facili ductu: testis mihi certus
Temignus, Legio Hesperiæ quo præsule quondam
Gaudebat, namq́ue ille mei monimenta parentis
Et spectanda olim & cunctis laudanda ferebat.
Illi bis duodena dabatur epistola nostro
A genitore, notis variis depicta, nec vna
Alterius, præterquam aut signa aut nomina tantum
Auctorem testata suum sub fine, tenebat.
Atque adeò iam hæc barbaries quoq; maxima nostris
Exulat Hesperiis, quæ quondam insederat altis
Nobilium infelix in mentibus vsque laboris
Et pulchri studij ignaris: nam turpe putabant
Ingenuo vel scire notas depingere pulchras:
Tantum adeò valuit mentes inuertere torpor.
Attamen (Hesperiæ melius lucentibus astris)
Nobilium iuuenum cessit iam hic mentibus error,
Inter & ingenuas artes numeratur & illa,
Scribendi pulchrasq́ue notas dignasq́ue Camœnis;
Quales docta manus nouit depingere Petri
Veleij; quales noster Chirosius, actu
Gaspar amicitiæ exemplar, sanctaq́ue meumq́ue
Et decus, & nostræ dulcissima pignora vitæ.
Ergo scribendi curam laudamus, & artem,
Et Musis dignam sacris, diuaq́ue ministram
Mnemosynes; namq́ue illa solet persæpe iuuare
Mentē hominis: didici expertus, cū carmina, cūque

Idem Benedictus poetæ pater & vocis suauitate, & musicæ peritia excelluit. vultu autem & aspectu dignissimo erat.

Citat testem Temignum Legionensem episcopum, qui epistolas à Benedicto patre sibi missas ostendebat.

Damnat maiorum nostrorum iudiciū, qui rectè scribendi studium tanquam nobilitati minus aptum reiiciebant.

Petrus Veleius nobilissimus & eruditissimus scribendi peritia laudatus. item Ioannes Chirosius & nobilis & apprime doctus, & poeta cultissimus. nec non & Gaspar Veleius ipse.

Mnemosyne. Memoria.

Ipse meis digitis descripsi multa, soluto
Sermone; ediscenda mihi, populumque docenda
Christicolûm, pietatis opus, sanctúmque timorem,
Spémque fidemque, & multa adeò mysteria Christi;
Ipse meis posui digitis, certásque figuras
Depinxi, longásque notas, facilésque legendo,
Distinctásque locis certis: nam gratia magnis
Multa notis certè suberit, velut ipse notaui:
Vtilitas nulla exiguis, quas fallere certum est
Primum oculos, & mox mentem, fugiuntque videri,
Et breuitate latent nimia, mentique negantur.
,, *Magna igitur pingam quæcumq; ediscere curem.*
Hæc vbi disposui scriptis, deciésque relegi,
Hærent, & nostræ semper præsentia menti
Assistunt; atq; ipse liber mihi fingitur intus,
Et sese ostentat dicenti: vtque ipsa legendo
Pagina versa mihi fuerit, sic vertere sese
Ipsa solet tacito in corde, ostenditque videndam.
,, *Hæc ergo memorem mentem certámq; parabunt,*
,, *Naturæ constans ordo, vocúmq; figura*
,, *Apta ipsis rebus; propriámq; hæc scripta per artẽ,*
Quam poteris pulchris formis, & sæpe relecta.
Si tamen exoptas memoris miracula mentis,
Et cupias animo mortalem excedere sortem,
Par superis meminisse velis; mea carmina nunquam
Id tibi monstrabunt: nec enim diuina monemus,
Nec molimur opus nullis imitabile, quando
Ingenio id fuerit nostro, nostrísq; negatum
Viribus, & nulli contingere vidimus vnquam,
Præter Honoratum doctum, cui Numina tantum
Concessere animi virtutum, ac tanta dedere
Munera, quanta olim tanti decuere magistrum
Principis, & quæ etiam nullis cognouimus ante
Exem-

Maioribus litteris multum iuuari memoriam.

Tertium præceptũ, scripta sæpe relegere.

Summa præceptorum quæ ad memoriam artificialem pertinent.

Parecbasis in qua Honorati Ianij memoriam cum plurimarum artium peritia laudat.

Exemplis, & quæ nostri meminisse nepotes
Non poterunt exempla suis sentire diebus.
O quoties Mœcenatem hunc miratus ab ipso
Sydere, quo tellus pallentes discutit umbras,
Donec in occiduo demergitur æquore Phœbus,
Officio astantem vidi, cùm plurima turba
Hunc adit, atq; huius gymnásia docta frequentat;
Quiq; colũt Musas, queis sunt sacra carmina curæ,
Qui studium exercẽt linguæ eloquiumque disertum;
Quósque tuum Phœbe inuentum, medicina salubri
Detinet auxilio; quos publica iura forumque
Exercet, iamque astrorum mundique periti
Hic orbem, hic maria ac terras metantur, & altè
Tempora discutiunt, motus quos sydera toto
Fixa polo seruent, atque hic quem maxima rerum
Delectat Natura parens, causásque notare
Cogit, & in rebus elementa inquirere cunctis.
Hic quicumque modos vocum, qui carmina neruis
Aptat, & intonsi pertractat Apollinis artem:
Non pictor, non & sculptor, seu marmore siue
Aere sacros ducat vultus Diuûmque figuras,
Et veterum artificum certet superare labores,
Hic cessat, non ingenij quicumque probati
Laude aliqua nomen pulchrum famamque tuetur.
Omnibus ille vacat gratus, cunctosque tuetur
Officióque fouet docto, & certissima reddit
Responsa in quacumque illum quis consulit arte.
Iamq; adeò quisquis Diuina oracula sacris
Scripta voluminibus celebrat, legesq; frequentat,
Et monitus Diuûm, vatumq; arcana piorum;
Huc conferre solent quidquid didicere legendo,
Hinc petere abstrusos sensus, quicumque latere
Et fugere humanam mentem ingeniumq; videntur.

Ipse

Ipse ego sæpe domum (fatear) miratus, & altum
Ingenium, doctusq; magis meliorq; redibam:
Vnde tibi tantum mentis doctissime Iani,
Unde fluens indefesso tibi pectore torrens
Dicendi? vnde & tot spacium, tot tempora rebus
Discendis, quando & Marti bellisq; vacabas?
Unde recordandi vires, & cuncta locandi
Ordinibus propriis, vt non confusa ferantur,
Vt prodas, mox quæsitus, non omnia tantum
Momenta, & methodos omnes, quæq; artibus insit
Materies, sed scriptorum tibi pagina multa,
Auctoresq; ipsi toti certo ore citentur,
Seu Graio sermone petam, seu forte Latino,
Seu Tusco, siue & Gallo? nam plurima linguæ
Ore sonas facilis discrimina, quæ tibi magni
Inuideat Ponti princeps; namq; ille disertus
Bisduodena suis totidem distantia linguis
Iura dabat populis quos sub ditione premebat.
Hoc ego temporibus modò non imitabile nostris
Quod tibi felici donabant Numina sorte,
Iam non vllis componam versibus vmquam:
Hæc superos poscenda puto, non arte petenda.
Sed quid tam longam Gaspar conteximus artem,
Tantaq; verborum & rerum præcepta mouemus?
Vt quod Musa mihi spacium præscripserat omne,
Imprudens penè implerim: & loca parua supersint,
In quibus ipsa suos viuens prolatio motus
Explicet, & numeros & partes compleat omnes;
Queis tantum valet, vt merito sibi præmia palmæ
Sæpius eripiat, nulli concedat honorem
Parti alij, iubeatq; omnes & cedere cogat.
Se iactet, viresq; suas, queis pectora cuncta
Impellat, fortisq; trahat multumq; fatiget;

Ad Mitridatem alludit multarum linguarum peritum.

De pronuntiatione, cui quidam in orando palmam tribuit.

Donec

Donec peruincat, cogatq́; facessere, quidquid
Persuadere olim cuperet, votisq́; fruatur.
Quod si carminibus breuibus non passa doceri est,
Dedignata locum angustum, tempusq́; modumq́;,
Et nimis arcta sibi damnet sedilia, rursus
Conueniat, totam tibi quam præscripsimus artem,
Diruere; inq́; breues constringere cuncta figuras,
Dicta prius quæcumq; mihi, totumq́; parare
Huic operi & spacium & tempus, describere & artis
Hanc vnam potius partem, cui cætera cedunt:
Sed tamen interdum breuibus tentanda putamus
Munera, quasq́; sibi viuens prolatio partes
Vendicat, atq; opere in toto dicentibus ipsa
Commodat, orandiq́; omnes concedit in vsus.
Omne adeò, quodcumq; animos impellere tentat, Pronuntiationis vim maximam esse ex naturali consideratione ostendit. Sensus exteriores animæ ianuas esse.
Atque intus penetrare parat, secretaq́; mentis
Afficere, externos primum pertingere sensus
Conueniet, namq́; hi primi mentisq́; animiq́;
Custodes, primiq́; duces, rem protinus omnem
Excipiunt venientem, ad primæ & limina mentis
Admittunt, proprioq́; parant examine primum
Explorare, nec inuitis tu sensibus vnquam
Pertinges hominum mentes: ea munera prima
Scilicet isq́; labor, primum percellere sensus,
Multiplicesq́; animi portarum tangere postes;
Et petere hinc ad secreta penetralia mentis
Occultos certosq́; aditus, & sæpius omne
Pondus, & in causis momenta tulisse videmus,
Si quis permouit sensus, animiq́; ministras
Prouidus affecit vires, & cedere iussit.
" *Tantum operis, tantum imperij Natura putatur*
" *Permisisse ipsis iam primum sensibus, vt si*
Impulsi externis fuerint victiq; figuris,

Alli-

Alliciant penitus mentem, cursúque secundo
Deducant, aut expugnent, & cedere cogant;
Sed non tam rerum vires & pondera possunt;

Sensus affectu magis quàm ratione expugnari.

Non tantum ipsa potest series, non omnia tandem
Artis multiplicis molimina pellere duros
Et sensus placare omnes, non vincere tantum,
Quantum hæc vna potest dare iam prolatio, quando
Sensibus aptat se cunctis, conatur & omni
Parte reluctantes multa peruincere mole:
Et nihil aggreditur vanum, nil tentat ineptum;

Rationes & argumenta ad intellectũ vincendum parantur affectus ad sensus permouendos, qui quidem affectus pronunciationi seruiunt.

Omnia sed certa & nunquam fallentia tangit.
Iamque igitur reliqua occultam pertingere mentem,
Secessúsque animi internos penetrare fatemur,
Atque agere interdũ, sed maxima & optima tãdẽ
Vendicat vna sibi recta hac prolatio causis
In cunctis, atque vna solet peruincere, quod non
Vel potuit res ipsa olim, vel copia fandi.

De voce.

Primum igitur vox ipsa tibi formanda paretur
Quæ motus animæ internos, quæ verba referre
Sola potest, nec enim sine voce hæc dicere quicquam

Vocis natura, formatio & vis.

Continget, velut illa animi meditata per auras
Atq; agilis penetrat spaciis distantibus aures
Interpres Diuûm atq; hominũ, sacra munera magni
Mercurij, apta hominum socias coniungere turbas.

Vocis varia ex natura.

Hanc igitur qualem dederit Natura, videndum est;
Nam variis olim formando finxerat ipsa
Nos omnes natura sonis, & dispare cunctos
Gutture disparibusque dedit sonuisse figuris.
Hic grauiore quidem sonitu, ast hic præstat acuto;
Hic magis obscuro, claro hic, at flectitur ille
Et medias rumpit voces, & deficit; ast hic
Perpetuo ductu perduxerit integra vocum
Munera: iam mollis vox quædam fœmineumque

Perso-

Personat; aut trepidans pueriles concitat ictus:
Sunt alia & vocum discrimina, siue canendo
Seu sermone velis sonitus discernere cunctos:
Hæc quoniam variè affectis de partibus edit
Natura, atq; omni non idem spiritus ore
Ducitur, in varias diduxit sæpe figuras.
Adde etiam quòd sæpe solet collapsa perire, Voci accidentia.
Aut mutata alias prorsus inducere formas;
Cumque graues veniunt morbi, cum membra vigorē
Amittunt, variatque ætas, tristisq; senectus
Accedit, vitæ & ratio, & sors ipsa colendi
Permutata trahit diuerso pondere voces:
Cunctaque vertentes anni rupere sonoros
Vocum aditus. Hæc cuncta tibi quæ dicta monemus
Contemplator ages tecum, & curanda parabis
Atque vsu reparanda suo, & quid quæque recuset,
Et quid quæque ferat ratio, cognoscere tenta:
Iam sequere, & vires ipsas, quæ ducere gaudet
Natura, & proprio numquam de limite vocem
Depellas, nec enim facilè in longinqua vagatur Vocis naturam sequi oportet, non alienam vocem imitari.
Aut aliena suis fert munera viribus, & si
Cogatur, perit infelix discrimine in ipso,
Turpiter & cedens fructum disperdit agendi.
" *Quam verò natura dedit, seu tempora vocem,*
" *Hanc sequere, & prudens exerce: plurima ab vsu*
Vis etiam voci accedit, multumque iuuari
Assolet, euentumque potest assuescere in omnem.
Multa tibi firmanda quidē & dicenda monemus, Vocem assuefaciendam esse, & multo vsu examinandam.
Et tecum meditanda olim, repetendaque, donec
Prospicias propriæ quæ sint tibi munera vocis,
Et lapsus vites cunctos, alienaque prudens
Abijcias, proprias vires, propriumque sequaris
Munus, & in rebus nunquam fallentia vocis

Pen-

Pondera, quæ certa penitus correxeris arte,
Vt facilè affectus omnes, meditataqúe mentis
Explicet, & flexus varios sonitusqúe modósque,
Atque tonos præstet, munus quoque compleat omne.
Vox aliena tibi non vnquam imitanda petatur;
Nam grauitas & tota perit tibi gratia fandi,
Nec res vlla magis suspectam prodidit artem.
Sed neque cura minor fuerit tibi cuncta referre
Verborum pronunciatio integra esse debet. *Verba, modósque omnes & partes integra prorsus*
Omnia nec cursu propero concisa, nec vsque
Affectata halitu moueant fastidia lento:
Sed deceãt, mediumqúe modum certámque figuram
Contineant, & res ipsas motusqúe sequantur,
Atque animi affectus, & cunctas protinus aures
Integra perueniant, neque quemquã munere fraudẽt.
Iamqúe adeò nutusqúe animi, quósque induit intus
Vox ad affectuum rationem varianda est. *Mens habitus, atque affectus seruare memento:*
Atque ministerio vocis sonitúque referre
Siue iram, siue ostendas tua gaudia, seu tu
Fortè metus referas trepidos, tristémve dolorem;
Spemque, minásque truces, aut flectere iudicis iras,
Et lachrymas mouisse pares, miserataqúe tentes
Pectora, quæcumque aut mentes turbare quietas
Ipse velis, proprio sonitu, propriisqúe moueto
Vocibus, atque suis quas seruant omnia formis:
Vocis varietas pro ratione affectuum. *Nam qui perpetuo sonitu similísque legenti*
In ludis puero pronuntiat omnia, nunquam
Sollicitum faciet quemquam, in sua votaqúe ducet.
Namque alius tristi est sonitus, aliusqúe dolenti,
Incensos animos ira ferientia vocum
Fulmina truxqúe decet properato spiritus ore;
Non eademqúe rogans pronuntiat, atque rogatus;
Non admiranti est eadem, ridentibus atque

Vox

Vox eadem, sua quemq; decet faciesq; modusq;
Verborum & vocis, grauior, vel acutior an sit,
Flebilis, an læta ac mollis, sedata furensúe,
Ipsa dabit rerum ratio causæq; figura:
Quemq; habitum Natura petat circũspice prorsus,
Et similes vocum resonent habitusq; toniq;,
Atque adeò, vt breuibus possis hæc cuncta doceri,
Nósque artem penitus fugiamus prodere longam;
Hoc semel admoneo præceptis maius & arte:
Scilicet vt numquam dicendo fingere discas,
Nec referas aliena vnquam, tua sint tibi cuncta,
Quidquid agis, vel quam causam tibi quisq; patrono
Credidit, hãc statuas propriam, tua commoda crede,
Vel tua damna, vel inuisum certamen honoris,
Vel capitis pellenda tui discrimina, quidquid
Suscipias accusator, cupiásve tueri,
Concipe tu veras curas, verúmque dolorem,
Spémque metúmque tuũ facito, propriósque furores
Assume, aut miseros animósque reique figuram
Indue, vt infensi deflectas iudicis iras:
Præscribet Natura tibi variantia vocum
Munera, & ad cunctas dicendi commoda partes,
Cùm tibi tu proprias discas præscribere causas,
Et veros edes gemitus, qui rumpere possent
Vel silicem, vel & indomitos flexisse leones.
Et molles vocum sonitus suauémque tenorem
Elicies, queis mollire & peruincere dura
Pectora, & in proprium possis perducere votum.
Atque vtinam tales habitus similémque figuram
Induerent, quicumque sacris per pulpita rebus
Incumbunt; vtinam proprias fecisse liberet
Christe tuas causas, quódque illis creditur almæ
Religionis onus, non tantum pectora vulgi

Præceptum sæpe repetitum, vt nihil fictum aut simulatum sit.

Naturã sponte sequitur vocis modus.

Hortatur verbi sacri concionatores ad veros affectus concipiendos in religionis causis.

Dura forent; non tam multis sermonibus heu tam
Exiguus fieret fructus; feruentior esset
Mens hominum, pietas maior, maiórq; teneret
Relligio populos, & turba frequentior altum
Percoleret virtutis iter, felicior iret
Vita hominum, neq; tanta forent dispendia gentis,
Pro qua supplicium durum mortémque cruentam
Nate Dei summi, & lignum crudele subisti:
Sed quod turpe foret priscis orantibus in re
Exigua, hoc isti affectant, seséque videri
Vel doctos cupiunt nimiúmque artísque peritos,
Artis inertis, vt hanc damnet vel scurra, vel omnis
Histrio; nam tepidè dicunt, quæcumque referre
Mentibus incensis deceat, iam rursus & iras

Deplorat vulgi rationem & iudiciũ de sacris concionibus, quorundam concionatorũ culpa fortasse.

In leuibus simulant rebus, meditátaque produnt
Ora, manus, vocémque, alienáque mentibus esse,
Dicere quæcumque incipiunt, studióque loquendi,
Non tamen orandi studio rerúmve teneri.
Vnde fides leuior vero, & reuerentia Diuûm
Vsque minor sequitur, semper decrescit & ipsa
Relligio, & virtus. rari in virtutis amorem
Incensos animos referunt, odium quoque rari
In scelus & vitium, sceleratáque crimina prorsus
Concipiunt, cunctique velut si ad carmina tendant,
Et melicos audire modos, diuina frequentant
Templa: nec est alius sermo redeuntibus illinc,
Quàm conferre modos dicendi, & verba sonúmque
Dulcius expressa, aut longè repetita loquenti;
Vtq; alius superétque alium, meliúsque sonando,
Et motu, & gestu, & manibus pronunciet, vtq;
Gratia rara vel inuentis, vel vocibus, atque
Copia verborum quanta est, sine pondere inanis,
Scilicet hæc secum populus iam discutit omnis,

Qua

Quæ curare suos creditque videtque magistros;
Quæq; videt multo studio ostentanda parari.
Namque & verborum artifices sese ipse vicißim
Appellat chorus orantum, fabrósq; loquendi
Dicere sæpe solent sese, gaudéntque vocari:
Tantum simplicitas humanis cordibus olim
Exulat, atque animos pietas sacrata reliquit.
Huic vos ergo malo & damnis occurrite tantis
Pastores ouium sacri, quibus ipse regendos
Commendat populos pastorum maximus ille
Nazarides, curámq; gregis commisit agendi.

Christianos pastores appellat; postulatque ab illis, vt quàm optimos cõcionatores in suis ecclesiis constituẽdos diligenter curent.

Martine egregium nostri decus ordinis, & quem
Pontificem felix sortita Segobia, cui iam
Inuidet ipsa prius felix Guadixa, dolétq;
Præceptore suo priuata & præsule tanto,
Præsule, cui ingenio nuper Mahametus acuto
Cessit, & indoluit nullas erroris iniqui
Relliquias superesse animis ac gentibus illis;
Quas prius ipse suas habuit, quas numine dulci
In nostrum pridem Christus reuocarat ouile;
Non bene dimißis tamen has erroribus ipse
Conspicis, & primos, queis sunt imbuta, liquores
Pectoribus purgas teneris, sacrúmq; probata
Relligionis opus documentáq; certa reponis.
Te quantum pietas, quantum sapientia, quantum
Doctrina atq; vsus rerum, & prudentia Diua
Exornet, quantis cumulent tua pectora semper
Dotibus, & quantum exemplo sermonéq; poßis,
Publica res testatur enim, quàm multáq; rerum
Euenta, atq; viri innumeri quibus ipse probari
Sæpe soles magnis celebratus laudibus vsque.
Te Latiæ gentes pridem, te Gallica turba
Mirata est, te laudauit Germania, quando

Martinus Aiala Guadisiensis quondam, nunc verò Segobiensis episcopus, ordinis nostri vir; qui tandẽ Valentinus Archiepiscopus creatus est.

Concilio intereras sacro, quod prisca Tridentum
Christicolûm populo rebúsque petentibus ipsis
Romano dictante etiam pastore coëgit.
Hic tua laudata est cunctis sapientia, & altum
Consilium, & magnæ doctrinæ munera tanta,
Queis vix sufficerent multi, seu pondera rerum
Iusta perpendas trutina, seu verba modósque
Explicuisse pares, quibus hæc mysteria Diuûm
Obseruata latent, Syria vel voce sonandum,
Hebræo aut sermone foret, superúmque loquelis:
Attica seu quando petitur facundia, libros
Expositura nouos, leges, monumentáque Christi,
Vnus eras cui cuncta simul præstare daretur.

Christophorus Valtodanus ex sacro Inquisitorum senatu episcopus Pallantinus electus Comes Perniæ.

Et tu quem dignis gradibus prouexit ad ipsum
Pontificale decus virtus spectata per omne
Consilij exemplum, & rerum ingeniúmque disertum,
Valtodane meum à puero & post fata parentis
Præsidium, doctísque viris laus magna bonísque,
Quem nuper gaudens magno Pallantia plausu
Electum auspicijs faustis & sorte beata
Audiit, accusátque moras, & tempora dicit
Longa nimis, quæ te absentem sua vota morari
Compellunt, optat peplóque, ostróque videre
Conspicuum, & sacra redimitum tempora mitra,
Dictantem leges iustas diuináque iura

Pallantini sacerdotes eruditi.

Inter sacrificósque viros turbámque peritam,
Qua non vlla vsquam Hesperiis est cognita regnis
Docta magis, nulla ad sacras aut aptior aras:
Te comitem ferro armatum gladiósque vibrantem
Iam spectare cupit multum Pernia fidelis,
Te duce iam nullos hostes nec bella timere
Vlla potest; tantum hos ferro seruabis & armis,
Quantum consilio atque fide officióque seueri

Iudi-

In licis, atque pij patris seruare fidelem
Ipse soles populum Christi, quem vera perornat
Religio, quem tu turpi defendis ab hoste,
Qui pauidas hominum mentes & pectora vulgi
Simplicia indoctis dirísque erroribus vsque
Vulnerat, & Stygio gestit turbare veneno;
Vnde animos æterna subit mors, tristiáque orci
Nec repetenda vnquam tranantur flumina multis. Apostrophe ad Pallantiam.
Iam patere exiguásque moras, & tempora cede
Longa tibi certè docta ô Pallantia, donec
Consulat, & rebus magnis imponere finem,
Et populos sedare queat, tristésque procellas
Mentibus excutiat multis, iubeátque quieta
Viuere corda hominum nullásque timentia fraudes,
Quas ferus in nostras inuexit Lutherus oras:
Lutherus immane ostentum, nostríque ruina
Temporis, Eumenidum soboles & filius orci.
Nec tu Cuesta minus nostris venerāde Camœnis, Andreas Cuesta Legionēsis episcopus Poëtæ in scholasticis disciplinis præceptor.
Quo præceptore obscuros mihi voluere libros
Contigit, & Scoti densas penetrare tenebras,
Et dulceis duro decerpere cortice fructus;
Tunc mea Complutum felix te Cuesta videbat:
Te nunc Hispana hæc Legio, regna inclyta quondam
Armorum studio & multis celebrata trophæis,
Te fruitur rectore pio, te præsule felix
Religionis onus gratum, iuga dulcia Christi
Sustinet, atque tuis monitis sine pondere perfert.
Hoc ergo prohibete omnes, occurrite damnis Redit ad institutā postulationem.
Christicolûm, populis & quæ bona semina vestrîs
Sparguntur, purgate precor, multóque probate
Iudicio; ne quid pereat, pars nulláque sancti
Vana cadat verbi, & fructus disperdat amœnos;
Et sterili tactu vacuas ne compleat aures:

Hoc agite, & grauiter vestris edicite templis;
Si vos sancta tenet pietas, si commoda tangunt
Vlla hominum, si sancta mouet reuerentia veri,
Hoc mihi præsul agat cunctus, Christíque fidelis
Pastor, & in sacram quicumque edicere gentem
Iura solet, mores rigida & formare grauique
Lege potest, atque ad normam reuocare probandam.
Hoc doceat quicumque sacri mysteria verbi
Eandem rẽ poscit pios & doctos sacrorum librorum expositores.
Explicat, instituítque alios, verbíque ministros
Præceptis format doctis, arcana librorum
Quæq; voluminibus clauduntur condita priscis,
Exponit; qui monstrat iter, fingítque futuros
Sacri Oratores verbi; quo munere priscæ
Ioannes Cannus Andorisẽsis Legionensis Canonicus, & sacrarum scripturarum professor.
Andorisæ iactat sua pignora maxima Cannum,
Cannum dulce mihi nomen, Legionis amœnæ
Splendorem, magnúmq; decus: namq; ille docendos
Suscepit iuuenes sacros, turbámque piorum,
Quos olim sacra templa habeant, quos cura tenebit
Relligionis, & in populos sacra semina multos
Effundent, quæ nunc animis & pectore puro
Concipiunt, admirati quàm maxima linguæ
Gratia Canne tibi, seu Græco siue Latino
Incipias sermone sacras exponere chartas,
Siue Abrahamæo potius fuit ore sonandum:
Nam nihil ignoras, nec te fugit vlla loquendi
Regula, quæ officio possit conferre fideli.
Quid referam rerum quanta experientia, quanta
Copia doctrinæ variæ, quàm multa sorores
Castalidúmque chorus dederint tibi dona benignis
Haustibus, & puro recreent de flumine doctum
Pectus, & admittant quæcunque ad sacra clientem?
Anne alius cùm virtutem laudare parauit
Affectu maiore calet? cùm crimina sæua

Impre-

Improbat, anne alius crimen vehementius odit?
An pro diuinis rebus certare paratus
Quis magis esse queat, vitámque impendere vero?
Quippe tuam causam credis, tua commoda Canne,
Quas res cumque paras verbis tractare disertis.
Inde ardes vero affectu, verísque loquendo
Vocibus incendísque animos, meritúmque reportas
Ingenuique viri nomen, iustíque boníque,
Quo te omnis chorus appellat, qui templa frequentat
Pulchra ista, & tecum sacras operatur ad aras.
Induet affectus similes, propriámque putabit, Præceptum repetit.
Quisquis aget causam sacram, Diuináque rerum
Suscipiet momenta sibi, si numinis illa est
Aut pietas, aut tantarum reuerentia rerum:
Et cura maiore etiam dicenda parabit,
Quàm si pro propriis subeat certamina rebus,
Et proprias agitet causas; quantóque minora
Diuinis humana putat, tanto vsque calore
Ardeat ille magis, qui Diuûm suscipit vllam
Materiem veris peragendam vocibus, atque
Affectu maiore animos pertentet inertes.
Quem vocis dabit ipsa modum Natura, per artem Vocis naturam arte iuua i.
Fingimus in melius, nam sunt præcepta sonandi;
Vt tibi si vehemens eruperit impetus, illum
Temperet ars, certum iubeat seruare tenorem,
Et flecti in varias species, habitúsque per omnes
Fortunæ affectúsque trahi, vt vox ipsa loquatur, Voce sola affectus produntur etiã sine verbis.
Et sine verbo etiam conceptus indicet omnes.
Quippe hoc in mutis ceruas animantibus; illis
Pro sermone dedit vocem natura, dolorem
Lætitiámque, iras, sæuósque cupidinis ignes, Bruta animalia voce affectus suos indicant.
Et pietatis adhuc speciem affectúsque parentum,
Et quæcumque animæ turbamina fundere norunt.

Ast homini sermo, Diuináque munera linguæ,
Humani ſermonis laus. *Verbáque conceſſa humanæ dulciſſima vitæ*
Vincula, quæ occultos motus, animíque receſſus
Affectúſque omnes referent, quæ ſingula monſtrent
Momenta atque omnes partes, communia iungant
Officia, & poſcant, capiant reddántque viciſſim.
Præterea nihil ad doctas fuit aptius artes;
Hoc aditus pandit ſacros dicentibus, ínque
Intima doctrinæ prorſus ſacraria ducit,
Atque latens verum penitus per viſcera mundi
Rimatur, claráſque in luminis eruit oras.
Vt vox cum oratione, & cum voce oratio congruat. *Hæc igitur formanda ſimul ſociandáque eiſdem*
Legibus, vt vocem ſermo non deſerat vllus,
Nec vox ſermonis faciem momentáque fallat:
Sed ſibi ad officium concurrat vtrunque viciſſim;
Nec quicquam ſimulare decet, nec fingere falſum.
De totius corporis & membrorum geſtu & habitu. *Interea caput atque humeri totúmque mouetur*
Corpus agentis, & ad vocem conceptáque mentis
Adiungunt ſeſe, & vario per ſingula geſtu
Cernuntur, ſed & ipſa loqui verbíſque miniſtras
Ferre vices animam motúmque afferre videntur.
Quippe mouet cunctas partes, atque omnia cogit
Membra animus ſeruire ſuis affectibus, vt iam
Non eadem facies, non idem corpore toto
Geſtus in iratis, nec motus triſtibus idem,
Non eadem metuentis erunt ſpectacula, totis
Artubus ille tremit: ſed qui bona nuntia læto
Percepit vultu, geſtu quoque diſpare gaudet.
At miſer ingenti confectus ſæpe dolore
Cum gemitu propriam in ſpeciem geſtúmq; mouetur.
Caput. *Hæc caput imprimis variat, pars optima noſtri*
Corporis, atque animæ regnum ſedéſque ſuperna.
Nam quoties animus variíſque agitata procellis

Concu-

Concutitur mens ipsa, prius sua regna fatigat,
Et primas turbat sedes; móxque incipit ipsum
Indicio caput internos ostendere motus:
Annuit, aut renuit, vel protinus innuit, iras
Ostendit, iurat, minitatur, singula motu
Prosequitur vario, signísque loquacibus ornat.
Nec tamen id crebris sine crimine motibus vnquã In motibus capitis modus exigitur.
Concutitur; namque aut stultæ sunt maxima mentis
Indicia, insaníque hominis nullo ordine, nullo
Iudicio vertisse caput; motúque frequenti
Perdere dicendi Veneréinque, modúmque, fidémque.
Vt res, sic rerum comites educere motus
Conueniat; vocésque sequi affectúmque loquendi,
» *Arte opus est, & iudicio, quod temperet ipsam*
» *Naturam, quod compositos ferat vndique motus:*
» *Nec studiosa nimis, nimis aut neglecta decebant.*
Maxima vis oculis, & gratia maxima cedit; Oculi.
Nulla adeò magis aut certis ostendere signis
Fortunas habitúsque potest, momentáque mentis
Pars nostri. Hinc sese effundunt bona gaudia, tristes
Mœrores, iræq; truces plenæqúe minarum,
Spésque metúsque etiam trepidi, sæuique dolores.
Hæc pars sola potest celatum prodere amorem;
Et quæcumque solent mentes turbare quietas.
Quippe animis nostris non pars coniunctior vlla est
Nulla quoque vt plures admittit ad intima formas,
Et rerum species agit in penetralia plures;
Queis anima indiciis agitur, penitúsque mouetur;
Sic nulla aut plures motus, pluresque referre
Affectus valet occultos, & prodere mentis
Arcana, & quicumque latent morésque habitúsque.
Quòd si dicendo tua commoda cuncta putabis Præceptum repetit in quo omnia pronuntiationis præcepta continentur.
Damnáque fortunásque omnes vt sæpe docentes

Præcipimus, mox ipsa oculos formabit agentis
Natura, atque sequi mentémque habitúsque iubebit
Internos, & conuenient cum vocibus ipsa
Lumina, conceptos motus educere prompta.
Si verò affectus nullos tu concipis intra
Pectora, sed fictos habitus simulatáque verba
Comœdam penitus faciem meditaris agendi,
Tunc tibi maiori cura studióque cauendum,
Ne mentita animum varient tua lumina vultus,
Et prodant artis studium, momentáque vana.
Namque cadunt malè compositi nec mentibus imis
Hærentes rerum affectus, nec ficta per omnes
Signa animus potis est semper producere partes.
Manus digiti brachia. *Ipsa etiã manus & digiti, & duo brachia multis*
Vsibus esse solent dicentibus, omnia namque
Persequitur manus ipsa animi meditata, nec vlla
Pars hominis festina magis, magis aptáve multis
Officiis, non ad vitam magis vtilis vlla est:
Vnde tot articulis, tot flexibus annuit illi
Manus officia multa. *Versari Natura parens, inque omnia motus*
Direxisse loca, & partem prætendere in omnem,
Seu suprema velit rerum, siue infima rursus,
Siue vtcumque latus, siue anteriora petisse;
Posteriora etiam, seu deuoluatur in orbem;
Omnia concessum contingere, & ipsa loquentis
Affectus vocésque simul comitatur, & vna
Vocis habétque vicem certam, munúsque loquendi
Vsurpat, nec clara minus, nec certa, minúsve
Intellecta, procul socium solet illa vocare,
Cuius semotas vox non peruenit in aures:
Consulit illa fugam sociis distantibus, illa
Dimittit puerum, concedit & illa, negátque,
Blanditur, placátque minas, & concitat iram;

Atque animos agitat, iuuenésque in prœlia trudit,
Et reuocat, pellitque simul, vel sistit euntem.
Denique non vlla est humanæ motio mentis,
Quàm non priuatis signis manus vna sequatur.
Atque adeò populis cunctis spatiúmque per omne
Terrarum, & sonitus varios, per munia linguæ
Diuersa, vna omnes manus exercetur in vsus;
Et cunctis eadem mentis momenta vicißim
Explicat, ac veluti sermone ostendit eodem.
Ergo cura tibi hanc fuerit componere ad omnes
Dicendo affectus, animi ac meditata mouere,
Siue roges, referásve aliquid, seu maxima quæque
Admirere, neges, concedas, denique quidquid
Ostendisse pares, vel commemorasse docendo,
Hoc manus ipsa loquax referat, viréssque ministret,
Et Venerem & lucem dictis, atque excitet ipsum
Quo tibi cum res est, prætorem, siue theatrum.
Sed fuge ridiculos motus nimiósque loquendo Temperamentum motibus adhibendum esse.
Corporis atque manus, stultam testantia mentem
Momenta, & crebros concussus verticis, atque id
In primis vitium iubeo vitare; memento
Ne referas mimi saltus, ne brachia rebus
Omnibus aptaris, tantúmque tua exprime doctus,
Quæcumque afficiant mentémq; animúmque quiete
Deturbare sua soleant: sed non tamen omnes
Exerce motus, non omnia verba sequatur
Officiúmve manus, vel corporis impetus ardens,
Nec tu, si gladios memoras, celerésve sagittas,
Fusa venena, necem illatam, vel flagra fugámque,
Aut imitere fugam pedibus, gladióque ferire.
Te ostendas, non extentas torquere sagittas,
Nec flagris quemquam cædas, gladiúmve minantem
Non referas, neu mortiferum præbere venenum.

Hæc

Hæc dixisse satis, verbísque agitasse superbis:
Sed retulisse modis scenæ vetat ipsa decere
Lex operis, grauitásque loci, & natura loquendi.
Arte opus est & iudicio; nam finis agendi
Persuadere fuit, non ludere, & acta referre:
Inflammasse animos dictis & motibus, at non
Vsque theatrales formas & scenica semper
Edere ridendo populis spectacula motu.

Motus quidam manus decentes.

Adde etiam quod sacratis expellere templis
Multa velim, nãq; & manibus cõplodere, stultũ est,
Et tamen id nimiúmq; frequens, nimiúmq; receptũ;
Et sese in summos digitos extollere, toto
Corpore contremere, ementiri sæpe dolorem
Iliacum, laterique manu succurrere lasso,
Sicut Natura indulsitve dolórve, labórve,
Non tamen ars vnquam vitium permiserit vllum
Affectare, sed id condemnat quisquis agendo
Inuitus patitur: sed cur non damnet ineptus
Sectator, sed vt ad vitium se accommodet omne,
Non ad virtutes ditentis! fallimur omnes,
Et facilè à veri specie, & grauitate modóque
Ad leuiora gradu prono properare solemus.

Peroratio totius operis.

Hæc tibi, dum facilem ac dulcẽ vi carminis artem
Ipse paro Gaspar, studio properante canebam:
Quæ primum modulata mihi atq; incepta, vbi nostræ
Gaspar amicitiæ dulces decerpere fructus,
Et sociam licuit pariter coniungere vitam:
Nunc spatia immensa, alterius longissimus orbis
Tractus, & occidui, nunc hospes Solis vtrumque
Separat Oceanus, studióque incendit amico;
Et nunc cura tui Gaspar tenet anxia, pectus
Oppressura meum, donec te sospite nobis
Contingat dulces iterum decerpere fructus,

Et

Et præsente frui posim te Gaspar amico.
Annuite his nostris ô vos pia Numina votis,
Diua maris sidus, mundi lux maxima nostri,
Quæq; soles tempestates sedare sereno
Lumine, & incolumes pelago traducere nautas.
Per sacram te nos prolem dulcißima cæli
Pignora adorantes petimus, votísque precamur,
Redde animum pia virgo mihi, miserere laboris,
Et lachrymas compesce meas: sociúmque fidelem,
Quem tam longè oculis nostris terrísque remotum
Vocibus aßiduis curáque ardente petitum
Esse vides nobis, hunc tu mihi Diua vocata
Redde precor; laudésque tui dulcißima vatis
Admitte, & quæ dona tuas promittimus aras
Ornatura, tuum auxilium testantia semper.
Túque adeò nostrásque preces studiúmque iuuato
Aluare Lugue animæ semper pars optima nostræ,
Namque etiam te Gaspar amat, tu Gaspare amico
Vsus eras, grato cùm te mea pulchra tenebat
Rupes, Musarum secessus, gratáque vtrique
Lugue tibi & nobis sedes, & grata Camœnis:
Nunc nobis viduata vacat, dum munera sacræ
Ipse ego militiæ Diuináque castra frequento,
Atque Iacobæos enses studiúmque sacratæ
Religionis, & ingenuas colo Lugue phalanges:
Tu verò in siluis & montibus Aluare amœnis
Abditus, ætheream meditaris ducere vitam,
Atque parem superis exoptandámque quietem,
Intentus sanctísque libris, studióque sacrato
Arcanas voluis chartas, & numina semper
Alloqueris, gratóque foues tua pectora fructu
Semper; vt & curas hominum contemnere discas,
Atque tuam sortem laudes, & munera vitæ

Rogat Aluarum Lugum amicum & studiorum suorum socium vt pro Gasparis reditu preces ad Deum fundat.

Habet Poëta secessum amœnissimū in Rupe quam Albagaream vocant accolæ, in recessu quodam Marianæ prope Aracenam oppidum.
Idem Aluarus Lugus secessum colit in montibus Segobiensibus.

Humanis maiora bonis. His artibus, his tu
Instructus studiis, vrbes populósque fideles
Deinde petis, quos de Diuinis Aluare rebus
Sæpe doces, atque humanum contemnere suades
Omne opus & votum; Diuináque munera regni
Optare ætherei, totísque capescere curis,
Atque viam monstras certam obsequiúmq; fidémq;,
Seruandásque doces leges, præceptáque sancta
Exponis; dux ipse viæ exemplóque probandus.
Hæc nos in suo no mine annotabamus eruditissime Gaspar in conuentu S. Marci apud Legionem, anno à Christo nato 1561. *Tu precibus votum nostrum bone Lugue iuuabis,*
Et chari mecum reditus orabis amici.
Versibus interea nostris gratáque Camœna
Ingenij partu exigui lætare, meúmque
Esse puta, quodcumque subest; nam diligis ipse
Nósque foues, tibi sic venient mea carmina grata.

FINIS.

ERRATA SIC CORRIGE, ANTEQVAM SERIO legas opus. Primus numerus paginam, alter versum denotat.

Pag. 6. vers. 22 Pro, repone, Pag. 8. 11 lege Arte. 10. 1 qualisnam. ibid. 3. quam. 11. 24. Ars & nomina sint. 12. 12. exhibeas 13. 23. dicendoque sibi. ibid. 29 dispunge sic. 14. 16. quodcumque. 15. 8. incusare. 15 28. inter suadere, loquendo, dispunge. 17. 12. illudatur. ibid. 16. dispunge & munera, ibid 28. dele &. 19. 13. fixo & visu, sine dispunctione. 20. 9. gressum ibid. 15. proculne: 21. 4. depasta ibid. 5. apis ibid. 30. in pratis. 23. 19 oblitum leonem. 24. 4. referri. 25 5. pluuias. ibid. 24. taxatas. 26. 27. Quòd 29. 10. eadem. 30. ultimo. facileque. 31. post Perducunt distingue; ibid. 18 post soli dele punctum, & 17. post ruinas dele incisum. 32. 32. exhausta. 33. 6 pro hinc sudor, lege ergo labor. ibid 22. Appelles ibid. 28. an iusta nimis ne iniusta. 36. 12. nec ars secus vila reperta est. 37 2. pro præficies lege Anteferes. ibid. 24. Pondera non decisa vllis aut partibus aucta. ibid. 28. luces. 40. 3. circa. ibid. 11. penitus ibi. 17. munimine, ibid. 40. Nec verum atque decens tamen vlla parte relinquunt. 41. 6. ast alia est lex visa, & ibid 7. solum. 42. 4 cedat. ibid. in fine versus. 19. distingue. ibid 20. nonnunquam. ibid. 27. discursu mentis, tantum hunc. 42. 3. legibus & nullis affine sedexulet ergo. ibid. 10. consilium. & ibid. 11. lege spoliet & 23. spoliant. 44. 26. dele &. 45. quantopore. 48. 5. falce miser nimio. & 6 omnes molesua contundat. 50. 7. sepelisse. & 12. meritus & 18. sonaret. & 22 o sch la Complut. & 25. in fine dele incisum, & vltimo diu. 52. 26. facturus inerti absque puncto. 55. 30 audimus, & dele punctum post dicenti. 56. 13. dispunge sic, tantasque minas timuisse. & 17 post pietate repone incisum. & 18. onusque, & 20. pro ipsum &, lege & quæ. & 21. pro quæ, leg. sint 58. 7. lege disferat. &, absque puncto. & 12. depressum. & 32 pro subeunt lege vacuum. 59. 26. cantata, & 31. dispunge sic. tur, per crura &. 6 . 21. petiuit. 65. 32. serotto. 66. 3. Adfuturus. & 28 chalybem & 30 pro ve, lege ne, & pro postremo ve, lege vel. 6 . 5 fronte. lege, facie. & 28. læuo. 6 20. dele tu. & 23 pro atque, lege que. 69. 6. pro planxat, lege figit. 70. 1. muta versum Gymnasia hac tua te poterunt ex parte iuuare. & 18. in fine distingue. 7. 72. 29. Colliidens crebro. 75. 30 sed

76.5.lege Enthymema illud dix.priores. 77 23 seu tu. 78. 10 onus sanctæ, & teterrima pestis & 17.lege amnes.79.vlt indideris.80.10.voluitur.81.7 (la-rio., 1 Phœbe.82.7.quas iam virides 12 succinit 16.vltrà noua 83.16 sunt fat & 26.quarū 85.vlt.profari 86.1 pfari87.7 q; huc.28 9.inducẽs.&.13.vis.90. 85.restinxit.& 22.vicit & ingenio const. p v 93 vlt.Qua robur. 94. 25. est.56. 26.excandētia.97 26.misisse. & 28.funestasq stygi .99.13 aut verbis non plura. 101 14 at. 104.28 Atque Euang.105 1 Conspurcare.11 lusca 21. expromere 22. Atque exprompta. 107.26. Nonnunquam. 108. 1.si dicis &,expunge incisum 10.fcit.26.Non 111 6 proprias partes 115 11 tanti.13.quant . 119.17 lani. 120.1 expunge rebus.9. cum 14.quantum. vl .respectare. 122. vlt Expediat. 123 23.agat 127.25. Saxa 129. 17. facile. 130 3. quod & puter. & 22.intro. 132 12.certo 134 6.Atque 137 27. ac tu. 138 5. legenti.140 1. fateor. 144. 24. prorsus inaures.

In toto opere ferè est distinctio hæc ; posita vice. quæ periodum indicat.

Summa privilegii.

Cautum est Regio priuilegio, ne quis alius præter Christophorum Plantinum typographum iuratum, *Rhetorica B. Ariæ Montani*, imprimat, aut alibi impressa vendat hinc ad sexennium, sub pœna confiscationis librorum, vt latius patet in literis datis Bruxellæ vii. Maij. M. D. LXIX.

Subsig. *De Vvitte.*

Hunc Heliconiades certent componere divi, folio, 122.

Nombres

Epitafio de Arias Montano.
Aqui Montano reposa
De Arias Montano theologo.

Aqui Montano reposa,
dela Biblia sacra vn sol
vn Geronimo Español,
y vn David en verso, y prosa.
No se acabara jamas
aunq̃ en estas losas cugo
que si muchas lenguas sugo
son las que alaban le mas.